

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Луцький національний технічний університет

Аграрне право

конспект лекцій для бакалаврів
денної форми навчання
спеціальності 081 – «Право»

**Редакційно-видавничий відділ
Луцького національного технічного університету**

Луцьк 2017

УДК 159.923:06.05(07)

До друку _____ Голова Навчально-методичної ради Луцького НТУ

Електронна копія друкованого видання передана для внесення в репозитарій Луцького НТУ _____ директор бібліотеки.

Затверджено Навчально-методичною радою Луцького НТУ, протокол № ___ від «_____» _____ 2017 року.

Рекомендовано до видання Навчально-методичною радою факультету обліку та фінансів Луцького НТУ, протокол № __ від «_____» 2017 року _____ Голова навчально-методичної ради факультет обліку та фінансів

Розглянуто і схвалено на засіданні кафедри гуманітарних наук та права Луцького НТУ, протокол № _____ від «_____» 2017 року.

Укладач: _____ А.М. Земко, кандидат юридичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук та права Луцького НТУ

Рецензент: _____ Н.Ю. Щербюк, кандидат юридичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук та права Луцького НТУ

Відповідальний

за випуск: _____ А. М. Жук, кандидат історичних наук, доцент Луцького НТУ

Аграрне право. Конспект лекцій для бакалаврів усіх галузей знань денної форми навчання. – Луцьк: Луцький НТУ, 2017. – 111 с.

Посібник містить теми з курсу аграрного права, вивчення яких спонукає студентів до практичного застосування теоретичних знань. Методичні поради зорієнтовані, як правильно підібрати літературу, визначити найголовніше у потоці наявної інформації та звернути увагу на найсуттєвіші моменти кожного питання теми. Питання для самоконтролю та тестові завдання допоможуть перевірити рівень засвоєння інформації.

Видання також включає питання до заліку та список рекомендованої літератури.

© А.М. Земко, 2017

ЗМІСТ

Тема 1. Предмет, метод, принципи і система аграрного права.....	2
Тема 2. Поняття і види джерел аграрного права.....	7
Тема 3. Аграрні правовідносини.....	14
Тема 4. Суб'єкти аграрного права.....	19
Тема 5. Державне регулювання сільського господарства.....	25
Тема 6. Правове регулювання виробничо-господарської та фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств....	31
Тема 7. Правове забезпечення соціального розвитку села.....	37
Тема 7. Правове забезпечення соціального розвитку села.....	44
Тема 9. Правові засади використання земель в аграрному виробництві.....	49
Тема 10. Правове регулювання використання природних ресурсів у сільському господарстві.....	53
Тема 11. Правовий статус господарських товариств в агропромисловому комплексі.....	59
Тема 12. Правовий статус сільськогосподарського кооперативу.....	63
Тема 13. Правовий статус фермерських господарств.....	68
Тема 14. Правовий статус особистих селянських господарств.....	73
Тема 15. Правовий статус державних сільськогосподарських підприємств.....	76
Тема 16. Правове регулювання здійснення окремих видів сільськогосподарської діяльності.....	79
Тема 17. Договірні відносини у сільському господарстві.....	87
Тема 18. Правове забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції.....	93
Список рекомендованої літератури.....	99

Тема 1. Предмет, метод, принципи і система аграрного права

- 1. Поняття і предмет аграрного права.*
- 2. Методи регулювання в аграрному праві.*
- 3. Принципи аграрного права.*
- 4. Система аграрного права.*

Поняття і предмет аграрного права. Аграрне право України виникло у 70-х роках минулого століття і нині є однією з найважливіших галузей національного права. Аграрне право регулює аграрні відносини, об'єднані за змістом, суттю, цілями та діяльністю. Вони виникають у процесі господарської діяльності аграрних суб'єктів, заснованих на різних формах власності й господарювання, що спрямована на виробництво, транспортування, зберігання, а також реалізацію сільськогосподарської продукції, продовольства і сировини рослинного і тваринного походження, в тому числі й у переробленому вигляді, з метою одержання прибутку.

Сільськогосподарська діяльність має певну специфіку — пов'язаність із використанням природних властивостей земель сільськогосподарського призначення. Тому аграрне право, поряд із земельним правом, регулює відносини, пов'язані з використанням земель.

Норми аграрного права України регулюють певним чином і питання розвитку соціальної сфери села, створення належного рівня життя селян, кількість яких становить більш як 3% чисельності населення країни.

Норми аграрного права України регулюють також відносини у сфері переробки сільськогосподарської сировини, реалізації відповідної продукції.

Отже, аграрне право України — це комплексна галузь права, що охоплює сукупність правових норм, які регулюють аграрні відносини, що складаються у сфері виробничої та пов'язаної з нею сільськогосподарської діяльності під час використання земель сільськогосподарського призначення суб'єктами аграрного господарювання.

Аграрне право характеризується властивим їй предметом правового регулювання. Таким специфічним предметом є аграрні правовідносини, які, по-перше, впливають зі спеціального правового статусу суб'єктів аграрного права, зі специфіки їх завдань та предмета діяльності; по-друге, складаються у сфері виробництва продуктів харчування, продовольства і сировини рослинного і тваринного походження, переробки та реалізації сировини суб'єктами аграрної підприємницької діяльності. Аграрні правовідносини як предмет аграрного права являють собою взаємопов'язані інтегровані відносини майнового, земельного, членського, учасницького, корпоративного, управлінського і трудового характеру в усій багатогранності їх прояву в процесі здійснення завдань діяльності суб'єктів аграрного

підприємництва.

Суспільні відносини, що становлять предмет аграрного права, являють собою складний комплекс відносин як за складом суб'єктів (зокрема громадян, які беруть участь і є членами чи акціонерами або учасниками суб'єктів аграрного підприємництва, кооперативного чи корпоративного типів), так і за своїм предметом і змістом. Суб'єктами цих відносин є кожний аграрний підприємець зі статусом юридичної особи приватного права кооперативного чи корпоративного типів і відповідно його члени чи акціонери або учасники. У підприємствах кооперативного типу між цією юридичною особою (кооперативом) та його членами виникають складні, ґрунтовані на праві членства, внутрішньогосподарські трудові, управлінські, майнові та земельні правовідносини. Як родове поняття, всі вони складаються з окремих видів і зумовлюються характером виробничо-господарської, фінансової, соціально-побутової діяльності аграрного суб'єкта підприємництва.

Головну роль в аграрному виробництві відіграють відносини з приводу використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва сільськогосподарської продукції. Вони включають у себе порядок і умови надання права власності на землю та права землекористування, права й обов'язки землекористувачів тощо.

Із земельними відносинами тісно пов'язані майнові аграрні відносини, які виникають з приводу володіння, користування та розпорядження об'єктами власності, розподілу прибутків між членами аграрних підприємств тощо.

До предмета аграрного права належать також трудові відносини, які складаються у сфері організації праці, дотримання дисципліни праці, оплати праці тощо в аграрному секторі економіки. Самостійним видом аграрних відносин, як різновиду предмета аграрного права, є організаційно-управлінські відносини, які поділяються на внутрішні і зовнішні. Внутрішні організаційно-управлінські відносини створюються між структурними підрозділами суб'єкта аграрного господарювання та його органами щодо організації та здійснення сільськогосподарського виробництва. Зовнішні організаційно-управлінські відносини створюються між суб'єктами аграрного господарювання та державними органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування щодо регулювання аграрного виробництва.

До предмета аграрного права належать також соціальні аграрні відносини, які складаються з приводу забезпечення зайнятості сільського населення на сільськогосподарських підприємствах, підвищення рівня заробітної плати селян, розвитку на селі освітянсько-культурної сфери тощо.

Отже, предметом аграрного права є врегульовані нормами аграрного законодавства земельні, майнові, трудові, організаційно-управлінські, соціальні відносини, які складаються в процесі здійснення аграрними суб'єктами виробничо-господарської та іншої сільськогосподарської діяльності.

Методи регулювання в аграрному праві. Специфіка аграрного права визначається також методом правового регулювання підприємницьких

правовідносин. Визначення методу правового регулювання дає змогу відповісти на питання, яким чином здійснюється регулювання аграрних правовідносин. Метод аграрного права — це сукупність прийомів і способів впливу на правовідносини в галузі сільськогосподарського виробництва. Комплексний характер аграрних правовідносин, які поєднують в собі організаційні та майнові відносини, зумовлює складний характер методу правового регулювання.

Майнові відносини, які базуються на юридичній рівності сторін, регулюються нормами цивільного права, тому стосовно цих відносин застосовується диспозитивний метод. Згідно з ним суб'єкти аграрного підприємництва, вступаючи у майнові правовідносини, мають право відповідно до ст. 44 Господарського кодексу України (далі — ГК) з власної ініціативи приймати будь-які рішення, що не суперечать законодавству України. Тобто суб'єкти підприємницької діяльності діють за принципом “дозволено все, що не заборонено законом”. В умовах формування та становлення ринкових, базованих на вільному підприємстві відносин диспозитивний метод набуває пріоритетного значення.

Із розширенням права колективного самоврядування як системи управління діяльністю колективних сільськогосподарських підприємств і виробничих сільськогосподарських кооперативів дедалі більшого розповсюдження набуває метод локальної правотворчості. Застосування цього методу дає можливість заповнити наявні в аграрному законодавстві прогалини.

Організаційні відносини, що базуються на підпорядкуванні однієї сторони іншій, здебільшого регулюються нормами публічного права, тому стосовно цих відносин застосовується метод владних приписів, який виходить з того, що суб'єкти аграрного підприємництва зобов'язані підпорядковувати свою діяльність моделям правовідносин, які визначені законодавством. Означений метод застосовують для регулювання порядку землекористування, використання природних ресурсів у сільському господарстві, ліцензування окремих видів підприємницької діяльності, квотування, стандартизації та сертифікації тощо. При цьому органи державного управління економікою мають діяти за принципом “дозволено те, що встановлено законом”.

В аграрному праві застосовують також метод рекомендацій, згідно з яким держава в особі уповноважених органів виконавчої влади регулює діяльність суб'єктів аграрного підприємництва, пропонуючи зразкові форми договорів (наприклад, договору оренди майна), статутних документів (типовий статут акціонерного товариства тощо).

Принципи аграрного права. Принципи права — це основоположні засади, ідеї, які закріплені в правових нормах і відображають закономірності певної галузі права, загальну спрямованість правового регулювання. В них розкриваються системні особливості галузі права, що зумовлюють її галузеву сутність.

Принципи аграрного права ґрунтуються на загальноправових принципах, які мають своєю основою положення Конституції України. Основними

правовими принципами, що закріплені в чинному національному законодавстві (в тому числі й в аграрному), є:

- 1) принцип справедливості;
- 2) принцип пріоритетності і захисту прав людини;
- 3) принцип рівноправності;
- 4) принцип законності
- 5) принцип правосуддя;
- 6) принцип системного формування та побудови національного права й окремих її галузей.

Аграрне право як комплексна галузь права має систему спеціальних принципів, наявність яких пояснюється особливостями мети та змісту аграрних відносин. Найважливішими спеціальними принципами аграрного права є:

1) пріоритетність сільського господарства в народногосподарському комплексі України. Значущість цього принципу визначається тим, що аграрний сектор економіки забезпечує суспільство життєво необхідною сільськогосподарською продукцією;

2) забезпечення економічної багатоманітності та рівнівний захист державою всіх суб'єктів аграрних відносин. Формування ринкової економіки в Україні забезпечує можливість застосування в аграрному секторі різноманітних форм власності на землю та майно, організаційно-правових форм підприємств (сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів, фермерських господарств, особистих селянських господарств, приватних аграрних підприємств та ін.) Держава гарантує суб'єктам аграрного підприємництва, незалежно від обраних ними організацій правових форм підприємницької діяльності і форм власності однакові права і створює рівні можливості для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів;

3) право суб'єктів аграрного господарювання самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність. Аграрний підприємець самостійно вирішує, якими видами діяльності йому займатися з урахуванням встановлених законодавством заборон і обмежень на здійснення такої діяльності, формує програми діяльності, добирає постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучає матеріально-технічні, фінансові та інші види ресурсів, використання яких не обмежене законом, встановлює ціни на продукцію та послуги відповідно до закону;

4) органічний взаємозв'язок трудових і земельних відносин. Сільськогосподарське виробництво органічно пов'язане із землекористуванням. У процесі трудової діяльності селян використовуються корисні природні властивості ґрунтів (родючість та ін.) з метою виробництва продуктів харчування, кормів для тварин і сировини для різних галузей промисловості;

5) державна підтримка сільськогосподарського виробника. Аграрне господарювання належить до ризикових видів виробничої діяльності, що пояснюється його залежністю від кліматичних умов, від кон'юнктури на

ринку паливно-мастильних матеріалів, тривалим проміжком часу між вкладенням праці й одержанням прибутків від реалізації виробленої продукції тощо. Внаслідок цього сільське господарство є дотаційним. Держава повинна забезпечувати паритетність закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, пільгове кредитування аграрних виробників, фінансування соціальної сфери села за рахунок державного і місцевих бюджетів тощо;

б) забезпечення рівності і справедливого розподілу матеріальних і культурних благ між міським і сільським населенням. Це зумовлює необхідність забезпечення пріоритетного розвитку соціально-культурної сфери села, створення належного рівня життя селян.

Система аграрного права. Система аграрного права — це сукупність взаємопов'язаних, розміщених у певній логічній послідовності норм і правових інститутів, які регулюють аграрні правовідносини суб'єктів аграрного господарювання.

Усталеним інститутом аграрного права є інститут права членства в юридичних особах. Правові норми, що утворюють цей інститут, регулюють організаційно-правові відносини, пов'язані з умовами і порядком вступу у члени сільськогосподарських підприємств (виробничі сільськогосподарські кооперативи, спілки селян та ін.) та виходом із них.

Одним із провідних інститутів аграрного права є інститут права власності на землю, який сформувався в результаті здійснення земельної та аграрної реформи, виникнення аграрних товаровиробників, заснованих на різних формах власності.

Важливу роль відіграє інститут аграрної оренди як організаційно-виробничої форми сільського господарства. Норми цього інституту регулюють відносини щодо порядку й умов надання земельної ділянки, призначеної для виробництва сільськогосподарської продукції.

Важливим інститутом аграрного права є інститут корпоративного права. Правові норми, що регулюють цей інститут, пов'язані з умовами та порядком заснування господарських товариств у результаті приватизації державних сільськогосподарських підприємств через створення відкритих акціонерних товариств, а також перетворення колективних сільськогосподарських підприємств, спілок селян, виробничих сільськогосподарських кооперативів в акціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю. Правові норми цього інституту визначають корпоративні права учасників щодо отримання дивідендів та управління справами товариства, розпорядження своїми акціями, частками у статутному капіталі товариства. Порядок реалізації корпоративних прав урегульовано ГК і Цивільним кодексом України (далі — ЦК), Законом України “Про господарські товариства” та установчими документами господарських товариств.

Дедалі більшого значення набуває інститут фермерського господарства, який включає норми права, що регулюють складний комплекс організаційно-управлінських, трудових, майнових, земельних та інших відносин.

Традиційним інститутом аграрного права є інститут сільськогосподарської

кооперації. Із прийняттям Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” особливого поширення в аграрному секторі набули виробничі й обслуговувальні кооперативи.

Своєрідним інститутом аграрного права є інститут правового становища приватних підсобних господарств. Правовими нормами цього інституту визначається правовий статус суб'єкта права ведення приватного підсобного господарства, регулюються майнові, договірні та інші відносини, пов'язані з веденням цього господарства.

В умовах ринкових перетворень у сільському господарстві важливе значення має інститут аграрно-договірних відносин, норми якого забезпечують створення майнових, фінансових та інших передумов для ефективної господарської діяльності аграрних товаровиробників.

Здійснення завдань щодо активізації соціального розвитку села зумовлює необхідність послідовної реалізації комплексного аграрно-правового інституту — пріоритетного соціального розвитку села. 18 січня 2001 р. було прийнято Закон України “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років”, який визначив форми і методи державної підтримки сільського господарства, забезпечення нормальних соціально-економічних умов життя та праці селянства.

Система аграрного права як навчальна дисципліна складається з двох частин - Загальної та Спеціальної.

До Загальної частини належать такі загальнотеоретичні теми, як предмет аграрного права, його принципи й система; джерела аграрного права; аграрні правовідносини; правовий статус аграрних суб'єктів; державне регулювання сільського господарства тощо.

Особлива частина навчального курсу містить матеріал про правове регулювання виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств, особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення, договірні відносини в аграрному секторі, відповідальність за порушення аграрного законодавства України тощо.

ТЕМА 2. Поняття і види джерел аграрного права

- 1. Поняття джерел аграрного права.*
- 2. Конституція України — правова основа аграрного права.*
- 3. Закони — основні джерела аграрного права.*
- 4. Підзаконні нормативні акти як джерела аграрного права.*
- 5. Нормативні акти територіальної дії як джерела аграрного права.*
- 6. локальні акти як джерела аграрного права.*

У теорії права під джерелами (формами) права розуміють спосіб зовнішнього прояву правових норм. До джерел права належать: нормативно-правовий акт, правовий звичай, нормативно-правовий договір, юридичний прецедент, юридична доктрина.

До джерел аграрного права відносять нормативно-правові акти, нормативно-правові договори і правові звичаї.

Основним джерелом аграрного права є нормативно-правові акти, до яких належать закони і підзаконні акти. Особливістю джерел аграрного права як комплексної галузі є поєднання в нормативно-правових актах власне аграрно-правових норм і норм інших галузей права (цивільного, господарського, земельного, адміністративного, трудового та ін.). За змістом правових норм акти аграрного права поділяють на уніфіковані (загальні) акти і диференційовані (спеціальні) акти. Уніфіковані акти містять норми, що регулюють майнові й організаційні відносини, які стосуються всіх суб'єктів аграрного права (про правовий режим земель сільськогосподарського призначення та ін.). Диференційовані акти включають норми, що регулюють правовий статус окремих суб'єктів аграрного підприємництва або окремі види аграрного господарювання (в галузі насінництва, тваринництва та ін.).

Із розвитком ринкових відносин в аграрному секторі зростає роль нормативно-правового договору як джерела аграрного права. Нормативно-правовим договором є угода суб'єктів аграрного права, яка містить нові юридичні правила. Наприклад, згідно зі ст. 8 Закону України «Про споживчу кооперацію» взаємовідносини між споживчими товариствами та їх спілками будуються на договірних засадах. Товариства на підставі договору можуть делегувати спілкам частину своїх повноважень і виконання окремих функцій.

Дедалі більшого поширення і застосування у сфері аграрних відносин набуває правовий звичай. У цивільному праві звичаєм ділового обороту визнається не передбачене законодавством правило поведінки, яке склалось і широко застосовується у сфері підприємницької діяльності. Правовий звичай здебільшого застосовують у галузі зовнішньоекономічної діяльності (стосовно процедури ведення переговорів тощо).

Конституція України — правова основа аграрного права. Конституційні основи правового господарського порядку в аграрному секторі України становлять: право власності українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які розміщені у межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені українського народу органами державної влади і органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією; право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону; забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству, визнання всіх суб'єктів права власності рівними перед законом (ст. 13); право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, визнання непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності (ст. 41); економічна багатоманітність (ст. 15); право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом; забезпечення

державою захисту конкуренції в підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм анти-монопольного регулювання винятково законом, захист прав споживачів (ст. 42); визначення винятково законом правових засад і гарантій підприємництва (ст. 92); забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України (ст. 16); забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці (ст. 43); взаємовигідне співробітництво з іншими країнами (ст. 18); визнання і дія в Україні принципу верховенства права (ст. 8).

Закони — основні джерела аграрного права. За предметом регулювання аграрні закони поділяють на загальні акти і диференційовані (спеціальні) акти. Загальні акти містять норми, що регулюють майнові й організаційні відносини, які стосуються організаційно-правової перебудови структури агропромислового комплексу, аграрної реформи та створення ефективних товаровиробників сільськогосподарської продукції. Диференційовані акти включають норми, що регулюють правовий статус окремих суб'єктів аграрного підприємництва або окремі види аграрного господарювання (в галузі насінництва, тваринництва та ін.).

До загальних актів належать закони: «Про колективне сільськогосподарське підприємство», норми якого визначають правовий статус колективного сільськогосподарського підприємства (далі — КСГП), регулюють відносини права членства в КСГП, відносини власності і паювання майнових фондів, оплату праці членів КСГП, основний режим виробничо-господарської діяльності, право самоврядування, взаємини держави і колективного сільськогосподарського підприємства, порядок реорганізації або ліквідації КСГП; «Про сільськогосподарську кооперацію», який визначає види сільськогосподарських кооперативів, порядок їх державної реєстрації, права та обов'язки членів кооперативу, правовий режим майна і землі, розподіл доходів, взаємини держави і кооперативу та ін.; «Про споживчу кооперацію», який визначає правові, економічні та соціальні основи діяльності споживчої кооперації як добровільного об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану; «Про кредитні спілки», який визначає організаційні, правові та економічні засади створення та діяльності кредитних спілок, що являють собою неприбуткові організації, засновані фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб їх членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитних спілок; «Про фермерське господарство», який визначає економічні, соціальні і правові основи створення та діяльності фермерських господарств в Україні; Земельний кодекс України (далі — ЗК), який визначає правовий режим землі як головного засобу сільськогосподарського (аграрного) виробництва, права та обов'язки

власників і користувачів землі, відповідальність за її раціональне використання.

До диференційованих актів належать закони: «Про насіння і садивний матеріал», «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них», «Про племінну справу в тваринництві», «Про ветеринарну медицину», «Про зерно та ринок зерна в Україні».

Підзаконні нормативні акти. Підзаконними нормативними актами є постанови Верховної Ради України, нормативні укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, накази, положення, інструкції, що приймаються Міністерством аграрної політики України, іншими міністерствами й відомствами України, нормативні акти місцевих рад та місцевих державних адміністрацій, локальні нормативні акти аграрних суб'єктів з питань сільськогосподарського виробництва і підприємництва.

Постанови Верховної Ради України є обов'язковими як для парламентських комітетів та інших органів Верховної Ради України; так і для органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування. До джерел аграрного права належить, наприклад, Постанова Верховної Ради України від 10 липня 1996 р. «Про порядок введення в дію Закону України «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі». Цією постановою було затверджені? перелік підприємств у системі агропромислового комплексу (далі — АПК), які підлягають приватизації за погодженням із Кабінетом Міністрів України.

Укази Президента України видаються на розвиток Конституції України і є чинного законодавства і є обов'язковими для виконання на території України органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами й організаціями незалежно від форм власності, а також громадянами. Укази Президента України видаються для термінового правового врегулювання питань раціональної аграрної політики.

До указів Президента України з питань розвитку агропромислового комплексу належать: «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 р. № 666/94, «Про заходи щодо реформування аграрних відносин» від 18 січня 1995 р. № 63/95, «Про Основні напрями розвитку агропромислового комплексу України» від 29 квітня 1998 р. № 389/98, «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 р. № 1529/99, «Про заходи щодо захисту внутрішнього ринку від імпортової сільськогосподарської продукції та продовольства» від 7 травня 1999 р. № 98/99-рп, «Про заходи щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектора економіки» від 29 січня 2001 р. № 62/2001 та інші.

Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає з питань розвитку АПК постанови й розпорядження, які є обов'язковими для виконання суб'єктами аграрного підприємництва незалежно від форм їх власності. Постанови Кабінету Міністрів України приймаються на виконання законів України і указів Президента України, якими регулюють відносини з

організації сільськогосподарського виробництва, приватизації державного майна в АПК і землі, використання сільськогосподарських земель, сприяння розвитку фермерських господарств, соціальної сфери на селі.

До постанов Кабінету Міністрів України з питань розвитку АПК належать: «Про заходи щодо поліпшення насінництва сільськогосподарських культур» від 16 червня 1993 р. № 459; «Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку» від 17 листопада 1995 р. № 916; «Про прискорення приватизації майна в агропромисловому комплексі та спрощення процедури її проведення» від 19 липня 1996 р. № 755; «Про

Концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції» від 5 серпня 1997 р. № 848; «Про затвердження Положення про порядок справляння та обліку фіксованого сільськогосподарського податку» від 23 квітня 1999 р. № 658; «Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки та обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи по операціях фінансового лізингу» від 10 грудня 2003 р. № 1904; «Про забезпечення реалізації деяких положень Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 17 листопада 2004 р. № 1569.

Нормативні акти міністерств, відомств та інших органів виконавчої влади поширюються на внутрішньогалузеві і міжгалузеві (міжвідомчі) відносини, в яких містяться норми, прийняття яких є компетенцією кількох центральних органів виконавчої влади.

До джерел аграрного права належать такі нормативні акти міністерств і відомств: наказ Міністерства сільського господарства і продовольства України від 30 листопада 1993 р. «Про порядок оплати робіт, що виконуються проектно-розвідувальними станціями хімізації сільського господарства»; наказ Міністерства сільського господарства і продовольства України від 10 жовтня 1995 р. «Про затвердження Порядку приймання, зберігання, переробки і розрахунків за молочну сировину на давальницьких умовах»; наказ Державного комітету по земельних ресурсах від 15 березня 1995 р. «Про затвердження Тимчасового порядку проведення робіт із видачі державних актів колективним сільськогосподарським підприємствам, сільськогосподарським кооперативам, сільськогосподарським акціонерним товариствам, у тому числі створеним на базі радгоспів та інших сільськогосподарських підприємств, на право колективної власності на землю»; наказ Міністерства аграрної політики України від 14 липня 2003 р. «Про затвердження Положення про умови проведення конкурсу на надання часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва»; наказ Міністерства аграрної політики України від 25 серпня 2005 р. № 425 «Про затвердження Порядку визначення на конкурсних засадах переліку сільськогосподарської і переробної техніки, закупівля якої фінансується за рахунок коштів державного бюджету».

До міжгалузевих (міжвідомчих) нормативних актів, що стосуються сфери аграрних відносин, належать: Положення про порядок реалізації на зовнішньому ринку сільськогосподарської продукції, затвержене наказом

Міністерства сільського господарства України, Міністерства економіки України, Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, Державного митного комітету України від 18 січня 1994 р. № 37-19-1-12/314; наказ Міністерства сільського господарства України та Української академії аграрних наук від 18 березня 1996 р. № 85/17 «Про затвердження Типового положення про міжрегіональний та районний агроторговий дім»; Порядок поставки концерном «Украгротехсервіс» державним машинно-технологічним станціям, сільськогосподарським товаровиробникам та іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності тракторів, сільськогосподарської техніки фірми «Дір енд Компані», запасних частин і технічних рідин та проведення розрахунків за них, затверджений наказом Міністерства агропромислового комплексу України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України від 14 травня 1999 р. № 195/129/65; Порядок проведення розрахунків із постачальниками насіння сільськогосподарських рослин до державного резервного насінневого фонду і користувачами, затверджений наказом Міністерства аграрної політики України і Міністерства фінансів України від 28 листопада 2003 р. № 423/645; Порядок використання коштів, передбачених у Державному бюджеті України на програму розвитку виробництва біодизеля, затверджений наказом Міністерства аграрної політики України і Міністерства фінансів України від 10 листопада 2003 р. № 398/620.

Нормативні акти місцевий рад та місцевих державних адміністрацій належать до *нормативних актів територіальної дії*, тобто вони поширюються на суб'єктів аграрного виробництва, розташованих на відповідній території. Згідно зі ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» місцеві ради в межах своїх повноважень приймають нормативні та інші акти у формі рішень. Акти органів місцевого самоврядування, що мають нормативний характер і регулюють аграрні відносини, належать до нормативних актів (джерел) аграрного права. У рішеннях сільських, селищних, міських рад, якими, відповідно до п. 22 ст. 26 цього закону, затверджуються програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, як правило, визначаються заходи щодо сприяння розвитку сільського господарства, раціонального використання земель, підвищення врожайності сільськогосподарської продукції та її реалізації, а також затверджуються цільові місцеві програми приватизації в АПК. Згідно зі ст. 33 цього закону виконавчим органам сільських, селищних, міських рад належать повноваження з прийняття актів у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища.

ЗК передбачено повноваження обласних, районних, міських, селищних, сільських рад у галузі земельних відносин, зокрема щодо прийняття відповідних рішень нормативного характеру (ст. 8-12).

Окремим джерелом аграрного права є *внутрішньогосподарські локальні акти*, які приймаються суб'єктами аграрного господарювання. За порядком набуття юридичної сили вони розмежовуються на дві групи.

До першої групи належать внутрішньогосподарські нормативно-правові акти, які набувають юридичної сили з моменту реєстрації підприємства у відповідних державних органах. До другої — акти, що набувають юридичної сили з моменту прийняття їх найвищими органами самоврядування господарств — загальними зборами членів підприємств, акціонерів, учасників товариств із обмеженою відповідальністю та членів трудового колективу орендного підприємства тощо¹. Так, згідно зі ст. 87, 120, 134 ЦК до першої групи локальних нормативно-правових актів належить статут господарства, а в повних і командитних товариствах — засновницький договір. До другої — всі інші внутрішньогосподарські корпоративні правові акти.

Згідно зі ст. 88 ЦК України установчі документи мають містити положення (норми права), якими регулюються внутрішні відносини у процесі створення і діяльності товариства або установи. Аграрні підприємства у прийнятті свого статуту можуть скористатися змістом Примірного зразка Статуту колективного сільськогосподарського підприємства 1988 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними до нього представницьким органом колективних сільськогосподарських підприємств — Республіканською радою у 1992 р.). Положення Примірного зразка Статуту колективного сільськогосподарського підприємства 1992 р. мають рекомендаційний характер, тому вони можуть бути використані аграрними підприємствами у підготовці власних статутів. При цьому, відповідно до ст. 4 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», у статутах повинні бути зазначені назва господарства, його місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, порядок вступу до членів підприємства і виходу з нього, права й обов'язки членів, органи управління, самоврядування і контролю, компетенція цих органів, порядок створення майна та іншої власності членів — суб'єктів підприємництва, порядок розподілу прибутків господарств, умови і порядок виключення зі складу членів колективного підприємства, умови реорганізації та припинення діяльності підприємства.

До внутрішньогосподарських локальних актів належать також розпорядчі (управлінські, самоврядні) акти уповноважених органів управління (самоврядування) юридичних осіб приватного права й юридичних осіб публічного права, що діють в аграрній сфері й містять норми, якими регулюється господарська та інша діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва. Такими є, наприклад, правила внутрішнього розпорядку сільськогосподарського кооперативу, колективного сільськогосподарського підприємства, фермерського господарства (в якому працюють наймані працівники), державного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського акціонерного товариства тощо. Ними регулюються порядок та умови набуття і припинення членства, права й обов'язки членів товариства, порядок і умови господарської діяльності, трудовий розпорядок дня, режим праці у відповідному сезоні сільськогосподарського виробництва, оплата сільськогосподарського виробництва, оплата праці, відпусток, дисциплінарної і статутної відповідальності тощо. Сільськогосподарські

юридичні особи можуть приймати й інші внутрішньогосподарські нормативні акти, наприклад, положення про структурні підрозділи підприємства: бригаду, ферму, механізований загін, ланку, інструкції з правил техніки безпеки, поводження з худобою та іншими тваринами.

Тема 3. Аграрні правовідносини

- 1. Поняття й особливості аграрних правовідносин.*
- 2. Види аграрних правовідносин.*
- 3. Внутрішні аграрні правовідносини.*
- 4. Зовнішні аграрні правовідносини.*

Поняття й особливості аграрних правовідносин. Аграрними правовідносинами є суспільні відносини, врегульовані нормами аграрного права, що складаються в процесі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Аграрні правовідносини становлять комплекс взаємопов'язаних організаційно-управлінських, майнових, земельних, трудових та інших відносин.

Особливе місце в системі аграрних правовідносин належить правовідносинам із використання землі, яка є матеріальною основою й одним із основних засобів сільськогосподарського виробництва. Саме відносини землекористування визначають специфічні особливості комплексу аграрних правовідносин, а отже, особливе місце аграрного права в системі права України.

Аграрні правовідносини відрізняються як за своїм особливим складом учасників (суб'єктів), так і за специфічними об'єктами та змістом відносин.

Суб'єктами аграрних правовідносин є фізичні та юридичні особи, наділені цивільною правоздатністю і дієздатністю у сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, сервісного, фінансового, соціального та іншого забезпечення аграрних товаровиробників. До суб'єктів аграрних правовідносин — юридичних осіб відносять колективні сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарські кооперативи, спілки селян, сільськогосподарські товариства, фермерські господарства, приватні (приватно-орендні) підприємства, державні аграрні товаровиробники, спільні аграрні підприємства (із залученням іноземного капіталу). Суб'єктами аграрних правовідносин є також громадяни, які ведуть особисті селянські господарства.

Об'єктами аграрних правовідносин є: нерухоме майно (земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, тощо); товарні продукти харчування рослинного і тваринного в тому числі водного та мисливського) походження; грошові кошти, в тому числі й іноземна валюта, цінні папери тощо; природні ресурси — ліс, водойми, загальнопоширені корисні копалини тощо; земельні й майнові паї; інші майнові та немайнові

права, юридичні дії, що підлягають грошовій оцінці і мають вартість.

Специфічними об'єктами аграрних правовідносин є тварини, які використовуються у тваринництві, бджоли, які використовуються у бджільництві, селекційні досягнення в рослинництві і тваринництві.

Змістом аграрних правовідносин є права та обов'язки учасників цих відносин. Права та обов'язки учасників аграрних відносин визначаються змістом і цілями аграрного сектора економіки, які полягають у підвищенні кількісних і якісних показників сільськогосподарського виробництва на основі здійснення земельної й аграрної реформ. Правовою формою, в якій урегульовані права й обов'язки аграрних суб'єктів, є чинне законодавство, а також їх установчі документи (засновницький договір і статут).

В умовах переходу до ринкової економіки принципово відмінними особливостями аграрних правовідносин є:

а) існування й функціонування цих відносин на засадах приватної власності, її вияву — колективної та державної форми власності на землю та інше нерухоме майно, зокрема засоби виробництва.

б) розвиток різноманітних легальних приватних форм аграрного підприємництва (від селянських господарств до різних легальних юридичних осіб) поряд із державними юридичними особами;

в) поступовий перехід від державної форми аграрного господарювання до приватних форм;

г) розширення кола об'єктів правовідносин, які включають в себе всю повноту змісту й суті аграрного підприємництва, продукти харчування рослинного і тваринного (в тому числі водного й мисливського) походження і, зрештою, включення до кола об'єктів аграрних правовідносин ряду тих, які раніше за законодавством належали до об'єктів виключно інших галузей права і галузей народного господарства;

г) збільшення питомої ваги майнових аспектів у системі аграрних правовідносин;

д) відновлення значущості економічних функцій аграрного підприємництва, тобто зміна ролі і питомої ваги інших, особливо соціальних, функцій усіх легальних організаційно-правових форм суб'єктів аграрної підприємницької діяльності.

Види аграрних правовідносин. Аграрні правовідносини можуть бути класифіковані за різними ознаками.

Так, за характером правовідносин розрізняють:

- відносини щодо безпосереднього здійснення сільськогосподарської діяльності (товарного виробництва продуктів харчування, сировини і продовольства рослинного і тваринного походження, переробки та реалізації продукції виконання робіт, надання послуг агрохімічного, меліоративного, виробничо-технічного, фінансового та іншого характеру);

- відносини щодо управління (у тому числі організації) господарською діяльністю як на рівні окремого аграрного підприємства (внутрішньогосподарські організаційні відносини), так і на загальнодержавному рівні (відносини між аграрними підприємствами і

державними органами, які здійснюють регулювання сільського господарства);

- вертикальні, в яких одним з учасників виступає орган управління, в тому числі власник майна чи уповноважений ним орган.

За видами сільськогосподарської діяльності виділяють такі правовідносини:

- відносини в галузі тваринництва;

- відносини в галузі рослинництва;

- відносини в галузі агровиробничого сервісу.

За сферою дії правовідносини поділяють на:

- внутрішньогосподарські, що виникають всередині аграрного підприємства між її структурними підрозділами;

- міжгосподарські (зовнішньогосподарські), що виникають між юридично самостійними суб'єктами аграрного господарювання.

Внутрішні і зовнішні аграрні правовідносини мають свої особливості, зумовлені як їх змістом, так і методами їх регулювання. Зокрема, внутрішньогосподарські відносини, на відміну від зовнішньогосподарських відносин, регулюються переважно локальними актами суб'єктів аграрного господарювання, тим часом як зовнішні аграрні правовідносини — переважно нормативно-правовими актами органів державної влади.

Внутрішні аграрні правовідносини. За змістом внутрішні аграрні правовідносини поділяють на відносини між підприємством і його членами чи працівниками, між підприємством та його структурними (виробничими) підрозділами, трудові і земельні правовідносини, майнові відносини, організаційно-управлінські відносини.

Зміст правовідносин між аграрними підприємствами та їх членами (учасниками) становить сукупність їх взаємних суб'єктивних прав і обов'язків, які виникають у зв'язку зі здійсненням організаційно-управлінської і виробничо-господарської діяльності. До цієї групи правовідносин належать відносини з приводу задоволення матеріальних інтересів працівників (щодо розподілу прибутків і виплати дивідендів тощо), соціально-побутових та інших потреб (фінансування індивідуального житлового будівництва, надання послуг з водо-, газо-, енерго постачання тощо).

Трудові правовідносини ґрунтуються або на членстві у сільськогосподарських кооперативах, фермерських господарствах і регламентуються локальними нормативно-правовими актами, або на трудовому договорі і регулюються нормами трудового права.

Трудові правовідносини за своїм характером і змістом поділяють на: відносини щодо організації та дисципліни праці; відносини щодо тривалості робочого часу та часу відпочинку; відносини щодо оплати праці; відносини щодо охорони праці.

Земельні правовідносини, які визначають специфіку аграрних правовідносин поділяють на відносини земельної власності та відносини у сфері використання землі. Серед останніх розрізняють відносини

сільськогосподарського й несільськогосподарського землекористування. В аграрному секторі економіки пріоритет належить відносинам у сфері сільськогосподарського землекористування.

Майнові правовідносини становлять майнову основу аграрного господарювання і пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, яке належить їм на праві власності або праві господарського відання чи праві оперативного управління. Право власності — основне речове право у сфері аграрного господарювання. Згідно зі ст. 134 ГК суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених цим Кодексом.

Аграрне підприємство, реалізуючи належні йому права власника, передне своїм виробничим підрозділам (бригадам, фермам та ін.) частину основних і обігових виробничих фондів (приміщення, трактори, комбайни, насіння, корми для тварин тощо) для використання їх на праві господарського відання чи праві оперативного управління.

Організаційно-управлінські відносини становлять організаційну основу аграрних підприємств. Зміст організаційно-управлінських відносин визначається організаційно-правовою формою суб'єкта сільськогосподарського виробництва. Управління аграрним підприємством здійснюють його органи. Так, згідно зі ст. 145 ЦК вищим органом товариства з обмеженою відповідальністю є загальні збори його учасників. У товаристві створюється виконавчий орган (колегіальний або одноособовий), який здійснює поточне керівництво його діяльністю і є підзвітним загальним зборам його учасників. Загальні збори товариства можуть формувати органи, що здійснюють постійний контроль за фінансово-господарською діяльністю виконавчого органу (ст. 146 ЦК).

Згідно зі ст. 13 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” вищим органом управління кооперативом є загальні збори його членів. У кооперативі з чисельністю не менше 50 членів може бути створена спостережна рада, що контролює діяльність виконавчих органів кооперативу. Виконавчими органами кооперативу є правління та його голова. Вони здійснюють поточне керівництво діяльністю кооперативу і підзвітні спостережній раді і загальним зборам членів кооперативу.

Управління фермерським господарством здійснює його голова. Він представляє інтереси фермерського господарства перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями. Згідно зі ст. 4 Закону України “Про фермерське господарство” голова господарства має право письмово доручити виконання своїх обов'язків одному з членів господарства або особі, яка працює за контрактом.

Зовнішні аграрні правовідносини. Зовнішні аграрні правовідносини охоплюють відносини суб'єктів аграрного виробництва між собою, а також із суб'єктами господарювання (підприємствами, організаціями, фізичними особами-підприємцями, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією), які здійснюють господарсько-виробничу й організаційно-господарську діяльність у різних галузях суспільного виробництва. Зовнішні аграрні правовідносини охоплюють також й зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів агробізнесу.

Зовнішні відносини суб'єктів аграрного виробництва регулюються нормами цивільного, господарського, земельного, фінансового, адміністративного права, а також нормами аграрного права.

Зовнішні аграрні відносини поділяють на майнові відносини, договірні відносини, податкові відносини, відносини, що виникають внаслідок заподіяння шкоди.

Основну частину зовнішніх аграрних правовідносин становлять майнові відносини, що виникають у сфері здійснення права власності та інших речових прав на майно, яке належить суб'єктам аграрного підприємництва. Суб'єкт сільськогосподарського господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, здійснювати інші майнові операції, які не суперечать чинному законодавству.

В умовах ринкових перетворень в агропромисловому комплексі дедалі більше розпарюється сфера застосування договору як форми опосередкування товарно-грошових відносин. До зовнішніх аграрних договірних відносин належать договори, що спрямовані на забезпечення потреб суб'єктів аграрного виробництва у матеріальних, енергетичних та інших ресурсах (купівля-продаж, поставка, постачання енергії тощо), договори майнового найму (оренди землі, оренди майнового і земельного паїв, лізингу тощо) договори контрактації та інші договори на реалізацію сільськогосподарської продукції, договори про надання послуг (агрохімічне обслуговування тощо).

Податкові правовідносини виникають під час сплати податків та інших обов'язкових платежів і регулюються нормами податкового права. Суб'єкти аграрного підприємництва вступають у відносини з органами державної податкової служби з приводу встановлення, зміни та стягнення податків у відповідний бюджет (державний, місцевий). Специфічним для аграрного сектора економіки є земельний податок — обов'язковий платіж, що справляється з сільськогосподарських товаровиробників за використання земельних ділянок.

Певну частину зовнішніх аграрних правовідносин становлять правовідносини, що виникають внаслідок заподіяння майнової шкоди.

Майнова шкода, завдана учасникам зовнішніх аграрних правовідносин (суб'єктам аграрного підприємництва та їх контрагентам), відшкодовується відповідно до норм цивільного, земельного і аграрного законодавства.

Тема 4. Суб'єкти аграрного права

- 1. Поняття і види суб'єктів аграрного права.*
- 2. Особливості правосуб'єктності аграрних підприємств.*
- 3. Створення і ліквідація суб'єктів аграрного господарювання.*

Поняття і види суб'єктів аграрного права. Суб'єктами аграрного права визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність на землі, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків) у сфері виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції, аграрного сервісу, мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Учасниками відносин у сфері аграрного господарювання є аграрні підприємства, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені організаційно-господарською компетенцією.

Суб'єктів аграрного господарювання можна класифікувати за різними критеріями, зокрема за юридичним статусом, за формою власності, спеціальною правоздатністю та функціями, суб'єктним складом, способом утворення та формування статутного фонду, організаційно-правовою формою, кількістю працівників та обсягом валового доходу.

За юридичним статусом всі суб'єкти аграрного господарювання поділяються на юридичних і фізичних осіб. Серед останніх вирізняються фізичні особи, які ведуть особисте селянське господарство для задоволення особистих потреб у сільськогосподарській продукції, надлишки якої реалізуються на ринках.

За формою власності аграрні товаровиробники поділяються на приватні, колективні, державні та змішані, а згідно з ЦК — на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права (ст. 81 ЦК). Юридичні особи приватного права створюються на підставі установчих документів, як правило, на договірних засадах. Юридичні особи публічного права створюються розпорядчим способом на підставі акта органу державної влади або органу місцевого самоврядування.

За спеціальною правоздатністю та функціями суб'єкти аграрного господарювання поділяються на суб'єктів у сфері товарного виробництва

продуктів харчування, сировини і продовольства рослинного і тваринного походження, суб'єктів у сфері агровиробничого сервісу, суб'єктів у сфері фінансування, кредитування, страхування, торгівлі. До перших належить більшість суб'єктів аграрного господарювання (виробничі сільськогосподарські кооперативи, товариства, спілки селян, фермерські господарства, державні аграрні підприємства тощо). До других — товариства, кооперативи та інші, які здійснюють агрохімічне, меліоративне, виробничо-технічне та інше обслуговування аграрних підприємців. До третіх — банки, кредитні спілки, біржі, страхові компанії тощо.

За суб'єктом складом аграрні товаровиробники поділяють на українські та спільні за участю іноземного інвестора. Згідно зі ст. 63 ГК підприємство, створене відповідно до вимог законодавства України, в статутному фонді якого не менш як 10% становить іноземна інвестиція, визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями із дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс."

За способом утворення та формування статутного фонду аграрних товаровиробників поділяють на унітарні та корпоративні підприємства. Відповідно до ст. 63 ГК України унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є державні та комунальні сільськогосподарські підприємства, а також підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне аграрне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є сільськогосподарські кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

За організаційно-правовою формою всіх суб'єктів аграрного господарювання можна поділити на підприємства, кооперативи, господарські товариства та фермерські господарства.

Окрему групу сільськогосподарських підприємств складають державні і комунальні підприємства, які, на відміну від інших суб'єктів аграрного господарювання, створюються в розпорядчому порядку згідно з рішенням компетентного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» сільськогосподарським кооперативом є юридична особа, створена фізичними

та/або юридичними особами, що є сільськогосподарськими товаровиробниками, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності в сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу.

Основними кваліфікаційними ознаками сільськогосподарських кооперативів є:

- недержавна форма власності;
- відносини членства;
- здійснення членами кооперативу управлінських функцій за принципом: «один член — один голос»;
- особиста трудова участь членів у спільній виробничій або іншій господарській діяльності в аграрному секторі;
- об'єднання членами своїх майнових пайових внесків;
- наявність інституту кооперативних виплат і виплат на паї.

До кооперативних форм виробництва сільськогосподарської продукції також належать колективні сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, їх об'єднання тощо.

Згідно із Законом України «Про фермерське господарство» фермерське господарство є юридичною особою. Його членами можуть бути подружжя, їхні батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства і виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, згідно із законом. Фермерське господарство, на відміну від інших сільськогосподарських кооперативів, може бути створено однією особою.

Господарськими товариствами визнаються підприємства, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. У сфері аграрного виробництва діють переважно акціонерні товариства закритого і відкритого типів і товариства з обмеженою відповідальністю.

Особливості правосуб'єктності аграрних підприємств. Правосуб'єктність аграрних підприємств характеризується поєднанням загальних ознак, притаманний усім суб'єктам господарювання, і специфічних ознак, зумовлених особливостями сільськогосподарського виробництва.

Суб'єкти аграрного господарювання мають загальну цивільну правосдатність (здатність мати цивільні права та обов'язки) і дієздатність (здатність набувати цивільних прав та обов'язків). Відповідно до цього вони мають господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), відокремлене майно, рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом, відповідають за своїми зобов'язаннями своїм майном, можуть від свого імені набувати та здійснювати майнові та особисті немайнові права, дати обов'язки, бути позивачами та відповідачами в суді. Важливою ознакою суб'єктів аграрного

господарювання є також обов'язкова державна реєстрація, з моменту якої юридичні особи та фізичні особи підприємці набувають статус суб'єктів аграрного права.

Специфіка правового статусу суб'єктів аграрного господарювання полягає в тому, що всі вони, незалежно від їх організаційно-правової форми, є учасниками цивільних, земельних, трудових, організаційно-управлінських (адміністративних), фінансових та інших правовідносин. Коло і характер таких відносин різноманітні, мають індивідуальну визначеність. Для кожної конкретної організації, яка зумовлюється йє тільки її організаційно-правовою формою, але й спеціалізацією, іншими особливостями окремих видів сільськогосподарських юридичних осіб. Водночас зазначеній сукупності правовідносин (аграрних правовідносин) притаманні специфічні риси, які зумовлюються галузевим характером господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, пов'язаної з використанням як основного засобу виробництва, а також рослин і тварин, тобто природного й біологічного чинників виробництва, які зазнають постійного впливу погодно-кліматичних умов.

Визначальним у характеристиці правосуб'єктності суб'єктів аграрного господарювання є особливості предмета і завдань їхньої діяльності, які полягають у виробництві, переробці й реалізації сільськогосподарської товарної продукції (продуктів харчування та сировини).

Особливості правового статусу суб'єктів аграрного господарювання визначаються нормами аграрного законодавства. Так, згідно зі ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», сільськогосподарські кооперативи залежно від завдань і предмета діяльності поділяються на виробничі й обслуговуючі. Виробничі кооперативи здійснюють свою господарську діяльність на засадах підприємництва з метою одержання доходу. Обслуговуючі кооперативи спрямовують свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва учасників кооперації. У свою чергу, залежно від виду діяльності обслуговуючі кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі та інші. Здійснювані ними послуги пов'язані з виробництвом, переробкою, збутом продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва та рибництва.

Особливість правосуб'єктності аграрних підприємств кооперативного типу полягає також у тому, що в них, на відміну від акціонерних аграрних товариств, має місце об'єднання насамперед робочої сили, а не капіталів.

Особливості правосуб'єктності сільськогосподарських підприємств накладають відбиток на всі аграрні правовідносини. Так, сезонний характер виробництва сільськогосподарської продукції обумовлює вагому роль локального регулювання режиму праці й відпочинку, норм праці та оплати праці, правил дисципліни праці та внутрішнього трудового розпорядку. Договірні правовідносини характеризуються наявністю спеціального виду договору — договору контракції сільськогосподарської продукції, на підставі якого здійснюється державна закупівля сільськогосподарської

продукції.

Створення і ліквідація суб'єктів аграрного господарювання. Створення суб'єктів аграрного господарювання проходить низку стадій: ініціативну, організаційну та легалізаційну.

Згідно зі ст. 56 ГК суб'єкт аграрного господарювання може бути утворений за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і громадян шляхом заснування нового, реорганізації (злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення) дієвого (дієвих) суб'єкта (суб'єктів) господарювання. Вони можуть утворюватись також шляхом примусового поділу (виділення) діючого суб'єкта господарювання за розпорядженням антимонопольних органів відповідно до законодавства України про захист економічної конкуренції.

Організаційна стадія має свої відмінності залежно від того, в якому порядку (розпорядчому чи нормативно-явочному) створюватиметься суб'єкт аграрного підприємництва. Державні унітарні аграрні підприємства утворюються компетентним органом державної влади у розпорядчому порядку. Більшість суб'єктів аграрного підприємництва утворюється в нормативно-явочному порядку, тобто на підставі спеціального закону, який визначає правовий статус тих чи інших суб'єктів підприємництва, порядок їх утворення та припинення (наприклад, Закон України «Про фермерське господарство»).

Відповідно до ст. 87 ЦК України для створення суб'єкта аграрного господарювання його учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлено іншого порядку їх затвердження. Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою. Установа створюється на підставі індивідуального або спільного установчого акта, складеного засновником (засновниками). Установчий акт може міститись також і в заповіті. До створення установи установчий акт, складений однією або кількома особами, може бути скасований засновником (засновниками).

Суб'єкт аграрного господарювання вважається створеним із дня його державної реєстрації (ч. 4 ст. 87 ЦК України). Правила державної реєстрації не поширюються на особисті селянські господарства, які не є суб'єктами підприємницької діяльності й лише підлягають державному обліку за місцем їх розташування.

Згідно зі ст. 104 ЦК України суб'єкт аграрного господарювання припиняється у результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим господарюючим суб'єктам — правонаступникам (злиття, приєднання, поділ, перетворення) або в результаті ліквідації. Порядок припинення суб'єктів аграрного господарювання у процесі відновлення їх платоспроможності або банкрутства встановлюється Законом України «Про

відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Суб'єкт аграрного господарювання ліквідується за рішенням його учасників або органу суб'єкта господарювання, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено суб'єкт аграрного господарювання, досягненням мети, для якої його створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; за рішенням суду про визнання судом недійсною державну реєстрацію суб'єкта аграрного господарювання через допущені під час його створення порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом.

Ліквідація суб'єкта аграрного господарювання здійснюється ліквідаційною комісією, яка утворюється власником (власниками) майна суб'єкта господарювання чи його (їх) представниками (органами), або іншим органом, визначеним законом, якщо інший порядок її утворення не передбачений ГК. Ліквідацію суб'єкта господарювання може бути також покладено на орган управління суб'єкта, що ліквідується (наприклад, на правління господарського товариства).

Ліквідаційна комісія після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами складає проміжний ліквідаційний баланс, який містить відомості про склад майна господарюючого суб'єкта, що ліквідується, перелік пред'явлених кредиторами вимог, а також про результати їх розгляду. Проміжний ліквідаційний баланс затверджується учасниками господарюючого суб'єкта або органом, який прийняв рішення про його ліквідацію.

У разі ліквідації платоспроможної юридичної особи вимоги її кредиторів задовольняються за такої черговості:

1) у першу чергу задовольняються вимоги щодо відшкодування збитків, завданих каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою чи іншим способом;

2) у другу чергу задовольняються вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності;

3) у третю чергу задовольняються вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів);

4) у четверту чергу задовольняються всі інші вимоги (ст. 112 ЦК України).

Вимоги однієї черги задовольняються пропорційно до суми вимог, що належать кожному кредитору цієї черги.

Вимоги кредиторів, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо кредитор у місячний строк після одержання повідомлення про повну або часткову відмову у визнанні його вимог не звертався до суду з позовом, вимоги, у задоволенні яких за рішенням суду кредитору відмовлено, а також вимоги, які не задоволені через відсутність майна суб'єкта аграрного господарювання, що ліквідується вважаються погашеними.

Після завершення розрахунків із кредиторами ліквідаційна комісія складає ліквідаційний баланс, який затверджують учасники господарюючого суб'єкта або орган, що прийняв рішення про його ліквідацію.

Майно суб'єкта аграрного господарювання, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передають його учасникам, якщо це не встановлено установчими документами суб'єкта аграрного господарювання або законом.

Суб'єкт аграрного господарювання є ліквідованим із дня внесення до єдиного державного реєстру запису про його припинення.

Тема 5. Державне регулювання сільського господарства

- 1. Поняття державного регулювання сільського господарства.*
- 2. Органи державного регулювання сільського господарства.*
- 3. Органи Державного контролю та інспекції в сільському господарстві.*

Поняття державного регулювання сільського господарства. Державне регулювання сільського господарства — це основана на законодавстві одна з форм державного впливу на агропромисловий комплекс України шляхом встановлення та застосування державними органами правил, спрямованих на коригування економічної діяльності суб'єктів аграрного господарювання з метою досягнення сільським господарством максимальної ефективності для задоволення потреби населення у продуктах харчування, а промисловості — у сировині.

Функції державного регулювання сільського господарства здійснюють державні органи виконавчої влади, що визначають стратегічні цілі і завдання агропромислового виробництва, забезпечують матеріально-фінансову підтримку аграрного сектора, здійснюють контроль і нагляд за дотриманням аграрного законодавства.

Цілі, основні завдання і напрямки аграрної політики держави сформульовані в Національній програмі відродження села на 1995-2005 рр., схваленій Постановою Верховної Ради України від 4 лютого 1994 р. Програма передбачає проведення аграрної реформи, створення економічного механізму ринкового типу, формування багатогалузевої виробничої сфери села на сучасній технологічній основі, вдосконалення структури виробництва в агропромисловому комплексі, відновлення родючості землі, відпрацювання державної структури управління розвитком села.

Державне регулювання сільського господарства здійснюється із застосуванням спеціальних методів і форм регулятивно-управлінської діяльності. Під методами будь-якої діяльності розуміють способи, прийоми, засоби, які використовують для досягнення поставленої мети. Методи державного регулювання сільського господарства поділяють на економічні й адміністративні.

Економічні методи — це такі способи впливу на поведінку суб'єктів аграрного господарювання, які ґрунтуються на застосуванні сукупності важелів економічного стимулювання (податки, кредити, пільги, ціни тощо), і

викликають зацікавленість у виконанні певної роботи, у підвищенні продуктивності праці.

Адміністративні методи — це засоби впливу на діяльність суб'єктів аграрного господарювання шляхом прямого встановлення їх обов'язків шляхом припису, що спирається на владні повноваження державного органу і забезпечується можливістю застосування примусу.

В умовах ринкових перетворень в аграрно-промисловому комплексі пріоритет належить економічним методам регулювання сільського господарства. У практичній діяльності органів державного регулювання сільського господарства економічні й адміністративні методи доповнюють один одного, забезпечуючи ефективне виконання поставлених завдань.

На необхідності оптимального поєднання економічних і адміністративних методів державного регулювання підприємництва з метою забезпечення досягнення балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави наголошувалося в указах Президента України “Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва” від 12 травня 2005 р. № 779/2005 і “Про деякі заходи щодо забезпечення здійснення державної регуляторної політики” від 1 червня 2005 р. № 901/2005.

Під формою регулятивної діяльності розуміють зовнішньо виражену дію — волевиявлення державного органу, здійснене для досягнення певної мети.

Виділяють такі форми державного регулювання сільського господарства: правотворча, правозастосовна, правоохоронна, організаційна.

Правотворча форма (діяльність) полягає у виданні органами державної влади нормативно-правових актів, спрямованих на правове закріплення державної аграрної політики, визначення правового статусу суб'єктів аграрного господарювання, розвиток в агропромисловому комплексі ринкової інфраструктури, забезпечення раціонального використання землі і природних ресурсів тощо.

Правозастосовна діяльність полягає у виданні актів індивідуального характеру, за допомогою яких закони та інші правові норми застосовуються до конкретних обставин у сфері державного регулювання сільського господарства. Такі акти містять точно визначені і персоніфіковані юридично владні приписи.

Правоохоронна діяльність полягає у здійсненні органами державної влади контролю та нагляду за дотриманням аграрного законодавства суб'єктами аграрного господарювання, проведенні перевірок того, як контрольований суб'єкт виконує покладені на нього завдання і реалізує свої функції, а також у вживанні заходів щодо захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання.

Організаційна діяльність здійснюється для забезпечення чіткого й ефективного функціонування системи управління аграрною галуззю. До організаційних дій належать: проведення нарад, зборів, семінарів, конференцій, поширення позитивного досвіду тощо.

Органи державного регулювання сільського господарства. Систему державних органів, які здійснюють регулювання сільського господарства,

становлять: Міністерство аграрної політики України, обласні та районні управління сільського господарства і продовольства, Державний комітет України з земельних ресурсів і територіальні органи земельних ресурсів.

Правовий статус Мінагрополітики України визначається Положенням про Міністерство аграрної політики України, затвердженим Указом Президента України від 7 червня 2000 р. № 772/2000. Положенням передбачено, що Міністерство аграрної політики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства, садівництва, виноградарства, харчової промисловості, рибного господарства, переробки сільськогосподарської продукції.

Згідно з цим актом Міністерству агрополітики належать такі повноваження:

- забезпечення згідно із законодавством здійснення на підприємствах всіх форм власності державного контролю за якістю вироблюваної ними сільськогосподарської продукції та сировини, їх зберіганням і реалізацією, в тому числі під час здійснення експортно-імпортних операцій;

- координація спільно зі спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів проведення земельної реформи, моніторингу земель сільськогосподарського призначення та відновлення їх продуктивної цінності, визначення основних напрямів державної політики у сфері використання й охорони земель сільськогосподарського призначення;

- здійснення аналізу діяльності, макроекономічного прогнозування та нормативного планування розвитку галузей агропромислового виробництва з урахуванням попиту і пропозицій на продовольчі товари;

- здійснення в межах своєї компетенції державного контролю за додержанням законодавства про захист рослин, рестициди і агрохімікати, забезпеченням безпечного використання результатів росту рослин;

- розроблення і здійснення заходів щодо розвитку ринкової інфраструктури в АПК (аграрні біржі, аукціони худоби, оптові продовольчі ринки, обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кредитні спілки, страхові компанії, виставки та ярмарки тощо);

- розроблення пропозицій з охорони і раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, підвищення родючості ґрунтів, участь у розробленні та в установленому порядку затвердженні умов експлуатації меліоративної системи у разі приватизації майна сільськогосподарських підприємств які мають у своєму користуванні меліоративні землі.

Обласні та районні управління сільського господарства та продовольства діють на підставі Типового положення про Головне управління сільського господарства і продовольства обласної Севастопольської міської державної адміністрації, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. Головне управління є підзвітним та підконтрольним голові відповідної держадміністрації і Мінагрополітики.

Обласні та районні управління сільського господарства та продовольства реалізують державну аграрну політику на місцевому рівні. Відповідно до цього вони наділені повноваженнями стосовно організації розроблення і здійснення заходів щодо гарантування продовольчої безпеки держави, участі у формуванні та реалізації соціальної політики на селі, сприяння формуванню інфраструктури аграрного ринку та розвитку підприємництва в галузях агропромислового виробництва.

Державний комітет України з земельних ресурсів (Держкомзем) діє на підставі Положення про Державний комітет України з земельних ресурсів, затвердженого Указом Президента України від 14 серпня 2000 р. № 970/2000.

До компетенції Держкомзему входять: участь у підготовці пропозицій щодо формування державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання, охорони та моніторингу земель, впровадження державного земельного кадастру та забезпечення реалізації цієї політики; координація проведення земельної реформи в Україні; здійснення державного контролю за використанням і охороною земель; здійснення реєстрації земельних ділянок, нерухомого майна та прав на них, договорів оренди земельних ділянок, ведення Державного реєстру прав на землю та нерухоме майно, організація в установленому законодавством порядку в єдиній системі державних органів земельних ресурсів; надання громадянам і юридичним особам додаткових платних послуг у сфері землеустрою та використання даних державного земельного кадастру за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України; розроблення та участь у реалізації державних, галузевих і регіональних програм з питань регулювання земельних відносин, раціонального використання, охорони та моніторингу земель, відновлення родючості ґрунтів, ведення державного земельного кадастру.

Держкомзем здійснює державний контроль за додержанням власниками землі та землекористувачами земельного законодавства, встановленого режиму використання земельних ділянок відповідно до їх цільового призначення та умов надання.

Держкомзем має право приймати нормативно-правові акти з питань реформування земельних відносин; забезпечувати розроблення та здійснення організаційних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, їх захист від шкідливих антропогенних впливів, а також на відтворення і підвищення родючості ґрунтів, продуктивності земель, забезпечення режиму земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення; бере участь у розробленні та здійсненні заходів щодо розвитку ринку земель, кредитних відносин і вдосконалення системи оподаткування тощо.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 200 “Про затвердження типових положень про територіальні органи земельних ресурсів” функції територіальних органів земельних ресурсів здійснюють обласні, Київське і Севастопольське міські головні управління земельних ресурсів та районні відділи земельних ресурсів. До компетенції

цих органів належить, зокрема, участь у передачі земельних ділянок у власність і надання в користування, здійснення державного контролю за раціональним використанням і охороною земельних ресурсів.

Органи державного контролю та інспекції в сільському господарстві. Заключною функцією державного регулювання сільського господарства є контроль за дотриманням аграрного законодавства суб'єктами аграрного господарювання.

Функції загального контролю в агропромисловому комплексі виконує Міністерство аграрної політики України. Мінагрополітики України здійснює на підприємствах усіх форм власності державний контроль за якістю сільськогосподарської продукції та сировини під час їх виробництва, переробки, зберігання та реалізації, а також за якістю насіння і племінних ресурсів; організовує і здійснює державний контроль за забезпеченням схоронності матеріальних цінностей та їх використанням, станом і достовірністю ведення бухгалтерського обліку та звітності, додержанням вимог законодавства про боротьбу з корупцією на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери управління Міністерства аграрної політики України.

У системі Мінагрополітики України створено структурні підрозділи, які здійснюють спеціальні контрольні функції.

Управління ревізії і контролю здійснює контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, матеріальних і фінансових ресурсів, збереженням державного майна, й викриває факти порушення фінансової дисципліни, завдані збитку, безгосподарність і марнотратство, перекручення звітності на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери управління міністерства. Управління повноважне пред'являти керівникам підприємств та організацій, що перевіряються, обов'язкові до виконання вимоги про усунення виявлених порушень.

Головна державна інспекція якості та сертифікації сільськогосподарської продукції здійснює державний контроль за якістю, збереженням та раціональним використанням зерна і продуктів його переробки, насіння олійних культур, сировини для комбікормового виробництва і комбікормів; вносить у встановленому порядку керівництву міністерства пропозиції щодо удосконалення нормативно-правових актів, які регламентують закупівлі сільськогосподарської продукції і сировини в державні та регіональні фонди, здійснює систематичний контроль за реалізацією законодавчих актів на місцях; організовує проведення державного нагляду за дотриманням товаровиробниками, закупівельними організаціями і переробними підприємствами стандартів, технічних умов, інструкцій, вказівок щодо правильності прийманні, розрахунків та визначення якості сільськогосподарської продукції.

Головна державна служба з карантину рослин здійснює систему державних заходів щодо захисту рослин, продукції їх переробки, сировини, окремих вантажів тощо від карантинних об'єктів. На державну службу з карантину рослин покладено такі основні завдання: охорона території країни

від занесення або самостійного проникнення з-за кордону або з карантинної зони об'єктів; їх своєчасне виявлення, локалізацію й ліквідацію, а також запобігання проникненню їх в регіони країни, де вони відсутні, здійснення державного контролю за додержанням особливого карантинного режиму й вжиттям заходів щодо карантину рослин під час вирощування, заготівлі, вивезення, ввезення, перевезення, зберігання, переробки, реалізації та використання підкарантинних матеріалів та об'єктів.

До повноважень органів державної служби з карантину рослин віднесено: проведення експертизи підкарантинних матеріалів та об'єктів, видача карантинних документів на імпорт насіння, рослин і продукції рослинного походження; внесення подання до Кабінету Міністрів України про запровадження особливого карантинного режиму, здійснення контролю за додержанням законодавства з карантину рослин, зокрема під час укладання договорів (контрактів) на завезення з-за кордону продукції рослинного походження; державний контроль за вжиттям карантинних заходів підприємствами, установами, організаціями та громадянами.

Державний департамент ветеринарної медицини здійснює державний ветеринарно-санітарний контроль і нагляд за якістю та безпекою сировини, продовольчої сировини, продуктів та харчових продуктів тваринного походження, а також за забезпеченням охорони території України від занесення з території інших держав або з карантинної зони збудників інфекційних хвороб тварин; узагальнює практику застосування законодавства з питань, які належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення цього законодавства; розробляє й реалізовує в установленому порядку комплекс заходів щодо профілактики, діагностики інфекційних, інвазійних і незаразних захворювань тварин та їх лікування, захисту населення від хвороб, спільних для тварин і людей тощо.

Українська державна насіннева інспекція, відповідно до Закону України "Про насіння і садивний матеріал", є органом державного контролю в насінництві. Вона здійснює державний контроль за діяльністю суб'єктів усіх форм власності й господарювання у сфері насінництва, які займаються виробництвом, заготівлею, обробкою, зберіганням, реалізацією й використанням насіння сільськогосподарських культур, декоративних і лікарських рослин та садивного матеріалу картоплі щодо додержання ними методичних і технологічних вимог із забезпечення сортової чистоти, біологічних і урожайних властивостей сорту та посівних якостей насіння, за веденням документації сортових посівів, ділянок гібридизації насіння, за правильним відбором проб на визначення посівних якостей насіння для власних потреб виробника, за оформленням документів про сортові, гібридні та посівні якості насіння, за введенням насіння в оборот тощо.

Державна інспекція з нагляду за технічним станом машин, обладнання та якістю паливно-мастильних матеріалів забезпечує реалізацію державної політики з питань нагляду за технічним станом машин та обладнання підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності, а також здійснення через систему органів Держтехнагляду державного технічного

нагляду за дотриманням підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами правил технічної експлуатації та вибракування машин (тракторів, самохідних шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, тракторних причепів, посівних та збиральних машин), правил транспортування та зберігання нафтопродуктів на підприємствах і в організаціях галузей сільського господарства.

Тема 6. Правове регулювання виробничо-господарської та фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств

- 1. Поняття виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств та її правове регулювання.*
- 2. Поняття фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств та її правове регулювання.*

Поняття виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств та її правове регулювання. Згідно зі ст. 3 ГК

України господарська діяльність сільськогосподарських підприємств — це діяльність суб'єктів аграрного господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Господарська діяльність може здійснюватися з метою одержання прибутку (підприємництво) або без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Сферу аграрних господарських відносин становлять виробничо-господарські, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини. Провідну роль у сфері аграрних відносин відіграють виробничо-господарські відносини.

Виробничо-господарськими є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами аграрного господарювання під час безпосереднього здійснення господарської діяльності.

Виробничо-господарська діяльність аграрних підприємств здійснюється у межах встановленого в Україні правового господарського порядку, відповідно до вимог законодавства. Статтею 5 ГК України встановлено, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Виробничо-господарська діяльність аграрних підприємств здійснюється на основі загальних принципів господарювання, закріплених у ст. 6 ГК України:

забезпечення економічної багатоманітності та захисту державою всіх суб'єктів аграрного господарювання; свобода підприємницької діяльності в межах, визначених законом; вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з потребою забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємництві; екологічний захист населення; захист прав споживачів і безпеки суспільства й держави; захист національного товаровиробника; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини сільськогосподарських підприємств.

Особливістю виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств є використання ними землі як основного засобу виробництва. Наслідком цього є наявність спеціальних форм організації і ведення виробництва в аграрному секторі економіки (наприклад, фермерських господарств), а також особливого правового регулювання господарської діяльності з урахуванням таких чинників: біологічного циклу в сільськогосподарській діяльності; особливостей контролю за власністю на землю та інші природні об'єкти; державного регулювання умов, в яких функціонує аграрний сектор економіки; особливостей економічної конкурентоспроможності сільського господарства; особливостей функціонування ринку товарної сільськогосподарської продукції; вагомого соціально-політичного й культурного значення розвитку селянства.

Агропромисловий комплекс України характеризується наявністю великих обсягів виробництва на промисловій основі, чітко вираженого зонального його розміщення, розвинутою внутрішньорайонною та галузевою спеціалізацією. Зокрема, Поліська зона спеціалізується на виробництві картоплі, льону, продукції м'ясного скотарства. У степових районах України найбільше розвинуто виробництво цукрових буряків, зерна, продукції скотарства і свинарства. У степовій зоні виробляється основний обсяг плодів і винограду, продукції вівчарства, значна кількість зерна, продукції свинарства і скотарства, у приміській зоні — значний обсяг овочів, молока для промислових центрів.

Спеціалізація виробничо-господарської діяльності як форма суспільного поділу праці сприяє концентрації виробництва і є важливим засобом підвищення ефективності сільського господарства. За галузевою спеціалізацією розрізняють аграрні господарства у сфері рослинництва (зернові, овочеві та інші господарства) і тваринництва (та інші господарства).

Аграрні підприємства крім основної (спеціалізованої) виробничо-господарської діяльності здійснюють, як правило, й інші види сільськогосподарської діяльності — йдеться про переробку продукції власного виробництва, розвиток промислів, садівництво, бджільництво тощо.

Відносини у сфері виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств регулюються Конституцією України, Господарським і Цивільним кодексами, законами України, нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України,

нормативно-правовими актами інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами.

До основних законів, що регулюють виробничо-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств, належать закони України “Про колективне сільськогосподарське підприємство”, “Про сільськогосподарську кооперацію”, “Про фермерське господарство” та інші.

Закон України “Про колективне сільськогосподарське підприємство” визначає правовий статус та основний режим виробничо-господарської діяльності колективного сільськогосподарського підприємства (КСГП). Згідно зі ст. 13 цього закону КСГП самостійно визначає напрями сільськогосподарського виробництва, його структуру і обсяг, самостійно розпоряджається виробленою продукцією та доходами, здійснює будь-яку діяльність, що не суперечить законодавству України.

Згідно зі ст. 28 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” кооператив (об'єднання), відповідно до свого статуту, самостійно визначає основні напрями господарської діяльності, здійснює її планування та реалізацію. Виробничі кооперативи (об'єднання) реалізують свою продукцію за цінами, що встановлюються ними самостійно або на договірних засадах. Обслуговувальні кооперативи (об'єднання) надають послуги за цінами і тарифами, що встановлюються на договірних засадах окремо для членів кооперативу та інших осіб. Відносини кооперативу (об'єднання) з іншими підприємствами, установами та організаціями, а також з громадянами в усіх сферах господарської діяльності встановлюються на основі договорів (угод).

Відповідно до ст. 24 Закону України “Про фермерське господарство” останнє діє на умовах самоокупності. Всі витрати господарство покриває за рахунок власних доходів та інших джерел, не заборонених законодавством. Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізації, організовує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд і ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, в тому числі іноземних. Виробничо-господарська правосуб'єктність сільськогосподарських товариств регулюється нормами ЦК і ГК та Закону України “Про господарські товариства”.

Поняття фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств та її правове регулювання. Фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств — це процес, спрямований на забезпечення виробничо-господарської діяльності коштами (грошми, фінансовими ресурсами). Фінансова діяльність виконує обслуговуючу роль відносно виробничо-господарської діяльності, але вона, тим не менш, розглядається як один з найважливіших інститутів аграрного права.

Фінансова діяльність товаровиробників охоплює як внутрішні, так і зовнішні фінансові відносини. Метою перших є створення необхідної фінансової бази для виробництва продуктів харчування, продовольства і сировини рослинного та тваринного походження структурними виробничими підрозділами, а метою других сприяння аграрним товаровиробникам (через

надання їм кредитів, страхування врожаю тощо) в їхній статутній діяльності а також у реалізації виробленої ними продукції (продовольства, сировини, в тому числі й після їх переробки) відповідно до вимог сучасної ринкової економіки.

Правове регулювання фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств здійснюється згідно із загальними та спеціальними законодавчими актами.

До загальних законодавчих актів належать Цивільний і Господарський кодекси України, закони України “Про господарські товариства”, “Про колективне сільськогосподарське підприємство”, “Про фермерське господарство”, “Про сільськогосподарську кооперацію”, які визначають загальні правові засади спеціальної правосуб'єктності суб'єктів аграрного господарювання у сфері фінансової діяльності.

До спеціальних законодавчих актів, які регулюють фінансові відносини, належать закони України “Про банки і банківську діяльність”, “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати”, “Про забезпечення вимог кредиторів і реєстрацію обтяжень”, “Про платіжні системи і переказ грошей в Україні” тощо.

Згідно зі ст. 140 ГК і відповідних положень законів “Про колективне сільськогосподарське підприємство”, “Про сільськогосподарську кооперацію”, “Про господарські товариства” джерелами формування майна (в тому числі й фінансових ресурсів) суб'єктів господарювання є грошові та матеріальні внески засновників; доходи від реалізації продукції (робіт, послуг); доходи від цінних паперів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів; кредити банків та інших кредиторів; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян; інші джерела, не заборонені законом.

Різним видам сільськогосподарських підприємств притаманний свій особливий режим формування фінансів. Так, фермерське господарство, відповідно до розділу VII Закону України “Про фермерське господарство”, формує свої фінанси за рахунок власних доходів, тобто прибуткової господарської діяльності. Відповідно до ст. 11 цього закону, фермерське господарство може отримувати кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств на безповоротній основі та на конкурсних засадах на поворотній основі. На безповоротній основі кошти надаються на такі цілі: відшкодування вартості розробки проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства; відшкодування частини витрат, пов'язаних зі сплатою відсотків за користування кредитами банків, та часткову компенсацію витрат на придбання першого трактора, комбайна, вантажного автомобіля, будівництво тваринницьких приміщень, в тому числі вартість проектно-кошторисних документів, пільгові умови кредитування, страхування фермерських господарств; підготовку,

перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів фермерських господарств у сільськогосподарських навчальних закладах; розширення досліджень із проблем організації і ведення виробництва у фермерських господарствах; видання рекомендацій з питань використання досягнень науково-технічного прогресу в діяльності фермерських господарств; забезпечення гарантій при кредитуванні банками фермерських господарств; забезпечення функціонування Українського державного фонду підтримки фермерських господарств та його регіональних відділень. Поворотна допомога надається для виробництва, переробки та збуту виробленої продукції, на здійснення виробничої діяльності та інші передбачені статутом Українського державного фонду підтримки фермерських господарств цілі під гарантію повернення строком від 3 до 5 років.

Фінанси сільськогосподарських споживчих товариств та їх спілок формуються за рахунок коштів, одержуваних внаслідок господарської діяльності, продажу цінних паперів та інших надходжень. Споживчі товариства, спілки та їх підприємства мають право одержувати в установах банків, у підприємств і організацій позички та несуть повну відповідальність за додержання кредитних договорів і розрахункової дисципліни. Після платежів у бюджет та інших обов'язкових відрахувань прибуток розподіляється загальними зборами членів споживчого товариства (зборами уповноважених) та радами відповідних спілок згідно з їх статутами. Споживчі товариства, спілки та їх підприємства самостійно або на договірних засадах встановлюють вільні ціни і тарифи на продукцію виробничо-технічного призначення, сировину, сільгосппродукцію та товари народного споживання, Ш^о виробляються і закупаються ними, надані послуги з урахуванням попиту й пропозицій, за винятком продукції, товарів і послуг, на які передбачено державне регулювання цін і тарифів.

Відповідно до положень ст. 29 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” дохід сільськогосподарського кооперативу формується з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних і прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці найманого персоналу. Дохід розподіляється на податки та збори (обов'язкові платежі) до відповідних бюджетів; погашення кредитів; покриття збитків; проведення відрахувань у фонди кооперативу; кооперативні виплати; видлату часток доходу на паї (до 20%, що визначені до розподілу). Порядок використання доходу кооперативу (об'єднання) встановлюється статутом.

Доходи державних та комунальних сільськогосподарських підприємств формуються як за рахунок загальних джерел (доходи від реалізації продукції, робіт, послуг; доходи від цінних паперів; кредити банків та інших кредиторів та ін.), так і спеціальних (дотації, субсидії, субвенції та інші засоби державної підтримки).

Важливим джерелом формування фінансів суб'єктів аграрного підприємництва є кредити. Згідно зі ст. 2 Закону України “Про банки і банківську діяльність” банківський кредит — це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання

придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання про сплату відсотків та інших зборів з такої суми.

В аграрному секторі економіки існують певні особливості щодо кредитних відносин. По-перше, існує великий ризик неповернення наданих кредитів. Сільське господарство є галуззю ризикованого підприємництва, де природно-кліматичні та інші суб'єктивні і об'єктивні умови часто негативно позначаються на фінансово-економічному стані сільськогосподарського підприємства. По-друге, кредитні відносини суб'єктів аграрного господарювання і банків безпосередньо пов'язані зі сезонними витратами перших (посівні роботи, збирання врожаю, заготівля кормів, закупівля добрив і пально-мастильних матеріалів тощо). По-третє, на державному рівні регулярно приймаються нормативно-правові акти, в яких передбачається пільговий порядок кредитування суб'єктів аграрного господарювання. Відповідно до таких документів, різниця між відсотковою ставкою кредитів Національного банку України, які надаються комерційним банкам, і пільговою відсотковою ставкою, за якою банки можуть надавати кредити сільськогосподарським підприємствам, повинна відшкодовуватися комерційним банкам із коштів державного бюджету. Однак брак необхідних коштів у державному бюджеті призводить до того, що таке відшкодування або відкладається на невизначений термін, або взагалі не провадиться, через що суб'єкти аграрного господарювання позбавляються права користуватися пільговими кредитами.

Розрахунки між учасниками аграрних господарських відносин забезпечуються розрахунковими операціями банків. Згідно зі ст. 341 ГК для здійснення розрахунків суб'єкти господарювання зберігають грошові кошти в установах банків на відповідних рахунках. Безготівкові розрахунки можуть здійснюватись у формі платіжних доручень, платіжних вимог, вимог-доручень, векселів, чеків, банківських платіжних карток та інших дебетових і кредитових платіжних інструментів, що застосовуються у міжнародній банківській практиці. Під час безготівкових розрахунків усі платежі проводяться через установи банків шляхом перерахування належних сум з рахунку платника на рахунок одержувача або шляхом заліку взаємних зобов'язань і грошових претензій. Платежі здійснюються у межах наявних коштів на рахунку платника. У разі потреби банк може надати платникові кредит для здійснення розрахунків. Установи банків забезпечують розрахунки, відповідно до законодавства та вимог клієнта, на умовах договору на розрахункове обслуговування.

Відповідно до ст. 342 ГК та Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492, рахунки юридичної особи, що є клієнтом банку, відкриваються в установах банків за місцем її реєстрації чи в будь-якому банку на території України за згодою сторін. Суб'єктам господарювання, які

мають самостійний баланс, рахунки відкриваються для розрахунків за продукцію, виконані роботи, надані послуги, для виплати заробітної плати, сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), а також інших розрахунків, пов'язаних із фінансовим забезпеченням їх діяльності.

Сільськогосподарські товаровиробники є суб'єктами податкових відносин, які регулюються як загальними законодавчими актами про оподаткування, так і спеціальними. До загальних законодавчих актів належать закони України “Про систему оподаткування” , “Про оподаткування прибутку підприємств” та ін.; до спеціальних — закони “Про фіксований сільськогосподарський податок”, “Про плату за землю”.

Відповідно до Закону України “Про фіксований сільськогосподарський податок” суб'єкти аграрного господарювання, що займаються виробництвом (виросуванням), переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, в яких сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік, перевищує 75% загальної суми валового доходу підприємства, є платниками фіксованого сільськогосподарського податку.

Земельним кодексом і Законом України “Про плату за землю” встановлено земельний податок. Плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від якості та місцезнаходження ділянки, виходячи з кадастрової оцінки землі.

Тема 7. Правове забезпечення соціального розвитку села

- 1. Поняття соціального розвитку села.*
- 2. Правовий режим об'єктів соціальної інфраструктури села.*
- 3. Правове регулювання житлового та шляхового будівництва на селі.*
- 4. Правове забезпечення культурно-побутового та спортивно-оздоровчого обслуговування селян.*

Поняття соціального розвитку села. Під соціальним розвитком села слід розуміти сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації суб'єктами аграрного господарювання соціально-економічних та інших прав, що гарантують реалізацію селянами конституційних прав на формування повноцінного життєвого середовища у сільській місцевості.

Здійснення аграрної і земельної реформи в Україні потребує постійної уваги держави до вирішення питань формування повноцінного життєвого середовища, забезпечення економічних і соціальних інтересів сільського населення, комплексного розвитку сільських територій, збереження сільської поселенської мережі, розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, сучасних систем зв'язку та інформатики, транспорту, житлово-комунального та водного господарства, шляхового будівництва, культурно-побутового та спортивно-оздоровчого обслуговування селян.

Основні напрями та завдання державної політики у сфері соціального розвитку села визначені в указах Президента України від 20 грудня 2000 р.

“Про Основні засади розвитку соціальної сфери села” та від 15 липня 2002 р. № 640 “Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села”. Зазначеними нормативними актами передбачено здійснення таких соціальних перетворень на селі: - збільшення зайнятості сільського населення на сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм та особистих селянських господарствах за допомогою нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, її первинної переробки та збереження, поширення в сільській місцевості практики урізноманітнення видів господарської діяльності;

- підвищення продуктивності праці, рівня заробітної плати працівників сільського господарства та застосування науково обґрунтованих норм праці;

- ефективне використання трудових ресурсів і робочого часу;
- відновлення діяльності раніше закритих та відкриття нових закладів соціально-культурного призначення в сільських населених пунктах, а також зупинення їх закриття;

- нарощування обсягів житлового будівництва на основі спеціальних програм його підтримки;

- створення сприятливих умов для розвитку на селі сфери платних послуг.

Забезпеченню реалізації зазначених завдань державної політики у сфері соціального розвитку села сприятиме Закон України “Про благоустрій населених пунктів” від 6 вересня 2005 р., який визначає правові, економічні, екологічні, соціальні та організаційні засади благоустрою населених пунктів і спрямований на створення умов, сприятливих для життєдіяльності людини.

Правовий режим об'єктів соціальної інфраструктури села. Відповідно до Тимчасового Переліку об'єктів, які належать до соціальної сфери, затвердженого Головною державною податковою інспекцією України спільно з Міністерством України у справах будівництва та архітектури в листі від 9 квітня 1993 р., об'єкти соціальної сфери поділені на такі групи:

- житлово-комунальне господарство і побутове обслуговування населення (житлові будинки, гуртожитки для робітників і службовців, студентів вищих і середніх спеціальних та загальноосвітніх навчальних закладів, школи-інтернати, водогони, об'єкти газопостачання і теплозабезпечення тощо);

- охорона здоров'я, фізична культура і соціальне забезпечення (лікарні, станції швидкої допомоги, лікувально-фізкультурні заклади, протитуберкульозні, наркологічні диспансери, поліклініки, пункти охорони здоров'я, фельдшерсько-акушерські пункти, санаторії-профілакторії, пансіонати, спеціалізовані санаторії, піонерські табори, будинки відпочинку, пансіонати, стадіони, спортивні зали, водні басейни, дитячі спортивні школи, спортивні клуби тощо);

- народна освіта (академії, університети, інститути, технікуми, професійні училища, курси, навчальні комбінати, курси підвищення кваліфікації, методичні кабінети, навчальні школи, школи-інтернати, дитячі садки, дитячі садки-ясла (комбінати), дитячі майданчики, ясла, дитячі будинки тощо);

- культура і мистецтво (бібліотеки, фільмотеки, будинки культури, клуби, будинки художнього виховання дітей, кінотеатри тощо). Крім названих груп

об'єктів соціальної сфери, вказаний перелік визначає також і види робіт, виконання яких вважається “будівництвом об'єктів соціальної сфери села” за умови їх бюджетного фінансування.

З метою створення сприятливих умов для сільськогосподарських підприємств, переробних та обслуговуючих підприємств і організацій АПК, оснований на колективній та інших формах недержавної власності, комплексного розвитку соціальної сфери сільських населених пунктів, збереження функціонального призначення об'єктів соціальної сфери, Кабінет Міністрів України визнав за необхідне провести передачу таких об'єктів у комунальну власність. Постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р. “Про поетапну передачу в комунальну власність об'єктів соціальної сфери, житлового фонду сільськогосподарських, переробних, обслуговуючих підприємств, установ, організацій агропромислового комплексу, оснований на колективній та інших формах власності” визначено умови такої передачі, а саме:

- поетапна передача, починаючи з 1997 до 2001 р., на основі розроблених і затверджених у встановленому порядку переліків об'єктів соціальної сфери;
- безоплатна передача.

Передачі у комунальну власність підлягають:

- житловий фонд (крім гуртожитків);
- дитячі дошкільні заклади, школи та інші заклади освіти, табори відпочинку і оздоровлення дітей, об'єкти культури та аматорського спорту, приміщення будинків-інтернатів для престарілих та інвалідів, об'єкти охорони здоров'я і побуту;
- мережі електро-, тепло-, газо-, водопостачання і водовідведення, а також інженерні будівлі та споруди, призначені для обслуговування житлового фонду і соціальної сфери (бойлерні, котельні, теплові, каналізаційні та водопровідні мережі і споруди, збудовані та прибудовані приміщення, обладнання тощо).

Указані об'єкти передаються в комунальну власність за рішенням загальних зборів членів підприємства чи зборів уповноважених колективних сільськогосподарських підприємств або за рішенням органів, уповноважених розпоряджатися майном підприємств інших форм недержавної власності.

Передача об'єктів соціальної сфери у комунальну власність адміністративно-територіальних одиниць здійснювалася лише за згодою органів місцевого самоврядування.

Правове регулювання житлового та шляхового будівництва на селі. Правове регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі будівництва житла в сільській місцевості, здійснюється Законом України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві”, нормами земельного, цивільного та містобудівного законодавства.

Чинне законодавство України передбачає, що селу має надаватися перевага над містом (із розрахунку на душу населення) у спорудженні житла та інших об'єктів соціально-культурного та побутового забезпечення. Ці

переваги мають полягати в матеріально-технічному й ресурсному забезпеченні, оподаткуванні, кредитуванні індивідуальних забудовників тощо. Згідно зі ст. 11 Закону України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації покликані сприяти розвитку індивідуального житлового будівництва на землях сільських населених пунктів, створювати сільським забудовникам (як місцевому населенню, так і громадянам, які переселяються на постійне місце проживання в сільську місцевість), у тому числі працівникам соціальної сфери та сфери обслуговування сільського населення, які проживають у селі, пільгові умови щодо забезпечення будівельними матеріалами та обладнанням, надання їм послуг і пільгових довгострокових державних кредитів. Під час спорудження житла в сільській місцевості підрядним способом за рахунок власних коштів індивідуального забудовника йому компенсується з державного бюджету частина кошторисної вартості житлового будинку і господарських будівель, що не належать до прямих витрат підрядних будівельних організацій і включається до кошторисів будівництва згідно з чинними нормативними актами.

Індивідуальні забудовники, які споруджують житлові будинки і господарські споруди, не користуються кредитами і працюють у сільському господарстві, переробній галузі або соціальній сфері села, отримують компенсацію за рахунок держави у розмірі 35% їх кошторисної вартості. Зазначені пільги зберігаються також за вказаними особами в разі спорудження житла та господарських будівель на кооперативних засадах.

Законом України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” передбачено, що особи, які переселяються у трудонедостатні населені пункти, та місцеве населення віком до 40 років, зайняте в сільському господарстві, переробних і обслуговуючих галузях агропромислового комплексу або в соціальній сфері цих сіл, забезпечуються житлом і господарськими будівлями з державного бюджету. Житло, збудоване в сільській місцевості за рахунок бюджетних коштів, через 10 років передається в особисту власність цим громадянам за умови їхньої постійної роботи в зазначених галузях.

Державна програма розвитку соціальної сфери села до 2005 року передбачала, що житлове будівництво на селі у 2003-2005 рр. мало розвиватись насамперед шляхом спорудження індивідуальних житлових будинків за рахунок коштів забудовників. Державна підтримка житлового будівництва здійснювалась у напрямках надання забудовникам пільгових кредитів згідно з програмою “Власний дім”, розширення в сільській місцевості практики молодіжного житлового будівництва, спорудження житла для працівників бюджетних установ та соціально незахищених громадян.

Законом України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” передбачається збереження і розвиток поселенської мережі. Зокрема, ст. 10 Закону України

зазначає, що держава захищає сільську поселенську мережу незалежно від категорії, розміру та місця розташування сільських населених пунктів. Будь-які перетворення сільських поселень (об'єднання, роз'єднання, перейменування в іншу категорію тощо) можуть здійснюватись за рішенням сесій районних рад лише за волею жителів цих поселень. В Україні запроваджуються постійне обстеження та паспортизація сільської поселенської мережі (моніторинг). Порядок здійснення моніторингу встановлює Кабінет Міністрів України.

Державною програмою розвитку соціальної сфери села до 2005 року передбачені також заходи щодо розвитку дорожнього господарства на селі. Зокрема, передбачається будівництво твердого покриття на сільських дорогах, реконструкція місцевих доріг відповідно до сучасних вимог. Має бути споруджено 35 під'їздів з твердим покриттям до сільських населених пунктів довжиною 71 км та прокладено 524 км вуличної мережі. Для цього буде використано 41 млн грн із централізованих дорожніх фондів та 82,1 млн — з місцевих бюджетів. У 2003-2005 рр. передбачається будівництво 626 км сільських доріг загального користування.

Згідно зч. 5 ст. 6 Закону України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” всі шляхи, що зв'язують сільські населені пункти (в тому числі в межах цих населених пунктів) із мережею шляхів загального користування, належать до категорії шляхів загального користування і разом з усіма під'їзними піляхами до сільських населених пунктів передаються на баланс корпорації Укравтодор.

Правове забезпечення культурно-побутового та спортивно-оздоровчого обслуговування селян. Пріоритетність соціального розвитку села передбачає також забезпечення культурно-побутового та спортивно-оздоровчого обслуговування сільських жителів.

Згідно з ч. 1 ст. 6 Закону України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” будівництво об'єктів освіти, охорони здоров'я, культури та спорту, служби побуту, благоустрій територій здійснюються за рахунок державного та місцевого бюджетів. Ці об'єкти споруджуються як підрядним, так і господарським способами. Збудовані сільськогосподарськими товаровиробниками за рахунок їхніх власних коштів об'єкти культурно-побутового призначення та спортивно-оздоровчого характеру належать останнім на праві власності, якщо інше не передбачено законом чи договором.

З метою залучення підприємств промисловості та інших галузей народного господарства, що безпосередньо не пов'язані з сільськогосподарським та агропромисловим виробництвом, до участі в розвитку соціальної сфери села чинне законодавство застосовує відповідні економічні стимули. Так, відповідно до ст. 7 Закону України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві”, непрофільні промислові підприємства, що виконують державне замовлення

на проектування та виготовлення машин, обладнання й запчастин для агропромислового комплексу, зокрема об'єкти соціально-культурного призначення, забезпечуються матеріалами централізовано.

Доходи будівельних, монтажних, проектних та інших підприємств і організацій, одержані внаслідок спорудження в сільській місцевості житла, об'єктів побуту, культури, торгівлі, охорони здоров'я, фізкультури й спорту, освіти, зв'язку, шляхів, енергетичних, газових і водорозподільних систем, тваринницьких приміщень, інженерно-технічних комплексів машинно-тракторного парку та інших об'єктів, які впливають на поліпшення соціального становища села, не оподатковуються.

Державною програмою розвитку соціальної сфери села до 2005 року передбачаються наступні заходи і шляхи забезпечення культурно-побутового та спортивно-оздоровчого обслуговування сільського населення:

1) у сфері освіти — відновлення, добудова і спорудження шкіл та дошкільних навчальних закладів у селах, де налічується понад 50 дітей відповідного віку, насамперед у тих, які розташовані на відстані понад 3 км від населених пунктів, де є такі заклади; створення комплексів “загальноосвітній навчальний заклад — дошкільний навчальний заклад”, “загальноосвітній навчальний заклад — соціально-культурний центр села”, організація навчання учнів у початковій школі за місцем їх проживання (за наявності не менш як 5 учнів у населеному пункті); забезпечення виконання Програми інформатизації та комп'ютеризації сільських шкіл; забезпечення регулярного підвезення до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів і педагогічних працівників у сільській місцевості; застосування нових форм навчання і виховання дітей з урахуванням специфіки розселення та змін вікової структури жителів села; відкриття 450 шкіл, у тому числі 353 новозбудованих (фінансування зазначених витрат має здійснюватися за рахунок коштів місцевих бюджетів у сумі 115,1 млн грн та Державного бюджету України — 229,1 млн грн);

2) у сфері охорони здоров'я — відкриття закладів охорони здоров'я з наданням первинної медико-санітарної допомоги в селах із чисельністю жителів понад 500 осіб; створення в сільських населених пунктах із чисельністю жителів понад 1 тис. чоловік амбулаторій загальної практики — сімейної медицини та реорганізація сільських лікарських амбулаторій, фельдшерсько-акушерських пунктів в амбулаторії загальної практики — сімейної медицини; розширення мережі аптек і аптечних кіосків; створення на базі сільських закладів охорони здоров'я денних стаціонарів, а також стаціонарів удома; оснащення сільських закладів охорони здоров'я сучасною ультразвуковою, ендоскопічною, рентгенологічною, наркозною апаратурою, пересувними стоматологічними кабінетами, іншим сучасним обладнанням, а також спеціальними автомобілями; надання лікувально-консультаційної та організаційно-методичної допомоги і вжиття санітарно-протиепідемічних заходів силами спеціальних бригад обласних і районних закладів охорони здоров'я; зміцнення лікувально-оздоровчої бази санаторіїв та інших закладів, призначених для лікування й оздоровлення працівників агропромислового

комплексу та їхніх дітей. На зміцнення матеріальної бази закладів охорони здоров'я у 2003-2005 рр. планується спрямувати 75,4 млн грн. За рахунок цих коштів має бути відкрито й оснащено 382 сільські лікарські амбулаторії, у тому числі 63 — у добудованих та новозбудованих приміщеннях, а також 280 фельдшерсько-акушерських пунктів;

3) у сфері культури — збереження та забезпечення повноцінного функціонування існуючої мережі закладів культури (клубів, бібліотек, музеїв, шкіл естетичного виховання); переобладнання під заклади культури приміщень, якими не користуються, створення закладів культури малих форм (вітальень, світлиць, читальень та ін.) За пропозиціями регіонів у 2003-2005 рр. планується введення в експлуатацію 190 сільських клубів і будинків культури, в тому числі 76 — новозбудованих. На це передбачається витратити 60,8 млн грн з місцевих і державного бюджетів;

4) у сфері фізичної культури й спорту — реконструкція існуючих та будівництво нових сільських фізкультурно-оздоровчих закладів, споруд, дитячих оздоровчих таборів, баз відпочинку, пансіонатів для оздоровлення дітей та підлітків; реформування організаційних основ фізкультурно-спортивного руху на селі, створення територіальних (при органах місцевого самоврядування) фізкультурно-спортивних клубів та відділень дитячо-юнацьких спортивних шкіл; впровадження ефективних форм, методів і засобів фізкультурно-оздоровчої діяльності та видів спорту з урахуванням місцевих особливостей, традицій, умов праці та відпочинку жителів села; спорудження й обладнання ігрових майданчиків, спортивних залів, плавальних басейнів при школах, дошкільних навчальних, культурно-освітніх закладах; поліпшення матеріально-технічного оснащення навчально-спортивних баз підготовки кандидатів до збірних команд України. У 2003-2005 рр. на зміцнення матеріально-технічної бази наявних та будівництво нових спортивних споруд планується відшкодувати 66 млн грн з місцевих та державного бюджетів, а також відновити роботу і ввести в дію 1748 фізкультурно-спортивних закладів та споруд;

5) у сфері торгівлі та побутового обслуговування — наближення закладів торгівлі та побутового обслуговування до місць проживання населення, розширення їх мережі; запровадження нових форм обслуговування з урахуванням особливостей сільського розселення в різних регіонах; широке використання пересувних форм надання послуг із застосуванням транспортних засобів, поштового, телефонного зв'язку, інших комунікацій; збільшення кількості приймально-заготівельних пунктів сільськогосподарської продукції; відновлення підприємств, які надають санітарно-гігієнічні послуги (лазні, перукарні, пральні), послуги з ремонту одягу та взуття, побутової техніки тощо;

б) у сфері соціального обслуговування населення — збереження мережі інтернатних установ для людей похилого віку та інвалідів, зміцнення їх матеріально-технічної бази, виділення земельних ділянок і надання допомоги для ведення підсобних господарств; перепрофілювання, в разі потреби, ліжкового фонду сільських закладів охорони здоров'я в ліжковий фонд

медико-соціального призначення з передачею його органам соціального захисту населення; поширення практики організації сезонних (на зимовий період) інтернатних установ для людей похилого віку, які мають можливість прожити влітку у власних житлових будинках; підвищення якості обслуговування сільського населення соціальними службами, забезпечення їх приміщеннями, транспортними засобами та ін.

Тема 8. Відповідальність за порушення аграрного законодавства

- 1. Поняття і види відповідальності за порушення аграрного законодавства.*
- 2. Дисциплінарна відповідальність працівників аграрних підприємств.*
- 3. Матеріальна відповідальність працівників аграрних підприємств*
- 4. Майнова відповідальність за порушення аграрного законодавства.*
- 5. Адміністративна відповідальність за порушення аграрного законодавства.*

Поняття і види відповідальності за порушення аграрного законодавства. У правовій науці юридична відповідальність визначається як вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників (фізичних і юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою.

В аграрному праві інститут відповідальності включає сукупність юридичних норм, що закріплюють підстави, види, засоби й порядок застосування санкцій за порушення аграрного законодавства.

Підставою відповідальності є порушення правил поведінки, що регулюють здійснення виробничо-господарської та іншої діяльності суб'єктів аграрного підприємництва. Під час визначення видів і заходів відповідальності враховується специфіка сільськогосподарського виробництва, нормальне функціонування якого значною мірою залежить від природно-кліматичних, біологічних та інших факторів.

До неправомірних діянь, що суперечать нормам аграрного законодавства, належать: екологічні правопорушення (порушення приписів про поліпшення сільськогосподарських земель, охорону ґрунтів та інших природних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві); порушення організаційних основ і правил ведення сільськогосподарського виробництва (недодержання правил внутрішнього розпорядку, ветеринарних правил обслуговування тварин, правил і норм техніки безпеки та виробничої санітарії, охорони здоров'я працівників сільськогосподарських підприємств); заподіяння збитків майну сільськогосподарських підприємств.

Законодавством України передбачено такі види юридичної відповідальності за вчинені правопорушення: дисциплінарна, матеріальна, майнова, адміністративна, кримінальна. Аграрні правопорушення здебільшого пов'язані з порушенням норм трудового, цивільного і

адміністративного права. Тому є доречним зосередити увагу на дисциплінарній, матеріальній, майновій та адміністративній відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність працівників аграрних підприємств. Дисциплінарна відповідальність осіб, зайнятих у сільському виробництві, регулюється загальними нормами трудового законодавства, які поширюються на всіх найманих працівників, а також спеціальними нормами аграрного права, які стосуються працівників окремих видів аграрних підприємств.

Дисциплінарна відповідальність полягає в накладенні на працівників аграрних підприємств, які порушили правила внутрішнього розпорядку та інші норми організації праці, дисциплінарних стягнень, передбачених Кодексом законів України про працю (далі — КЗпП) та аграрним законодавством. Згідно зі ст. 147 КЗпП за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один із таких заходів стягнення: догану, звільнення.

Дисциплінарне стягнення застосовують безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня виявлення, не враховуючи часу хвороби працівника або перебування його у відпустці. Стягнення не може бути накладено пізніше 6 місяців із дня вчинення проступку (ст. 148 КЗпП). До застосування дисциплінарного стягнення треба витребувати пояснення від порушника трудової дисципліни. За кожне порушення трудової дисципліни може бути накладено одне дисциплінарне стягнення. Воно може бути оскаржено в установленому порядку. Під час обрання виду стягнення потрібно враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника (ст. 149 КЗпП).

Аграрним законодавством передбачені певні особливості дисциплінарної відповідальності працівників сільськогосподарських підприємств.

Наприклад, у сільськогосподарських кооперативах дисциплінарні відносини регламентуються насамперед статутними нормами. Член кооперативу зобов'язаний дотримуватися статуту, виконувати свої обов'язки перед господарством, сумлінно працювати, додержуватися трудової, виробничої, технологічної, санітарної дисципліни і правил техніки безпеки. Відповідно до ч. 2 ст. 166 ЦК України у разі невиконання чи неналежного виконання обов'язків, покладених на нього, а також в інших випадках, встановлених статутом кооперативу й законом, член виробничого кооперативу може бути відрахований із кооперативу за рішенням загальних зборів.

Відповідно до Закону України “Про фермерське господарство” члени цього господарства самостійно визначають і регламентують свої трудові відносини, розробляючи правила внутрішнього трудового розпорядку свого господарства, в яких можуть визначати також заходи дисциплінарної відповідальності для порушників. При цьому за основу, як правило, беруться положення про дисциплінарну відповідальність, що діють у

сільськогосподарських кооперативах або державних сільськогосподарських підприємствах.

Матеріальна відповідальність працівників аграрних підприємств. На працівників аграрних підприємств поширюються норми КЗпП України про матеріальну відповідальність працівників за шкоду, заподіяну ними підприємству, установі, організації під час виконання ними трудових обов'язків.

Відповідно до ст. 130 КЗпП матеріальна відповідальність за шкоду, заподіяну працівником підприємству, установі, організації під час виконання трудових обов'язків, покладається на працівника тільки за умови заподіяння прямої дійсної шкоди, якщо шкода заподіяна з його вини. Матеріальна відповідальність, як правило, обмежена певною частиною заробітку працівника.

На працівників не може бути покладена відповідальність за шкоду, яку можна віднести до категорії нормального виробничо-господарського ризику, а також за неодержані підприємством доходи. При цьому адміністрація підприємства зобов'язується створити працівникам умови, необхідні для нормальної роботи і забезпечення повного збереження довіреного їм майна (ст. 131 КЗпП).

Працівник, який заподіяв шкоду підприємству, установі, організації, може добровільно відшкодувати її цілком або частково. За згодою власника або уповноваженого ним органу він має право передати для відшкодування збитків рівноцінне майно або поправити пошкоджене.

У випадках, передбачених законом, застосовується також повна матеріальна відповідальність. Відповідно до ст. 134 КЗпП працівники несуть матеріальну відповідальність у повному розмірі шкоди, заподіяної з їхньої вини підприємству, у випадках, коли:

- між працівником і підприємством, установою, організацією відповідно до ст. 135-1 КЗпП укладено письмовий договір про взяття на себе працівником повної матеріальної відповідальності за незабезпечення цілості майна та інших цінностей, переданих йому на зберігання або для інших цілей;
- майно та інші цінності були одержані працівником під звіт за разовою довіреністю або за іншими разовими документами;
- шкоди завдано діями працівника, які мають ознаки діянь, переслідуваних у кримінальному порядку;
- шкоду завдано працівником, який був у нетверезому стані;
- шкоду завдано недостатчею, умисним знищенням або умисним зіпсуванням матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції), в тому числі під час їх виготовлення, а також інструментів, вимірювальних приладів, спеціального одягу та інших предметів, виданих працівникові підприємством, установою, організацією в користування;
- відповідно до законодавства на працівника покладено повну матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації під час виконання трудових обов'язків;

- шкоди завдано не під час виконання трудових обов'язків;
- службова особа винна у незаконному звільненні або переведенні працівника на іншу роботу;
- керівник підприємства, установи, організації всіх форм власності винний у несвоєчасній виплаті заробітної плати понад один місяць, що призвело до виплати компенсацій за порушення строків її виплати, і за умови, що Державний бюджет України та місцеві бюджети, юридичні особи державної форми власності не мають заборгованості перед цим підприємством.

Питання повної матеріальної відповідальності працівників сільського господарства регулюються також Постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 116, якою затверджено Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, недостачі, знищення (псування) матеріальних цінностей.

Майнова відповідальність за порушення аграрного законодавства. Майнова відповідальність за аграрні правопорушення регулюється нормами цивільного, земельного й аграрного законодавства.

Майнова відповідальність полягає в обов'язку суб'єкта, винного в заподіянні шкоди особі аграрного товаровиробника або його Майну, відшкодувати в повному обсязі заподіяні збитки.

Загальні положення про відшкодування збитків передбачено ст. 1166 ЦК, якою, зокрема, встановлено, що майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

У цивільному праві відповідальність поділяється на договірну і позадоговірну.

Позадоговірна відповідальність настає за вчинення протиправних дій однією особою щодо іншої за відсутності між ними договору або незалежно від наявності між ними договірних відносин. Вона настає за порушення обов'язку, встановленого законом або підзаконним актом, і найчастіше виражається у формі відшкодування збитків.

Договірна відповідальність настає за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань. Відповідно до ст. 610 ЦК, порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання).

Специфічною для сільського господарства є майнова відповідальність за порушення земельного законодавства. Частиною 2 ст. 152 ЗК передбачено, що власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків. Згідно з п. "г" ч. 3 ст. 152 ЗК захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється, зокрема, відшкодуванням заподіяних збитків. Статтею 156 ЗК передбачено право на відшкодування збитків, заподіяних правомірними діями, зокрема внаслідок: вилучення (викупу) сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників

для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом; тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників для інших видів використання; встановлення обмежень щодо використання земельних ділянок.

Особливим видом відшкодування збитків у сфері аграрного господарювання є відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництв.

Адміністративна відповідальність за порушення аграрного законодавства. Адміністративна відповідальність настає за порушення норм адміністративного права, що охороняються адміністративними санкціями.

Глава 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення України (далі — КпАП) передбачає адміністративну відповідальність за правопорушення у сільському господарстві, порушення ветеринарно-санітарних правил. До таких видів порушень у цій сфері діяльності належать: потрава посівів, псування або знищення зібраного врожаю сільськогосподарських культур, пошкодження насаджень сільськогосподарських підприємств, порушення правил боротьби з карантинними шкідниками, хворобами рослин і бур'янами, незаконні посіви і вирощування снотворного маку та коноплі, порушення правил щодо карантину тварин та інших санітарно-ветеринарних вимог, грубе порушення механізаторами правил технічної експлуатації тракторів, комбайнів, інших самохідних сільськогосподарських машин, правил техніки безпеки під час їх експлуатації.

Глава 7 КпАП передбачає адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії і культури. До таких видів порушень у цій сфері діяльності, зокрема, належать: псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними та радіоактивними матеріалами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, а також відсутність заходів щодо боротьби з бур'янами, використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в експлуатацію об'єктів, що негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень, несвоєчасне повернення тимчасово зайнятих земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням, або невиконання умов зняття, збереження й нанесення родючого шару ґрунту.

Державний контроль за використанням і охороною земель здійснюють головні державні інспектори і державні інспектори з використання та охорони земель України, областей, районів, які діють на підставі Тимчасового положення про порядок здійснення органами Держкомзему державного контролю за використанням та охороною земель, затвердженого наказом Державного комітету України з земельних ресурсів від 25 липня 1993 р. № 65. Головні державні інспектори і державні інспектори у межах

свої компетенції мають право складати протоколи та розглядати справи про адміністративні правопорушення земельного законодавства, пов'язані з порушенням правил використання земель, приховуванням або перекрученням даних земельного кадастру, самовільним відхиленням від проектів внутрішньогосподарського землеустрою, знищенням межових знаків, а також складати протоколи про адміністративні правопорушення земельного законодавства, що пов'язані зі псуванням і забрудненням сільськогосподарських та інших земель, самовільним зайняттям земельної ділянки, несвоєчасним поверненням тимчасово займаних земель або неприведенням їх у стан, придатний для використання за призначенням, та подавати ці протоколи адміністративним комісіям органів виконавчої влади або виконавчим органам місцевого самоврядування.

Тема 9. Правові засади використання земель в аграрному виробництві

- 1. Поняття і склад земель сільськогосподарського призначення*
- 2. Особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення.*
- 3. Права і обов'язки власників і користувачів земель в аграрному виробництві.*

Поняття і склад земель сільськогосподарського призначення. Земля становить територіальний і матеріальний базис аграрно-промислового комплексу і відіграє надзвичайно важливу роль у сільськогосподарському виробництві. Зміст і структура сільськогосподарського виробництва визначає першорядну роль земель сільськогосподарського призначення серед існуючих в Україні категорій земель.

Відповідно до ст. 22 ЗК України землями сільськогосподарського призначення є землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури або призначені для таких цілей.

Стаття 23 ЗК України встановлює пріоритетність земель сільськогосподарського призначення. Пріоритетність цих земель визначається тим, що вони є основним засобом виробництва продуктів харчування, кормів для тварин і сировини для різних галузей промисловості.

До земель сільськогосподарського призначення належать сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги), які відповідно до природних властивостей, розташування і господарських потреб використовують для посівів сільськогосподарських культур і є засобом виробництва в рослинництві; несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім віднесених до земель лісового фонду, землі під господарськими будівлями та дворами, землі тимчасової консервації тощо). Особливості правового режиму земель сільськогосподарського

призначення. Поняття “правовий режим” означає особливий правовий порядок, встановлений для певних сфер суспільних відносин. Загальними ознаками правового режиму є наявність встановлених законодавством певних обмежень, заборон або пільг.

Під правовим режимом земель сільськогосподарського призначення розуміють встановлені законодавством порядок їх використання, охорони, обліку, моніторингу, санкції за порушення земельного законодавства.

Поділ земель сільськогосподарського призначення на різні категорії (сільськогосподарські і несільськогосподарські угіддя) підстави для виокремлення загального, особливого і спеціального правових режимів земель сільськогосподарського призначення.

Об'єктом загального правового режиму є вся площа земель, придатних для потреб сільського господарства. Основне цільове призначення цих земель — бути засобом виробництва продуктів харчування і кормів для тварин, а також сировини для промисловості. Для будівництва промислових підприємств, об'єктів житлово-комунального господарства, залізничних і автомобільних шляхів, ліній електропередач та зв'язку, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних із веденням сільськогосподарського виробництва, згідно зі ст. 23 ЗК України, надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості.

Особливий правовий режим устанавлюється законодавством для сільськогосподарських угідь із кадастровою оцінкою вище середньорайонного рівня. До сільськогосподарських угідь у такому правовому значенні належать рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища й перелоги (ст. 22 ЗК). Правовий режим цих земель полягає в пріоритетному використанні їх для сільськогосподарських цілей.

Спеціальний правовий режим встановлюється для особливо цінних сільськогосподарських угідь. До таких земель, згідно зі ст. 150 ЗК України, належать землі дослідних полів науково-дослідних установ і навчальних закладів, землі природно-заповідного фонду, землі історико-культурного призначення та інші. Вилучення (викуп) особливо цінних земель для несільськогосподарських потреб допускається тільки у виняткових випадках, а саме: під час будівництва об'єктів загальнодержавного значення, доріг, ліній електропередач та зв'язку, трубопроводів, осушувальних і зрошувальних каналів, геодезичних пунктів, житла, об'єктів соціально-культурного призначення, нафтових і газових свердловин та виробничих споруд, пов'язаних з їх експлуатацією. Причому таке вилучення (викуп) здійснюється за постановою Кабінету Міністрів України або за рішенням відповідної місцевої ради, які, в свою чергу, повинні попередньо погодити його з Верховною Радою України.

Принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення визначає спрямованість правового регулювання їх використання на забезпечення родючості ґрунтів і збереження цілісності сільськогосподарських угідь.

Збереження і підвищення родючості ґрунтів забезпечується застосуванням системи заходів щодо меліорації земель (захист земель від водної і вітрової ерозій, селів, підтоплення, заболочування тощо), рекультивації порушених земель, відновлення їх родючості, своєчасного залучення до господарського обігу (ст. 166 ЗК України).

Збереження цілісності сільськогосподарських угідь забезпечується послідовною реалізацією принципу пріоритетності земель сільськогосподарського призначення, згідно з яким землі, придатні для потреб сільського господарства, повинні надаватися насамперед для сільськогосподарського використання (ст. 23 ЗК).

Права й обов'язки власників і користувачів земель в аграрному виробництві. Згідно зі ст. 22 ЗК України, землі сільськогосподарського призначення передаються у власність та надаються в користування:

а) громадянам — для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

б) сільськогосподарським підприємствам — для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

в) сільськогосподарським науково-дослідним установам та навчальним закладам, сільським професійно-технічним училищам та загальноосвітнім школам — для дослідних і навчальних цілей, пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства;

г) несільськогосподарським підприємствам, установам та організаціям, релігійним організаціям і об'єднанням громадян — для ведення підсобного сільського господарства.

Відповідно до ст. 33 ЗК України громадяни України можуть мати на праві власності й орендувати земельні ділянки для провадження особистого селянського господарства. Надання земельної ділянки громадянам для ведення особистого селянського господарства здійснюється з урахуванням вимог Закону України від 20 квітня 2000 р. “Про планування і забудову територій”. За цим Законом питання організації території присадибних ділянок вирішуються з урахуванням вимог генерального плану населеного пункту, докладного плану території та плану її забудови у взаємодії з проблемами соціальної перебудови села: спеціалізації й територіальної організації сільськогосподарського виробництва, формування інженерно-технічної інфраструктури, охорони навколишнього середовища.

Громадяни України мають право одержувати сільськогосподарські землі у власність як для задоволення власних потреб, так і для здійснення товарного виробництва сільськогосподарської продукції.

Громадяни можуть орендувати земельні ділянки для сінокосіння і випасання худоби. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть створювати на землях, що перебувають у власності держави чи територіальної громади, громадські сіножаті і пасовища (ст. 34 ЗК України).

Громадяни України із земель державної і комунальної власності мають право набувати безоплатно у власність або на умовах оренди земельні ділянки для ведення індивідуального або колективного садівництва. Іноземні громадяни та особи без громадянства можуть мати земельні ділянки для ведення індивідуального або колективного садівництва на умовах оренди.

Земельні ділянки, призначені для садівництва, можуть використовуватися для закладання багаторічних плодкових насаджень, вирощування сільськогосподарських культур, а також для зведення необхідних будинків, господарських споруд тощо.

Землі загального користування садівницького товариства є його власністю. До земель загального користування садівницького товариства належать земельні ділянки, зайняті захисними смугами, дорогами, проїздами, будівлями і спорудами та іншими об'єктами загального користування. Приватизація земельної ділянки громадянином — членом садівницького товариства здійснюється без згоди на те інших членів цього товариства (ст. 35 ЗК України).

Громадянам або їх об'єднанням із земель державної або комунальної власності можуть надаватися в оренду земельні ділянки для городництва. На земельних ділянках, наданих для городництва, закладання багаторічних плодкових насаджень, а також спорудження капітальних будівель і споруд не допускаються (ст. 36 ЗК України).

Найбільш: представницьку групу землекористувачів — сільськогосподарських товаровиробників складають сільськогосподарські кооперативи, господарські товариства, приватні (приватно-орендні) підприємства, фермерські господарства, державні сільськогосподарські підприємства. Сільськогосподарським підприємствам, установам та організаціям, крім державних і комунальних, землі сільськогосподарського призначення можуть належати на праві власності. Право власності на землю цих підприємств може набуватися шляхом внесення до статутного фонду земельних ділянок засновників та придбання земельних ділянок за договорами купівлі-продажу, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами. Реалізація права власності на землю зазначеними сільськогосподарськими підприємствами здійснюється відповідно до закону (ст. 28 ЗК України).

Землі фермерського господарства можуть складатися: із земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі; земельних ділянок, що належать громадянам — членам фермерського господарства на праві приватної власності; земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

Громадяни — члени фермерського господарства мають право на одержання безоплатно у власність із земель державної і комунальної власності земельних ділянок у розмірі земельної частки (паю) (ст. 31 ЗК України).

Громадянам України — членам фермерських господарств передаються безоплатно у приватну власність надані їм у користування земельні ділянки в

розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради.

Суб'єкти аграрних відносин користуються сукупністю земельних прав і обов'язків, закріплених нормами ЗК України.

Згідно зі ст. 90 ЗК України власники земельних ділянок мають право: продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину; самостійно господарювати на землі; власності на посіви, насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену сільськогосподарську продукцію; використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі; на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом; споруджувати житлові будинки, виробничі та інші будівлі і споруди.

Відповідно до перехідних положень ЗК України, реалізацію окремих правомочностей власників земельних ділянок тимчасово обмежено. Зокрема, на період до 1 січня 2015 року громадяни і юридичні особи можуть набувати право власності на землі сільськогосподарського призначення загальною площею до 100 га. Ця площа може бути збільшена у разі успадкування земельних ділянок за законом. До 1 січня 2007 року забороняється внесення права на земельну частку (пай) до статутних фондів господарських товариств. Громадяни та юридичні особи, які мають у власності земельні ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства та іншого товарного сільськогосподарського виробництва, а також громадяни України — власники земельних часток (паїв) не вправі до 1 січня 2007 року продавати або іншим способом відчужувати належні їм земельні ділянки та земельні частки (паї), крім передачі їх у спадщину та за умови вилучення земель для суспільних потреб.

Земельний Кодекс України встановлює такі основні обов'язки власників земельних ділянок: забезпечувати використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням; дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля; своєчасно сплачувати земельний податок; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок і землекористувачів; підвищувати родючість ґрунтів і зберігати інші їх корисні властивості; своєчасно подавати відповідним органам виконавчої влади й органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом; дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних із встановленням земельних сервітутів та охоронних зон; зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем (ст. 91).

Тема 10. Правове регулювання використання природних ресурсів у сільському господарстві

1. *Правові основи використання природних ресурсів у сільському господарстві.*
2. *Правове регулювання водокористування в сільському господарстві.*
3. *Правове регулювання використання надр у сільському господарстві.*
4. *Правове регулювання використання тваринного світу в сільському господарстві.*
5. *Правове регулювання використання рослинного світу в сільському господарстві.*
6. *Правове регулювання лісокористування в сільському господарстві.*

Правові основи використання природних ресурсів у сільському господарстві. Господарський кодекс України встановлює загальні правові основи використання природних ресурсів у сфері господарювання.

Згідно зі ст. 149 ГК України суб'єкти господарювання використовують у господарській діяльності природні ресурси в порядку спеціального або загального природокористування відповідно до цього Кодексу та інших законів.

Порядок надання в користування природних ресурсів громадянам і юридичним особам для здійснення господарської діяльності встановлюється земельним, водним, лісовим та іншими спеціальними законодавствами.

Загальне використання природних ресурсів, згідно з ч. 2 ст. 38 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”, полягає в безперешкодному використанні природних ресурсів громадянами для задоволення своїх життєвих потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних та ін.) і має певні правові ознаки. Воно здійснюється: а) безоплатно; б) без отримання будь-яких дозволів; в) без закріплення окремих природних об'єктів за певними суб'єктами (без права володіння).

Спеціальне використання природних ресурсів, згідно з ч. 3 ст. 38 цього Закону — це такий вид використання природних ресурсів, який характеризується тим, що: а) природні об'єкти цілком або частково закріплюються за певними суб'єктами на різних правових підставах (здійснюється право володіння ними); б) на його здійснення необхідно отримати спеціальний дозвіл; в) воно є платним.

Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, має право: експлуатувати корисні властивості наданих йому природних ресурсів; використовувати для господарських потреб в установленому законодавством порядку корисні копалини місцевого значення, водні об'єкти, лісові ресурси, що розміщені на наданій йому земельній ділянці; одержувати доходи від результатів господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів; одержувати пільгові коротко- та довгострокові кредити для реалізації заходів щодо ефективного використання, відтворення та охорони природних ресурсів, а також користуватися податковими пільгами під час здійснення зазначених заходів тощо.

Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, зобов'язаний: використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення,

визначеного за їх надання (придбання) для використання у господарській діяльності; ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності; здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання; своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів тощо.

Правове регулювання водокористування в сільському господарстві. Води використовуються в аграрному виробництві для поливу полів та городів, рибництва, водопою, меліорації тощо.

Порядок використання водних ресурсів регулює Водний кодекс України (далі — ВК). У ВК виділяються загальне і спеціальне водокористування. За умов загального використання водних ресурсів забір води здійснюється без спеціальних технічних пристроїв, а забруднювальні речовини у водні об'єкти не скидаються (любительське і спортивне рибальство, водопій сільськогосподарських тварин тощо). До спеціального використання водних ресурсів належать забір води із застосуванням спеціальних технічних пристроїв і скидання забруднювальних речовин у водні об'єкти. На такі види використання водних ресурсів потрібно оформити відповідний дозвіл.

Спеціальне використання водних ресурсів на праві водокористування може бути короткостроковим (до 3 років) або довгостроковим (від 3 до 25 років). Згідно зі ст. 49 ВК дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів на праві водокористування видають державні органи охорони навколишнього природного середовища або місцеві ради за погодженням з державними органами охорони навколишнього природного середовища — в разі використання водних об'єктів місцевого значення. Порядок погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 321.

Спеціальні водокористувачі сплачують державний збір за спеціальне використання водних ресурсів. Згідно з Порядком справляння збору за спеціальне використання водних ресурсів та збору за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1999 р. № 1494, збір за спеціальне використання водних ресурсів зобов'язані сплачувати лише юридичні особи та фізичні особи, які є суб'єктами підприємництва. Селяни, котрі не є суб'єктами підприємництва, звільнені від сплати цього збору.

Водним кодексом України передбачені права і обов'язки водокористувачів. Водокористувачі мають право на загальне і спеціальне використання водних ресурсів, вимагати від власника водного об'єкта або водопровідної системи підтримання належної якості води, споруджувати гідротехнічні та інші водогосподарські об'єкти, робити їх реконструкцію та ремонт, передавати воду іншим водокористувачам. Водокористувачі зобов'язані бути ощадливими щодо водних ресурсів, дбати про їх відтворення і поліпшення якості води, користуватися водою відповідно до цілей та умов її надання, дотримуватися встановлених екологічних нормативів

водокористування, застосовувати ефективні сучасні технічні засоби й технології для утримання своєї території в належному стані, а також вживати заходів щодо запобігання забрудненню водних об'єктів стічними (дощовими) водами, не допускати порушення прав інших водокористувачів, а також заподіяння шкоди господарським об'єктам і довкіллю, здійснювати спеціальне використання водних ресурсів лише за наявності дозволу, безперешкодно допускати на водні об'єкти, що перебувають в їхній власності, державних екологічних інспекторів, а також громадських інспекторів з охорони довкілля, своєчасно інформувати місцеві ради, державні екологічні та санітарні органи про виникнення аварійних забруднень, вживати невідкладних заходів щодо ліквідації наслідків аварій, які можуть спричинити погіршення якості води.

Правове регулювання використання надр у сільському господарстві. Для ведення сільськогосподарської діяльності використовують корисні копалини місцевого значення і прісні підземні води. В надрах зберігають харчову продукцію, вирощують гриби, квіти, овочі тощо.

Використання надр у веденні сільськогосподарської діяльності регулюється Кодексом України про надра та іншими актами законодавства про надра. Згідно зі ст. 1 Кодексу України про надра, надра — це та частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

У сільському господарстві здебільшого використовуються корисні копалини місцевого значення. До них належать, зокрема, сировина для хімічних меліорантів ґрунтів (вапняк, гіпс, сапропель), крейда, граніт, пісковик, галька, гравій, пісок, ракуша, глина легкоплавка, суглинок, супісок тощо.

Згідно зі ст. 23 Кодексу України про надра власникам земельних ділянок і землекористувачам надається право без отримання спеціальних дозволів (ліцензій) та без гірничих відводів видобувати для сільськогосподарських потреб корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розробки до 2 м і прісні підземні води — до 20 м та використовувати надра для господарських і побутових потреб.

Спеціальне використання надр на праві надрокористування передбачає отримання спеціального дозволу — акта гірничого відводу. Згідно зі ст. 17 Кодексу України про надра, гірничим відводом є частина надр, надана користувачам для промислової розробки родовищ корисних копалин та з метою, не пов'язаною з видобуванням корисних копалин. Користування надрами за межами гірничого відводу забороняється. Гірничі відводи надаються згідно з Положенням про порядок надання гірничих відводів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 59. Спеціальне використання надр на праві надрокористування може бути постійним або тимчасовим. Тимчасове може бути короткостроковим (до 5 років) і довгостроковим (від 5 до 20 років).

Спеціальне використання надр здійснюється на платній основі. Базові нормативи плати за користування надрами для видобування корисних

копалин і Порядок справляння плати за користування надрами для видобування корисних копалин затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня 1997 р. № 1014. Збір за вирощування сільськогосподарської продукції під землею заліснюється згідно з Порядком справляння плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 р. № 1682.

Правове регулювання використання тваринного світу в сільському господарстві. В сільському господарстві використовуються як свійські, так і дикі тварини. Використання диких тварин у сільськогосподарській діяльності регулюють закони України “Про тваринний світ”, “Про мисливське господарство та полювання” та “Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них”.

Відповідно до ст. 3 Закону України “Про тваринний світ” об'єктами тваринного світу є дикі тварини (хордові й безхребетні) в усьому їх видовому та популяційному розмаїтті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), частини диких тварин (роги, шкіра, ратиці, копита тощо), продукти їхньої життєдіяльності (мед, віск тощо). До диких належать також види тварин, що виникли шляхом природного добору і здатні самостійно жити в умовах екосистеми. Сюди не належать тварини, породи яких виведені людиною селекційно, а також ті, що стали свійськими і втратили здатність прожити в екосистемі самостійно.

У Законі України “Про тваринний світ” виокремлюються загальне та спеціальне використання тваринного світу. Загальне використання об'єктів тваринного світу здійснюється без вилучення їх із природного середовища (за винятком любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування в межах установлених законодавством обсягів безоплатного вилову), а також без знищення тварин, руйнування їхнього житла та інших споруд (нір, хаток, гнізд, лігв, мурашників тощо), без порушення середовища існування тварин і погіршення умов їх розмноження.

До спеціального використання об'єктів тваринного світу належать усі види використання (за винятком любительського і спортивного рибальства у водоймах загального користування), що здійснюються з їх вилученням (добуванням, збиранням) із природного середовища.

Згідно зі ст. 7 Закону України “Про тваринний світ” об'єкти тваринного світу можуть перебувати в приватній власності суб'єктів аграрного права. Право приватної власності на об'єкти тваринного світу може бути обмежено в інтересах охорони цих тварин органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. У разі жорстокого поводження з тваринами право приватної власності на них може бути припинено.

На спеціальне використання об'єктів тваринного світу потрібно отримати дозвіл і внести збір. Дозволи видаються згідно з Положенням про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів та Положенням про встановлення лімітів використання ресурсів

загальнодержавного значення, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. № 459, Правилами видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення, затвердженими наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 26 травня 1999 р. № 115 та іншими документами.

Збір за спеціальне використання об'єктів тваринного світу справляється згідно з Тимчасовим порядком справляння плати за спеціальне використання диких тварин, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 25 січня 1996 р. № 123, а також згідно з Порядком справляння плати за спеціальне використання рибних та інших водних живих ресурсів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 449.

Правове регулювання використання рослинного світу в сільському господарстві. Згідно зі ст. 3 Закону України “Про рослинний світ” рослинний світ являє собою сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території, тобто вони мають бути частиною екосистеми, а не вилучені із природного середовища.

Дикорослі рослини використовуються в сільському господарстві для випасання худоби, сінокосіння, збирання дикорослих рослин тощо.

У Законі України “Про рослинний світ” розмежовуються загальне і спеціальне використання рослин. Суб'єкти аграрного права можуть у порядку загального використання об'єктів рослинного світу збирати лікарську й технічну сировину, квіти, ягоди, плоди, гриби та інші харчові продукти, застосовувати об'єкти рослинного світу для потреб бджільництва. Вони мають право продавати зібрані в порядку загального використання рослини, за винятком лікарської і технічної сировини. Забороняється в порядку загального використання збирати наркотиковмісні рослини та їх частини.

Відмінною ознакою спеціального використання рослинного світу є збирання рослинних ресурсів (лікарських рослин, заготівля живиці, кори, лубу, деревної зелені, деревних соків, квітів, ягід, інших плодів, сіна тощо) для підприємницької діяльності. Дозвіл на спеціальне використання рослинного світу видається згідно з Положенням про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. № 459.

За спеціальне використання природних рослинних ресурсів справляється збір, який здійснюється лише за спеціальне використання лісових рослинних ресурсів відповідно до Порядку справляння збору за спеціального використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 1998 р. № 1012.

Правове регулювання лісокористування у сільському господарстві. У сільському господарстві широко використовуються лісові ресурси. Згідно зі ст. 3 Лісового кодексу України ліс — це сукупність землі, рослинності, в якій

домінують дерева та чагарники, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що в своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають одне на одного і на довкілля.

У Лісовому кодексі розмежовуються загальне і спеціальне використання лісових ресурсів. За умов загального використання лісових ресурсів, суб'єкти аграрного права мають право вільно перебувати в лісах, безкоштовно збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, інші плоди, гриби.

Спеціальне використання лісових ресурсів передбачає необхідність отримання земельної ділянки лісового фонду в користування чи у власність. На праві спеціального використання лісових ресурсів дозволяється заготовляти деревину під час рубок головного лісокористування, заготовляти живицю, другорядні лісові матеріали (пень, луб, кора, деревна зелень тощо).

У разі набуття земельної ділянки лісового фонду на праві постійного чи тимчасового землекористування потрібно отримати дозвіл на спеціальне використання лісових ресурсів: лісорубний квиток (ордер) або лісовий квиток. Спеціальне використання лісових ресурсів для сільськогосподарської діяльності, крім розміщення пасік, здійснюється на платній основі згідно з Порядком справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 1998 р. № 1012.

Тема 11. Правовий статус господарських товариств в агропромисловому комплексі

- 1. Поняття та загальна характеристика правового статусу господарських товариств в агропромисловому комплексі.*
- 2. Правовий статус сільськогосподарських акціонерних товариств.*
- 3. Правовий статус сільськогосподарських товариств з обмеженою відповідальністю.*
- 4. Особливості припинення діяльності сільськогосподарських товариств.*

Поняття та загальна характеристика правового статусу господарських товариств в агропромисловому комплексі. Правовий статус господарських товариств в агропромисловому комплексі визначається відповідними нормами ЦК і ГК України, а також Законом України «Про господарські товариства».

Згідно зі ст. 79 ГК України господарськими товариствами є підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їхнього майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. У випадках, передбачених ГК України, господарське товариство може діяти у складі одного учасника.

До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Засновниками і учасниками товариства можуть бути суб'єкти господарювання (господарські організації — юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України тощо), споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності. Господарські товариства є юридичними особами. Вони можуть здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, якщо інше не передбачено законом.

Державна реєстрація сільськогосподарських товариств провадиться у виконавчому комітеті міської, районної у місті ради або в районній державній адміністрації за місцезнаходженням або місцем проживання засновника (засновників) даного товариства в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб — підприємців».

Значну частину всіх сільськогосподарських підприємств становлять акціонерні товариства відкритого і закритого типів, а також товариства з обмеженою відповідальністю, які здебільшого були створені на основі реформованих державних та колективних сільськогосподарських підприємств.

Правовий статус сільськогосподарських акціонерних товариств. Сільськогосподарські акціонерні товариства є господарськими товариствами, статутний капітал яких поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості. Товариства несуть відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариств, в межах вартості належних їм акцій. Особливості правового статусу сільськогосподарських акціонерних товариств визначаються основним змістом їх діяльності з виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, виконання робіт і надання послуг.

Акціонерні товариства поділяються на відкриті та закриті. Акції відкритих товариств можуть розповсюджуватися як шляхом відкритої підписки, так і шляхом купівлі-продажу на біржі. Акціонери відкритого товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства. У закритому акціонерному товаристві акції розподіляються між засновниками або серед заздалегідь визначеного кола осіб і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки або купівлі-продажу на біржі. Акціонери закритого товариства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства.

Згідно зі ст. 81 ГК України засновники сільськогосподарських акціонерних товариств повинні зробити повідомлення про намір створити акціонерне товариство, здійснити підписку на акції, провести установчі збори

і державну реєстрацію цього товариства. За ст. 24 Закону України «Про господарські товариства» загальна номінальна вартість випущених акцій повинна дорівнювати розміру статутного фонду акціонерного товариства, який не може бути меншим від суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення акціонерного товариства.

Засновники сільськогосподарського акціонерного товариства укладають між собою договір, який визначає порядок здійснення ними спільної діяльності щодо створення товариства, відповідальність перед особами, що підписалися на акції, і третіми особами. У випадку, якщо у створенні товариства беруть участь громадяни, договір має бути посвідченим нотаріально.

Установчим документом сільськогосподарського акціонерного товариства є статут. Він, окрім загальних відомостей про господарське товариство (найменування і місцезнаходження товариства; предмет і цілі його діяльності; розмір і порядок утворення статутного та інших фондів; склад засновників та учасників; склад і компетенцію органів товариства та порядок прийняття ними рішень тощо), повинен містити відомості про види акцій, що випускаються, їх номінальну вартість, співвідношення акцій різних видів, кількість акцій, що купуються засновниками, наслідки невиконання зобов'язань по викупу акцій.

Сільськогосподарські акціонерні товариства мають певну специфіку. У літературі виокремлюють певні специфічні ознаки, властиві сільськогосподарським акціонерним товариствам.

По-перше, це — правові властивості руху статутного капіталу. У господарстві може бути як збільшення статутного капіталу і, відповідно, внеску кожного засновника або учасника за систематичного розширеного відтворювання господарства, так і зменшення статутного капіталу і частки майнових внесків за наявності об'єктивних чинників зниження урожаїв і виходу продукції тваринництва та відсутності резервних фондів. До цих об'єктивних чинників належить нестабільність сільськогосподарського виробництва, коливання прибутковості підприємств, що викликає необхідність створення резервних фондів, які залежать від спеціалізації і природно-кліматичних умов кожного конкретного господарства.

По-друге, у складі сільськогосподарських акціонерних товариств серед їх засновників є багато пенсіонерів, а у зв'язку з упровадженням нової техніки і технологій кількісний склад працівників зменшується, що зобов'язує товариство повертати засновникам і учасникам, що виходять із його складу, вартість їхніх внесків.

По-третє, визначені законодавством критерії розмежування видів акціонерних товариств дають змогу дійти такого висновку: оскільки сільськогосподарські акціонерні товариства є об'єднанням фізичних осіб, які зайняті в трудовому процесі і утворюють прибуток, їх засновники більше зацікавлені у створенні моделі акціонерних товариств закритого типу, за якої не відбувається вилучення частини прибутку на користь сторонніх

інвесторів.

По-четверте, працівники сільськогосподарських акціонерних товариств мають подвійний правовий статус: з одного боку, вони — акціонери, з іншого — особи, трудові відносини яких із товариством засновані на трудовому договорі і регулюються трудовим законодавством.

Акціонери мають право брати участь в управлінні товариством згідно із законодавством і його статутом; одержувати інформацію про діяльність товариства; брати участь у розподілі прибутку товариства; одержувати частину прибутку товариства у вигляді дивідендів; одержувати частину вартості майна в разі його ліквідації, яка має бути пропорційною вартості акцій, що належать акціонеру; розпоряджатися акціями: продавати, передавати, відчужувати іншим способом у порядку, визначеному чинним законодавством і статутом товариства; заповідати акції; придбавати акції товариства додатково; вийти у встановленому порядку з товариства тощо.

Акціонери зобов'язані: додержуватись установачого документа товариства та виконувати рішення загальних зборів та інших органів його управління, виконувати обов'язки, передбачені законодавством і засновницькими документами, не розголошувати комерційної таємниці та конфіденційної інформації про діяльність товариства.

Органами управління сільськогосподарського акціонерного товариства є: загальні збори акціонерів, наглядова (спостережна) рада, виконавчий орган, ревізійна комісія. Вищим органом товариства є загальні збори, в яких можуть брати участь усі акціонери, незалежно від кількості і класу акцій, власниками яких вони є. До виняткової компетенції загальних зборів належать головні питання діяльності товариства (ст. 159 ЦК України).

Відповідно до ст. 46 Закону України «Про господарські товариства» в акціонерному товаристві, яке налічує понад 50 акціонерів, створення ради (спостережної ради) є обов'язковим. Рада акціонерного товариства здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу та захист прав акціонерів. Виконавчим органом акціонерного товариства, який керує його поточною діяльністю, є правління або інший орган, передбачений статутом. Роботою правління керує голова правління.

Контроль за фінансово-господарською діяльністю правління акціонерного товариства здійснює ревізійна комісія, яка обирається загальними зборами акціонерів.

Правовий статус сільськогосподарських товариств з обмеженою відповідальністю. У сільському господарстві значну частину всіх сільськогосподарських підприємств становлять товариства з обмеженою відповідальністю.

Згідно зі ст. 140 ЦК України товариством з обмеженою відповідальністю є засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлюється статутом. Учасники товариства з обмеженою відповідальністю не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів.

Максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю встановлюється законом. При перевищенні цієї кількості товариство з обмеженою відповідальністю підлягає перетворенню на акціонерне товариство протягом одного року, а за спливом цього строку — ліквідації у судовому порядку, якщо кількість його учасників не зменшиться до встановленої межі (ст. 141 ЦК України).

Якщо товариство з обмеженою відповідальністю засновується кількома особами, ці особи в разі необхідності визначити взаємовідносини між собою щодо створення товариства укладають договір у письмовій формі, який встановлює порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, та інші умови.

Установчим документом товариства з обмеженою відповідальністю є статут. Статут товариства з обмеженою відповідальністю, крім загальних відомостей про товариство (найменування, мета і предмет діяльності тощо), має містити відомості про розмір статутного капіталу з визначенням частки кожного учасника; склад та компетенцію органів управління і порядок прийняття ними рішень; розмір і порядок формування резервного фонду; порядок передання (переходу) часток у статутному фонді. Особливості сільськогосподарського виробництва можуть бути додатково враховані у статуті товариства.

Статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю складається з вартості вкладів його учасників. Відповідно до статутного капіталу визначається мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів. Розмір статутного капіталу товариства не може бути меншим суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, чинної на момент створення товариства.

До моменту державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю його учасники повинні сплатити не менш як 50% суми своїх вкладів. Частина статутного капіталу, що залишилася несплаченою, підлягає сплаті протягом першого року діяльності товариства. Якщо учасники протягом першого року діяльності товариства не сплатили повністю суму своїх вкладів, товариство повинно оголосити про зменшення свого статутного капіталу і зареєструвати відповідні зміни до статуту у встановленому порядку або прийняти рішення про ліквідацію товариства.

Вищим органом сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю є збори учасників. Збори створюють виконавчий орган товариства і ревізійну комісію. Виконавчий орган (колегіальний або одноособовий) товариства здійснює поточне керівництво його діяльністю. Ревізійна комісія здійснює контроль за діяльністю виконавчого органу товариства.

Тема 12. Правовий статус сільськогосподарського кооперативу

1. Поняття та загальна характеристика правового статусу сільськогосподарських кооперативів.

2. *Порядок створення сільськогосподарського кооперативу та припинення його діяльності.*
3. *Членство у сільськогосподарських кооперативах.*
4. *Правовий режим майна сільськогосподарського кооперативу.*
5. *Органи управління сільськогосподарського кооперативу.*

Поняття та загальна характеристика правового статусу сільськогосподарських кооперативів. Правовий статус сільськогосподарських кооперативів урегульовано законами України “Про сільськогосподарську кооперацію” і “Про кооперацію”.

Законом України “Про сільськогосподарську кооперацію” передбачено, що сільськогосподарський кооператив — це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, що є сільськогосподарськими товаровиробниками на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності в сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу.

Залежно від завдань і предмета діяльності сільськогосподарські кооперативи поділяються на виробничі та обслуговуючі.

До основних ознак виробничого сільськогосподарського кооперативу належать такі:

- 1) засновниками і членами виробничого сільськогосподарського кооперативу можуть бути тільки фізичні особи;
- 2) обов'язковою є трудова участь членів у діяльності виробничого кооперативу;
- 3) змістом його діяльності є спільне виробництво продукції сільського, а також рибного та лісового господарств;
- 4) це одна із організаційних форм підприємництва, метою якого є отримання прибутку.

Обслуговуючими сільськогосподарським кооперативам властиві такі ознаки:

- 1) їх членами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи;
- 2) основним змістом їх діяльності є обслуговування потреб сільськогосподарського виробництва, переважно членів кооперативу;
- 3) обов'язковою є участь членів у господарській діяльності кооперативу;
- 4) вони не ставлять за мету отримання прибутку.

Залежно від виду діяльності кооперативи поділяються на: переробні (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів тощо), заготівельно-збутові (заготівля, зберігання, передпродажна обробка, продаж продукції тощо), постачальницькі (закупівля та постачання засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів тощо), сервісні (виконання транспортних, меліоративних, ремонтних, будівельних робіт, ветеринарне обслуговування тварин і племінна робота, надання побутових, медичних, науково-консультаційних послуг та ін.).

Порядок створення сільськогосподарського кооперативу та припинення його діяльності. Згідно зі ст. 5 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах. Засновниками кооперативу можуть бути громадяни України та юридичні особи, зареєстровані в Україні. Рішення про створення кооперативу приймається його установчими зборами. Чисельність членів кооперативу не може бути меншою ніж три особи.

Державну реєстрацію кооперативу здійснюють у порядку, передбаченому для державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. Кооператив вважається створеним і набуває прав юридичної особи із дня його державної реєстрації. Кооператив має самостійний баланс, поточні та вкладні (депозитні) рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням.

Статут кооперативу є основним правовим документом, що регулює його діяльність. У статуті зазначають: найменування кооперативу та його місцезнаходження; предмет і мета діяльності; порядок вступу до кооперативу і виходу з нього; порядок визначення розміру та порядок внесення вступного внеску і паю; склад засновників кооперативу; права і обов'язки членів кооперативу; органи управління, порядок їх формування і компетенція; формування неподільного та інших фондів; форми трудової участі й оплати праці членів виробничого кооперативу та форми господарської участі членів обслуговувального кооперативу; розподіл доходів кооперативу; співвідношення між кооперативними виплатами і виплатами на паї; умови реорганізації та ліквідації кооперативу.

Статут кооперативу приймається засновниками на установчих зборах, зміни та доповнення до нього вносяться загальними зборами його членів. Повідомлення про зміни та доповнення до статуту надсилаються до органу, що зареєстрував кооператив, у тижневий термін із часу їх внесення.

Припинення діяльності сільськогосподарського кооперативу здійснюється в порядку, визначеному Законом України “Про сільськогосподарську кооперацію” і статутом кооперативів. Кооператив може реорганізовуватися в підприємства інших форм господарювання за рішенням загальних зборів (засновників). З моменту реорганізації кооператив припиняє свою діяльність. У разі реорганізації кооперативу всі його права та обов'язки переходять до правонаступників.

Кооператив ліквідується за рішенням загальних зборів членів кооперативу або за рішенням суду.

Ліквідація кооперативу здійснюється ліквідаційною комісією, призначеною загальними зборами членів кооперативу, а в разі їх ліквідації за рішенням суду — ліквідаційною комісією, призначеною судом. Із дня призначення ліквідаційної комісії до неї переходять повноваження з управління кооперативом. Ліквідаційна комісія у триденний термін із часу її призначення публікує інформацію про ліквідацію кооперативу в одному з офіційних (загальнодержавному, регіональному) друкованих засобів масової інформації із зазначенням строку подачі заяв кредиторами своїх претензій. Ліквідаційна комісія проводить належну підготовчу й організаційну роботу,

складає ліквідаційний баланс та подає його органу, що прийняв рішення про ліквідацію кооперативу. Повнота і достовірність ліквідаційного балансу повинні бути підтверджені аудиторамі. Майно кооперативу, що залишилося після розрахунків з бюджетом, банками та іншими кредиторами, розподіляється між членами кооперативу пропорційно до вартості їхнього паю.

Ліквідація вважається завершеною, а кооператив — таким, що припинив свою діяльність, з моменту внесення органом державної реєстрації запису про його ліквідацію до державного реєстру.

Членство у сільськогосподарських кооперативах. Членами виробничого кооперативу можуть бути тільки фізичні особи, а членами обслуговуючого кооперативу — як фізичні, так і юридичні особи, які визнають статут і дотримуються його вимог, користуються послугами, формують фонди та беруть участь у діяльності кооперативу. Членами кооперативу можуть бути фізичні особи, які досягли 16-річного віку і виявили бажання брати участь у діяльності кооперативу.

Вступ до кооперативу здійснюється на підставі поданої заяви. Член кооперативу робить вступний і пайовий внески в порядку, визначеному статутом кооперативу. Рішення правління (голови) кооперативу про прийняття до кооперативу підлягає схваленню загальними зборами. Порядок прийняття такого рішення та його схвалення визначається статутом кооперативу.

Членство в кооперативі припиняється в разі: добровільного виходу з кооперативу; припинення трудової участі в діяльності виробничого кооперативу; виключення у випадках і в порядку, визначених статутом кооперативу; несхвалення загальними зборами рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу; втрати членом кооперативу — юридичною особою свого статусу; смерті члена кооперативу; реорганізації та ліквідації кооперативу.

Основними правами членів кооперативу є участь в управлінні справами кооперативу, право голосу на загальних зборах кооперативу, право обирати і бути обраним в органи управління кооперативом (для членів кооперативу — юридичних осіб ці права реалізуються їх повноважними представниками); користування послугами кооперативу; одержання кооперативних виплат — частини доходу кооперативу, що підлягає розподілу між його членами; одержання частки доходу на пай (додатковий пай); одержання паю в разі виходу з кооперативу в порядку і термін, визначені статутом кооперативу.

Основними обов'язками членів кооперативу є дотримання статуту та виконання рішень загальних зборів і правління кооперативу. Члени кооперативу беруть участь у господарській діяльності обслуговуючого кооперативу в обсязі, що становить більшу частину річного обороту діяльності, яка кооперується.

У кооперативах усіх видів допускається асоційоване членство. Асоційованими членами можуть бути фізичні чи юридичні особи, які визнають його статут і зробили пайовий внесок в утворення та розвиток

кооперативу. Асоційовані члени кооперативу мають право дорадчого голосу, а також на отримання частки доходу на свій дай. У разі ліквідації кооперативу його асоційовані члени мають першочергове право на отримання свого майнового внеску та відповідних часток доходу і повернення їх земельних ділянок у натурі (на місцевості).

Правовий режим майна сільськогосподарського кооперативу.

Правовий режим майна сільськогосподарського кооперативу визначено законами України “Про сільськогосподарську кооперацію”, ГК і ЗК України.

Законом України “Про власність” і ГК України передбачено, що кооперативи є суб'єктами права колективної власності. За Законом України “Про сільськогосподарську кооперацію” кооператив є власником будівель, споруд, грошей, майнових внесків його членів, виготовленої ним продукції, доходів, одержаних від її реалізації та іншої діяльності, передбаченої статутом кооперативу, а також іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом.

Право власності на землю може набуватися кооперативом шляхом внесення до пайового фонду земельних ділянок його засновниками та членами, а також придбання земельних ділянок за договорами купівлі-продажу, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами відповідно до ЗК України.

Для здійснення господарської та іншої діяльності кооператив за рахунок власного майна формує відповідні майнові фонди. Майно кооперативу відповідно до його статуту поділяється на пайовий і неподільний фонди. Неподільний фонд утворюється за рахунок вступних внесків і майна кооперативу (за винятком землі). Пайові внески членів кооперативу до нього не включаються. Порядок формування та розміри неподільного фонду встановлюються статутом. Розміри пайових внесків до кооперативу встановлюються в рівних частинах і/або пропорційно очікуваній участі члена кооперативу в його господарській діяльності.

Земля кооперативу складається із земельних ділянок, наданих кооперативу в користування або придбаних ним у власність. Право кооперативу на землю зберігається і в разі входження його до складу кооперативного об'єднання. За претензіями кредиторів звернення стягнення на земельні ділянки, надані кооперативу в користування, не допускається.

Кооператив відповідає за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном. Члени кооперативу відповідають за зобов'язаннями кооперативу тільки в межах пайового майнового внеску. Кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями членів кооперативу.

У разі виходу з кооперативу фізична чи юридична особа має право на отримання майнового паю натурою, грошми або, за бажанням, цінними паперами відповідно до його вартості на момент виходу, а земельної ділянки — в натурі (на місцевості). Термін та інші умови отримання паю встановлюються статутом кооперативу, при цьому термін отримання паю не може перевищувати двох років, а відлік цього терміну починається з 1 січня року, що настає після моменту виходу (виключення) з кооперативу.

Органи управління сільськогосподарського кооперативу. Управління кооперативом здійснюється на основі самоврядування, гласності, участі його членів у вирішенні питань діяльності кооперативу.

Вищим органом управління кооперативу є загальні збори. До органів управління належать: правління кооперативу, спостережна рада, ревізійна комісія.

Загальні збори вирішують найважливіші питання діяльності кооперативу (вносять зміни і доповнення до статуту, приймають нормативні документи кооперативу, обирають голову кооперативу та членів правління кооперативу, членів ревізійної комісії (ревізора), можуть обирати членів спостережної ради тощо).

Правління кооперативу вирішує питання поточної діяльності кооперативу, не віднесені до компетенції загальних зборів. Воно обирається загальними зборами членів кооперативу, до складу якого входить не менш як 10 членів на термін, що не перевищує 3 років. Якщо ж кількість членів сільськогосподарського кооперативу є меншою від зазначеної, загальні збори обирають голову, який виконує функції правління.

Спостережна рада кооперативу здійснює контроль за діяльністю правління кооперативу. Спостережна рада утворюється за умови, якщо кількість членів кооперативу становить не менш як 50 осіб.

Для контролю за фінансово-господарською діяльністю кооперативу обирається ревізійна комісія (ревізор). У кооперативі, до складу якого входить менш як 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор.

Тема 13. Правовий статус фермерських господарств

- 1. Поняття та загальна характеристика правового статусу фермерських господарств.*
- 2. Порядок створення фермерського господарства та припинення його діяльності.*
- 3. Земельні та майнові правовідносини у фермерському господарстві.*
- 4. Правове забезпечення господарської діяльності фермерських господарств.*

Поняття та загальна характеристика правового статусу фермерських господарств. Відповідно до Закону України “Про фермерське господарство” фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створінням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону.

Фермерське господарство є суб'єктом підприємництва і діє на аграрному ринку з метою отримання прибутку.

Фермерське господарство може бути створено одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами

сім'ї.

Фермерське господарство має свої найменування, печатку, штамп і діє на основі статуту. У статуті зазначаються найменування господарства, його місцезнаходження, адреса, предмет і мета діяльності, порядок формування майна (складеного капіталу), органи управління, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до господарства і виходу з нього та інші положення, що не суперечать законодавству України.

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їхні батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень Статуту фермерського господарства. Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом).

У створенні фермерського господарства одним із членів сім'ї інші члени сім'ї, а також родичі можуть стати членами цього фермерського господарства після внесення змін до його статуту.

Головою фермерського господарства є його засновник або інша визначена в статуті особа. Голова фермерського господарства представляє фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями, укладає від імені господарства угоди та вчиняє інші юридично значимі дії. Він може письмово доручати виконання своїх обов'язків одному з членів господарства або особі, яка працює за контрактом.

Порядок створення фермерського господарства та припинення його діяльності. Право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку, виявив бажання та пройшов професійний відбір на право створення фермерського господарства.

Професійний відбір громадян, які виявили бажання створити фермерське господарство, проводить районна (міська) професійна комісія з питань створення фермерських господарств, склад якої формується і затверджується районною (міською) радою. Висновок професійної комісії з питань створення фермерських господарств про наявність у громадянина достатнього досвіду роботи в сільському господарстві або необхідної сільськогосподарської кваліфікації є умовою для державної реєстрації фермерського господарства і надання (передачі) громадянину у власність або оренду земельних ділянок для ведення фермерського господарства із земель державної і комунальної власності відповідно.

Для отримання (придбання) у власність або в оренду земельної ділянки державної власності з метою ведення фермерського господарства громадяни звертаються до відповідної районної державної адміністрації. Для отримання у власність або в оренду земельної ділянки із земель комунальної власності з метою ведення фермерського господарства громадяни звертаються до місцевої ради.

Громадянам України — членам фермерських господарств передаються безоплатно у власність надані їм у користування земельні ділянки у розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради. Це положення не поширюється на громадян, які раніше набули права на земельну частку (пай).

Після одержання державного акта на право власності земельної ділянки або укладення договору оренди земельної ділянки та його державної реєстрації фермерське господарство підлягає державній реєстрації. Державна реєстрація фермерського господарства здійснюється у виконавчому комітеті міської, районної у місті радах або в районній, районних міст Києва і Севастополя державних адміністраціях за місцем проживання особи або місцезнаходженням земельної ділянки. Після державної реєстрації фермерське господарство одержує печатку зі своїм найменуванням і адресою, відкриває поточні та вкладні (депозитні) рахунки в установах банку, вступає у відносини з підприємствами, установами та організаціями і визнається органами державної влади та органами місцевого самоврядування як самостійний товаровиробник у плануванні економічного і соціального розвитку регіону.

Діяльність фермерського господарства припиняється у разі: реорганізації фермерського господарства; ліквідації фермерського господарства; визнання фермерського господарства неплатоспроможним (банкрутом); якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства. Рішення про припинення діяльності фермерського господарства приймає власник у разі: реорганізації або ліквідації фермерського господарства; якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства у порядку, встановленому законом; банкрутства фермерського господарства.

Земельні та майнові правовідносини у фермерському господарстві. Згідно зі ст. 12 Закону України “Про фермерське господарство” землі фермерського господарства можуть складатися із: земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі; земельних ділянок, що належать громадянам — членам фермерського господарства на праві приватної власності; земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

Права володіння та користування земельними ділянками, які перебувають у власності членів фермерського господарства, здійснює фермерське господарство.

Члени фермерського господарства мають право на одержання безоплатно у власність із земель державної і комунальної власності земельних ділянок у розмірі земельної частки (паю). Членам фермерських господарств передаються безоплатно у приватну власність із раніше наданих їм у користування земельні ділянки в розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради. Земельні ділянки, на яких розташовані житлові будинки,

господарські будівлі та споруди фермерського господарства, передаються безоплатно у приватну власність за рахунок земельної частки (паю).

Громадяни України, які до 1 січня 2002 р. отримали в постійне користування або оренду земельні ділянки для ведення фермерського господарства, мають переважне право на придбання (викуп) земельних ділянок розміром до 100 га сільськогосподарських угідь, у тому числі до 50 га ріллі, у власність з розстрочкою платежу до 20 років.

Фермерське господарство та його члени мають право: продавати або іншим способом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину; самостійно господарювати на землі; право власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену сільськогосподарську продукцію; на відшкодування збитків; споруджувати житлові будинки, господарські будівлі та споруди; реалізовувати вироблену сільськогосподарську продукцію на вітчизняних ринках і поставляти на експорт; інші права.

Фермерські господарства та його члени зобов'язані: забезпечувати використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням; додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля; сплачувати податки та збори; не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; не допускати зниження родючості ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів; дотримуватися санітарних, екологічних та інших вимог щодо якості продукції; дотримуватися правил добросусідства та встановлених обмежень у використанні земель і земельних сервітутів; зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем.

До складу майна фермерського господарства (складеного капіталу) можуть входити: будівлі, споруди, облаштування, матеріальні цінності, цінні папери; продукція, вироблена господарством у результаті господарської діяльності; одержані доходи; інше майно, набуте на підставах, що не заборонені законом; право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність); грошові кошти, які передаються членами фермерського господарства до його складеного капіталу.

У власності фермерського господарства може перебувати будь-яке майно (в тому числі й земельні ділянки, житлові будинки, господарські будівлі і споруди, засоби виробництва тощо), яке необхідне для ведення товарного сільськогосподарського виробництва і набуття якого у власність не заборонено законом.

Фермерське господарство має право здійснювати відчуження та набуття майна на підставі цивільно-правових угод. Порядок володіння, користування і розпорядження майном фермерського господарства здійснюється

відповідно до його статуту, якщо інше не передбачено угодою між членами фермерського господарства та законом.

Член фермерського господарства має право на отримання частки майна фермерського господарства за його ліквідації або в разі припинення членства у фермерському господарстві. Розмір частки та порядок її отримання визначаються статутом фермерського господарства.

Фермерське господарство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах майна, яке є власністю фермерського господарства. Звернення стягнення на земельні ділянки, надані у власність для ведення фермерського господарства, допускається у випадках, коли у фермерського господарства відсутнє інше майно, на яке може бути звернено стягнення. За порушення кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, санітарних і ветеринарних норм, правил, вимог щодо якості продукції та інших нормативно-правових актів, що регулюють здійснення господарської діяльності, голова фермерського господарства несе відповідальність, передбачену законом.

Правове забезпечення господарської діяльності фермерських господарств. Відповідно до ст. 24 Закону України “Про фермерське господарство” фермерське господарство діє на умовах самоокупності. Всі витрати господарство покриває за рахунок власних доходів та інших джерел, не заборонених законодавством. Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик добирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, в тому числі іноземних. Фермерське господарство має право вступати в договірні відносини з будь-якими юридичними або фізичними особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Реалізація сільськогосподарської продукції, що виробляється фермерським господарством на вітчизняному ринку, та її поставки на експорт, а також розрахунки з українськими та іноземними партнерами здійснюються відповідно до законодавства України.

Фермерські господарства разом з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками мають право створювати обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кооперативні банки, спілки, інші об'єднання, а також бути засновниками (учасниками) господарських товариств. Створені за участю фермерських господарств обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи не є прибутковими.

Трудові відносини у фермерському господарстві базуються на основі праці його членів. У разі виробничої потреби фермерське господарство має право залучати до роботи в ньому інших громадян за трудовим договором (контрактом). Трудові відносини членів фермерського господарства регулюють статутом, а осіб, залучених до роботи за трудовим договором (контрактом), законодавством України про працю. З особами, залученими до роботи у фермерському господарстві, укладається трудовий договір (контракт) у письмовій формі, в якому визначаються строк договору і умови праці і відпочинку (тривалість робочого дня, вихідні дні, щорічна оплачувана

відпустки, форми оплати праці та її розміри, харчування тощо). Розмір оплати праці і тривалість щорічної відпустки осіб, які працюють у фермерському господарстві за трудовим договором (контрактом), не повинні бути меншими за встановлений державою розмір мінімальної заробітної плати і передбачену законом тривалість щорічної відпустки.

Фермерське господарство веде бухгалтерський облік результатів своєї роботи і подає відповідним органам фінансову звітність, статистичну інформацію та інші дані, встановлені законодавством України. Фермерське господарство має право відкривати на свій вибір у будь-якій установі банку поточні та вкладні (депозитні) рахунки, розпоряджатися власними коштами. Фермерське господарство має право одержувати у фінансово-кредитних установах довго- та короткострокові кредити на підставі укладеного договору.

Тема 14. Правовий статус особистих селянських господарств

- 1. Загальна характеристика особистого селянського господарства.*
- 2. Правовий режим земель особистого селянського господарства.*
- 3. Правовий режим майна особистого селянського господарства.*

Загальна характеристика особистого селянського господарства. Відповідно до Закону України “Про особисте селянське господарство” особисте селянське господарство — це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних стосунках і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, в тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Члени особистого селянського господарства здійснюють діяльність на свій розсуд і ризик у межах встановленого правового господарського порядку. Діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не належить до підприємницької діяльності.

Особисті селянські господарства підлягають обліку. Облік особистих селянських господарств здійснюють сільські, селищні, міські ради за місцем розташування земельної ділянки в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади з питань статистики.

Члени особистого селянського господарства мають право: самостійно господарювати на землі; укладати особисто або через уповноважену особу будь-які угоди, що не суперечать законодавству (уповноваженою особою може бути дієздатний член особистого селянського господарства, який досяг 18 років); реалізовувати надлишки виробленої продукції на ринках, а також заготівельним, переробним підприємствам та організаціям, іншим юридичним і фізичним особам; самостійно здійснювати матеріально-технічне забезпечення власного виробництва; відкривати рахунки в установах банків і отримувати кредити в установленому законодавством

порядку; бути членами кредитної спілки та користуватися її послугами; отримувати в установленому законом порядку трудову пенсію, а також інші види соціальної державної допомоги та субсидії; надавати послуги з використанням майна особистого селянського господарства; використовувати в установленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі відповідно до закону; на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом; вільно розпоряджатися належним майном, виробленою сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки; отримувати дорадчі послуги; брати участь у конкурсах сільськогосподарських виробників для отримання бюджетної підтримки відповідно до загальнодержавних і регіональних програм; об'єднуватися на добровільних засадах у виробничі товариства, асоціації, спілки з метою координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів тощо.

Члени особистого селянського господарства зобов'язані: дотримуватися вимог земельного законодавства та законодавства про охорону довкілля; забезпечувати використання земельної ділянки та цільовим призначенням; підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; не порушувати права власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних зі встановленням земельних сервітутів та охоронних зон; своєчасно оплачувати земельний податок або орендну плату; дотримуватися чинних нормативів щодо якості продукції, санітарних, екологічних та інших вимог відповідно до законодавства; надавати сільським, селищним, міським радам необхідні дані щодо їх обліку.

Члени особистих селянських господарств підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та пенсійному забезпеченню. Пенсійне забезпечення членів особистих селянських господарств та сплату ними збору до Пенсійного фонду України здійснюють відповідно до законодавства про пенсійне забезпечення та загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Ведення особистого селянського господарства припиняється в разі: рішення членів особистого селянського господарства про припинення його діяльності; якщо не залишилося жодного члена господарства або спадкоємця, який бажає продовжити його ведення; припинення прав на земельну ділянку згідно із Земельним кодексом України. У разі припинення ведення особистого селянського господарства сільська, селищна, міська рада за місцем розташування земельної ділянки, наданої для цих цілей, вилучає його з обліку особистих селянських господарств.

Правовий режим земель особистого селянського господарства. Для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2 га, передані фізичним особам у власність або оренду. Розмір земельної ділянки особистого селянського господарства може бути збільшений у разі отримання в натурі (на місцевості) земельної частки

(паю) та її успадкування членами особистого селянського господарства відповідно до закону. Земельні ділянки особистого селянського господарства можуть бути власністю однієї особи, спільною сумісною власністю подружжя та спільною частковою власністю членів особистого селянського господарства.

Членам особистого селянського господарства земельні частки (паї) можуть виділятися у натурі (на місцевості) єдиним масивом у спільну часткову власність та спільну сумісну власність (подружжя) відповідно до Закону України “Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)”. У разі виходу з особистого селянського господарства кожен його член має право на виділення належної йому земельної ділянки в натурі (на місцевості).

Громадяни України, які реалізували своє право на безоплатну приватизацію земельної ділянки для ведення особистого підсобного господарства в розмірі менше 2 га, мають право на збільшення земельної ділянки в межах норм, установлених ст. 121 ЗК України для ведення особистого селянського господарства.

Правовий режим майна особистого селянського господарства. Згідно зі ст. 6 Закону України “Про особисте селянське господарство” до майна, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, належать жилі будинки, господарські будівлі та споруди, сільськогосподарська техніка, інвентар та обладнання, транспортні засоби, сільськогосподарські та свійські тварини і птиця, бджолосім'я, багаторічні насадження, вироблена сільськогосподарська продукція, продукти її переробки та інше майно, набуто у власність членами господарства в установленому законодавством порядку.

Даний перелік майна не є вичерпним, тому відповідно до ст. 325 ЦК України у власності такого господарства може бути будь-яке майно, за винятком окремих видів майна, які, за чинним законодавством, можуть йому належати.

Майно, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, може бути власністю однієї особи, спільною частковою або спільною сумісною власністю його членів відповідно до закону.

Основою майна особистого селянського господарства є садиба. Відповідно до ст. 381 ЦК України вона являє собою земельну ділянку разом із розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними й підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями. У разі відчуження житлового будинку відчужується і вся садиба, якщо інше не встановлено договором або чинним законодавством.

Для ведення особистого селянського господарства використовують сільськогосподарські тварини та птицю в межах правового режиму, встановленого для них ст. 180 ЦК України. У ній передбачається, що тварини є особливим об'єктом цивільних прав і на них поширюється правовий режим речі, крім випадків, визначених чинним законодавством.

Відповідно до ст. 346 ЦК України право власності на майно для ведення

особистого селянського господарства може припинитися в разі: відчуження власником свого майна; відмови власника від права власності; припинення права власності на майно, яке за законом не може належати певній особі; знищення майна; викупу земельної ділянки через суспільну потребу; викупу нерухомого майна у зв'язку із викупом земельної ділянки, на якій воно розміщено; звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника; реквізиції; конфіскації; смерті власника. Право власності може бути припинено в інших випадках, встановлених чинним законодавством.

Звернення стягнення на майно члена особистого селянського господарства допускається лише на підставі рішення суду.

Тема 15. Правовий статус державних сільськогосподарських підприємств

- 1. Поняття та загальна характеристика правового статусу державних сільськогосподарських підприємств.*
- 2. Особливості господарської діяльності державних сільськогосподарських підприємств.*

Поняття та загальна характеристика правового статусу державних сільськогосподарських підприємств. Виокремлюють дві категорії державних підприємств, представлених сьогодні в аграрному секторі економіки. Основну їх частину становлять державні підприємства, головним завданням яких є забезпечення науково-технічного прогресу в сільському господарстві та обслуговування всіх сільськогосподарських товаровиробників. До них належать: машинно-випробувальні станції, дослідні заводи сільськогосподарського машинобудування, насінницькі та племінні заводи й підприємства, кінні заводи, іподроми, державні заводські конюшні, селекційно-гібридні центри, дослідно-селекційні станції, сортопробувальні станції, звірорадгоспи, тваринницькі комплекси, птахо-фабрики, парниково-тепличні комбінати, підприємства з відтворення цінних та анадромних видів риб (рибокомбінати, рибоводно-меліоративні станції, нерестово-виросні господарства), підприємства, які вирощують ефіроолійні та лікарські рослини і культури, що містять наркотичні та отруйні речовини, а також підсобні сільські господарства несільськогосподарських державних (комунальних) підприємств, які мають відокремлене майно і наділені правами юридичної особи. До них належать також радгоспи-заводи, радгоспи-технікуми, радгоспи-коледжі, різноманітні навчально-дослідні або навчально-виробничі господарства, що здійснюють свою діяльність самостійно чи в органічному зв'язку з відповідними навчальними або навчально-дослідницькими закладами. Другу категорію державних підприємств уособлюють сільськогосподарські товаровиробники, які зберегли форму господарювання, тобто не були реорганізовані або приватизовані.

Правовий статус державних сільськогосподарських підприємств визначається відповідно до положень ГК України. В Україні державні сільськогосподарські підприємства залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду поділяються на унітарні (комерційні й казенні) та корпоративні.

Згідно зі ст. 63 ГК України унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, неподілений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, якого сам призначає, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їхнім спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників) їхнього спільного управління справами; на основі корпоративних прав, зокрема через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства.

За ст. 73 ГК України державне унітарне сільськогосподарське підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління.

Майно державного унітарного сільськогосподарського підприємства перебуває в державній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання чи праві оперативного управління. Державне унітарне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника і органу влади, до сфери управління якого воно входить. Органом управління державного унітарного підприємства є керівник підприємства, який призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство, і є підзвітним цьому органу.

Державне комерційне сільськогосподарське підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому за правом господарського відання майном. Статутний фонд такого підприємства утворюється уповноваженим органом, до сфери управління якого воно входить, до того, як це підприємство буде зареєстроване як суб'єкт господарювання. Мінімальний розмір статутного фонду підприємства встановлюється законом. Збитки, завдані державному комерційному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, які було визнано судом неконституційними або недійсними, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду. Державне унітарне комерційне підприємств може бути перетворено у випадках та в порядку, передбачених законом, у корпоративне підприємство (державне акціонерне товариство).

Згідно зі ст. 76 ГК України казенні підприємства створюються в галузях народного господарства, в яких: законом дозволене, здійснення

господарської діяльності лише державним підприємствам; основним (понад 50%) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава; за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів; переважним (понад 50%) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним, приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом.

Казенне сільськогосподарське підприємство створюється рішенням Кабінету Міністрів України, у якому визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться відповідно до вимог ГК України за рішенням органу, до компетенції якого належить створення даного підприємства. Майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління в обсязі, зазначеному в статуті підприємства.

Казенне підприємство є юридичною особою, має відповідні рахунки в установах державного банку, печатку зі своїм найменуванням. Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, затверджує статут підприємства, призначає його керівника, дає дозвіл на здійснення казенним підприємством господарської діяльності, визначає види продукції (робіт, послуг), на виробництво та реалізацію якої поширюється зазначений дозвіл.

Особливості господарської діяльності державних сільськогосподарських підприємств. Державне комерційне сільськогосподарське підприємство зобов'язане приймати та виконувати доведені до нього в установленому законодавством порядку державні замовлення і державні завдання, враховувати їх у формуванні виробничої програми визначенні перспектив свого економічного і соціального розвитку та виборі контрагентів, а також складати і виконувати річний та з поквартальною розбивкою фінансовий план на кожний наступний рік.

Державне комерційне сільськогосподарське підприємство не має права безоплатно передавати належне йому майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законом. Відчужувати, віддавати в заставу майнові об'єкти, що на. лежать до основних фондів, здавати в оренду цілісні майнові комплекси структурних одиниць та підрозділів державне комерційне підприємство має право лише за попередньою згодою органу, до сфери управління якого воно входить, і, як правило, на конкурентних засадах.

Державні комерційні сільськогосподарські підприємства утворюють за рахунок прибутку (доходу) спеціальні (цільові) фонди, призначені для покриття витрат, пов'язаних з їх діяльністю: амортизаційний фонд; фонд розвитку виробництва; фонд споживання (оплати праці); резервний фонд; інші фонди, передбачені статутом підприємства.

Казенне сільськогосподарське підприємство здійснює господарську діяльність відповідно до виробничих завдань органу, до сфери управління якого воно входить. Воно самостійно організовує виробництво продукції

(робіт, послуг) і реалізує її за цінами (тарифами), що визначаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, якщо інше не передбачено законом. Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна, і має право вилучити в казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень. Казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном, що належить до основних фондів, без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить.

Джерелами формування майна казенного сільськогосподарського підприємства є: державне майно, передане підприємству відповідно до рішення про його створення; кошти та інше майно, одержані від реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства; цільові кошти, виділені з Державного бюджету України; кредити банків; частина доходів підприємства, одержаних ним за результатами господарської діяльності, передбачена статутом; інші джерела, не заборонені законом. Казенне підприємство одержує кредити для виконання статутних завдань під гарантію органу, до сфери управління якого входить підприємство. Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають в його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Тема 16. Правове регулювання здійснення окремих видів сільськогосподарської діяльності

- 1. Правове регулювання племінної справи у тваринництві.*
- 2. Правове регулювання бджільництва.*
- 3. Правове регулювання виробництва рибної продукції.*
- 4. Правове регулювання ветеринарної медицини.*
- 5. Охорона прав на сорти рослин.*
- 6. Правове регулювання насінництва.*
- 7. Правове регулювання захисту рослин.*

Правове регулювання племінної справи у тваринництві. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про племінну справу у тваринництві» племінна справа — це система зоотехнічних, селекційних та організаційно-господарських заходів, спрямованих на поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин.

Об'єктами племінної справи є велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні, птахи, риба, бджоли, шовкопряди, хутрові звірі, яких розводять задля одержання певної продукції. Згідно зі ст. 5 цього Закону України до суб'єктів цієї справи належать: власники племінних (генетичних) ресурсів, підприємства (об'єднання) з племінної справи, селекційні, селекційно-

технологічні та селекційно-гібридні центри, іподроми, станції оцінювання племінних тварин, юридичні та фізичні особи, що надають відповідні послуги та беруть участь у створенні та використанні племінних (генетичних) ресурсів, власники неплемінних тварин — споживачі племінних (генетичних) ресурсів і замовники послуг з племінної справи у тваринництві.

Породна чистота сільськогосподарських тварин захищається законом шляхом встановлення вимог до племінних (генетичних) ресурсів. До останніх, згідно із цим законом, належать: тварини, сперма, ембріони, яйцеклітини, інкубаційні яйця, які мають племінну (генетичну) цінність. Показником племінної (генетичної) цінності є усталена здатність тварин передавати нащадкам визначені якісні породні ознаки.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про племінну справу у тваринництві» племінних тварин треба ідентифікувати, Пронумерувати, сфотографувати, присвоїти їм клички, що дасть змогу збирати інформацію про кожну з них окремо та встановлювати відповідність цій інформації.

Племінні тварини підлягають реєстрації в документах з племінної справи, дані про них треба вносити до документів офіційного обліку продуктивності, які оформляються державними контролерами-асистентами та підтверджуються відповідними організаціями, котрі досліджують якісні показники одержаної продукції. Вони підлягають також офіційній класифікації (оцінюванню типу в балах), яку провадять експерти-бонітери.

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про племінну справу у тваринництві» власники племінних (генетичних) ресурсів зобов'язані мати племінні свідоцтва (сертифікати), які є документальним підтвердженням якості належних їм племінних тварин, сперми, ембріонів, яйцеклітин. Ці свідоцтва (сертифікати) містять відомості про походження, продуктивність, тип та інші якості генетичних ресурсів, дані імуногенетичного контролю, оцінку типу тварин у балах. Вони необхідні для підтвердження якості племінних (генетичних) ресурсів і для захисту прав споживачів племінної продукції.

Правове регулювання бджільництва. Правове регулювання бджільництва здійснюється на основі норм Закону України «Про бджільництво». Згідно з цим Законом бджільництво — галузь сільськогосподарського виробництва, основою функціонування якої є розведення, утримання та використання бджіл для запилення комахозапильних рослин сільськогосподарського призначення і підвищення їх урожайності, виробництво харчових продуктів і сировини для промисловості. Об'єктами бджільництва є робочі бджоли, бджолині матки, трутні, бджолині сім'ї, яких розводять на племінних і товарних пасіках. Суб'єктами бджільництва, незалежно від форм власності, є: племінні та товарні пасіки, племінні бджолорозплідники; підприємства з виготовлення обладнання та пасічного реманенту; підприємства, установи й організації із заготівлі, переробки, реалізації продуктів бджільництва та препаратів із них; лабораторії сертифікації продуктів бджільництва; наукові установи, заклади освіти, дослідні господарства, які займаються бджільництвом; спілки, асоціації та інші об'єднання, діяльність яких пов'язана з бджільництвом.

Право на зайняття бджільництвом мають фізичні особи, які мають відповідні навички або спеціальну підготовку, а також юридичні особи. Зайняття бджільництвом не потребує спеціального дозволу. Фізична або юридична особа для зайняття цією справою, зокрема формуванням пасіки з бджолиних сімей, має придбати підсобне приміщення, реманент і обладнання на певній земельній ділянці. Кількість бджолиних сімей, що їх можуть утримувати юридичні та фізичні особи, не обмежується.

Статтею 13 Закону України «Про бджільництво» передбачено, що для обліку пасік та здійснення лікувально-профілактичних заходів на кожному пасіку видається ветеринарно-санітарний паспорт. Пасіка реєструється один раз у рік її заснування за місцем проживання фізичної особи або за місцезнаходженням юридичної особи, яка займається бджільництвом, у місцевих державних адміністраціях або місцевих радах.

Згідно зі ст. 19 Закону України вироблені або заготовлені продукти бджільництва підлягають ветеринарно-санітарній експертизі. Виробництво вошини задля її реалізації здійснюється фізичними та юридичними особами в порядку, визначеному Ветеринарно-санітарними вимогами щодо заготівлі та переробки воскосировини, затвердженими наказом Державного департаменту ветеринарної медицини України від 7 червня 2002 р. № 31.

Правове регулювання виробництва рибної продукції. Правову основу регулювання виробництва рибної продукції становлять норми Закону України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них». Об'єктами рибництва є риба та інші водні живі ресурси, які, згідно з цим законом, охоплюють сукупність водних організмів, життя яких неможливе без перебування у воді. До водних живих ресурсів належать: прісноводні, морські, ана- та ката-дромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, в тому числі молюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, головоногі, водорості та інші водні рослини.

За Законом України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» вирощування риби, інших водних живих ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх ділянках) та континентальному шельфі України дозволяється суб'єктам аграрного права за наявності позитивної ветеринарно-санітарної оцінки стану водних об'єктів, що її провадять державні органи ветеринарної медицини. Законом визначено, що якість і безпека живої риби, інших водних живих ресурсів, вирощених у ставках, інших водних об'єктах (їх ділянках), підтверджуються ветеринарним свідоцтвом, яке видають державні органи ветеринарної медицини один раз на рік на всю партію вирощеної живої риби або інших водних живих ресурсів.

Переробкою продукції лову мають право займатися суб'єкти аграрного права за наявності в них дозволу на цей вид діяльності, який видається органами державної санітарно-епідеміологічної служби та державною службою ветеринарної медицини. Суб'єкти аграрного права, які переробляють продукти лову, підлягають обліку в державній службі ветеринарної медицини за місцезнаходженням. Закон України «Про рибу,

інші водні живі ресурси та харчову продукцію передбачає, що суб'єкти аграрного права, які займаються переробкою рибної продукції, повинні мати акредитовані виробничі лабораторії для контролю за якістю продуктів лову, харчової продукції з них та супутніх матеріалів.

Правове регулювання ветеринарної медицини. Згідно із Законом України «Про ветеринарну медицину» ветеринарна медицина є галуззю науки та практичних знань про хвороби тварин, їх профілактику, діагностику та лікування, ветеринарно-санітарну якість та безпеку продукції тваринного, а на ринках — і рослинного походження, про збереження здоров'я і продуктивності тварин, запобігання хворобам і захисту людей від захворювань, спільних для тварин і людей.

Державний ветеринарно-санітарний контроль здійснюється лікарями державних установ ветеринарної медицини. Державний ветеринарно-санітарний нагляд здійснюється Головним державним інспектором ветеринарної медицини України, його заступниками, головними державними інспекторами ветеринарної медицини Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, міст, районів, їх заступниками, головними державними інспекторами ветеринарної медицини регіональних служб державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні та транспорті, їх заступниками та державними інспекторами ветеринарної медицини.

Закон України «Про ветеринарну медицину» передбачає порядок встановлення карантину тварин. Карантин у місцях виникнення небезпечних захворювань встановлюється та скасовується рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевої державної адміністрації на відповідних територіях та виконавчими органами місцевого самоврядування міст обласного значення, в тому числі на території окремих господарств за поданням відповідного органу державної ветеринарної медицини, а в межах одного або кількох регіонів — за рішенням Кабінету Міністрів України за поданням Державного департаменту ветеринарної медицини при Міністерстві аграрної політики України.

У разі виникнення на території України особливо небезпечних інфекційних хвороб тварин, у тому числі таких, що раніше не реєструвалися, за рішенням Державної надзвичайної протиепізоотичної комісії при Кабінеті Міністрів України хворі тварини та тварини з підозрою на хворобу враженої ферми, стада, гурту, а в разі необхідності — тварини інших ферм, стад, гуртів, що мали прямий або непрямий контакт, який може призвести до передачі збудника інфекції, забиваються (дорізаються), а їхні туші, малоцінний інвентар, транспортні засоби, інші предмети, які можуть бути фактором такої передачі, знищуються шляхом спалювання, закопування або іншим способом, що гарантує припинення поширення зазначених хвороб.

У разі встановлення карантину може вводитися повна або часткова заборона: провозити або переганяти тварин через карантинну зону, ввозити (заводити) в цю зону, вивозити (виводити) з неї тварин; вивозити або виносити (у тому числі для пересилання посылками) з карантинної зони

продукцію тваринного і рослинного походження, корми; перегруповувати, переводити (перевозити) тварин у межах карантинної зони, а також використовувати спільні пасовища, місця водопою для хворих і здорових тварин без дозволу головного державного інспектора ветеринарної медицини району, міста, області.

Юридичні або фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які проживають на території України) можуть займатися ветеринарною практикою на підставі ліцензії, що видається відповідно до законодавства України.

Охорона прав на сорти рослин. Забезпечується така правова охорона нормами Закону України «Про охорону прав на сорти рослин». Згідно зі ст. 1 цього Закону України сорт рослин є окремою групою рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, чи задовольняє вона цілком умови надання правової охорони, може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності даного генотипу або комбінації генотипів; може бути відрізнена від будь-якої іншої групи рослин ступенем прояву принаймні однієї з цих ознак; може розглядатись як єдине ціле з точки зору її придатності для відтворення у незмінному вигляді цілих рослин сорту.

Згідно із Законом України «Про охорону прав на сорти рослин» можуть набуватися такі права на сорти: особисте немайнове право авторства на сорт; майнове право власника сорту. Про особисте немайнове право авторства на сорт свідчать Реєстр сортів, Реєстр патентів, свідоцтво про авторство на сорт рослин, патент. Про майнове право власника сорту свідчать Реєстр патентів, патент. Різновидами сорту, на які можуть набуватися права, є клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція.

Сорт вважається охороноздатним — придатним для набуття права на нього як на об'єкт інтелектуальної власності, якщо за проявом ознак, породжених певним генотипом чи певною комбінацією генотипів, він є новим, вирізняльним, однорідним і стабільним.

Права на сорт набуваються в Україні шляхом подання до Державної служби з охорони прав на сорти рослин заявки, експертизи заявки та державної реєстрації прав.

Особа, яка створила сорт, визнається автором сорту. Вона набуває особисте немайнове право авторства від дати державної реєстрації сорту. Право авторства не відчужується, не передається і діє безстроково.

Особа, визнана автором сорту, має право: а) перешкоджати іншим особам привласнювати та спотворювати його авторство; б) вимагати не розголошувати його ім'я як автора сорту і не зазначати його в публікаціях; в) вимагати зазначення свого імені під час використання сорту, якщо це практично можливо.

Майновим правом власника сорту є його виняткове право на використання власного сорту і на дозвіл чи заборону використання сорту іншими особами. Виняткове право власника сорту на дозвіл чи заборону використання сорту полягає у тому, що ніхто без його дозволу не може

здійснювати відносно до матеріалу сорту такі дії: а) виробництво або відтворення (з метою розмноження); б) доведення до кондиції з метою розмноження; в) пропонування до продажу; г) продаж або інший комерційний обіг; г) вивезення за межі митної території України; д) ввезення на митну територію України тощо.

Привласнення авторства є порушенням особистого немайнового права авторства на сорт. Вчинення без дозволу особи, яка має майнове право на сорт, будь-яких дій відносно до цього сорту, що потребують дозволу, вважаються порушенням майнового права на сорт. Порушення прав на сорт тягнуть за собою відповідальність згідно із чинним законодавством.

Особа, права якої на сорт порушені, може вимагати: а) припинення дій, що порушують або створюють загрозу порушення його права відносно становища, що існувало до порушення права; б) стягнення завданих збитків, включаючи неодолені доходи; в) відшкодування моральної шкоди; г) вжиття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом прав на сорти.

Особа, яка порушила права на сорт, зобов'язана на вимогу особи, якій належать ці права, припинити порушення права і відшкодувати завдані збитки.

Правове регулювання насінництва. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про насіння і садивний матеріал» насінництво та розсадництво — галузь рослинництва, що займається розмноженням відповідно насіння і садивного матеріалу, збереженням і поліпшенням їх сортових, посівних і врожайних якостей (властивостей), а також здійснює сортовий і насінневий контроль. Насінням є будь-які органи рослин, які використовуються для розмноження. Садивний (посадковий) матеріал — це рослини та їх частини, що придатні для відтворення цілісних рослин.

За законом, насіння поділяється на три категорії: оригінальне — насіння первинних ланок насінництва, яке реалізують для подальшого його розмноження і отримання елітного насіння; елітне — насіння, отримане від послідовного розмноження оригінального насіння в елітно-насінницьких й інших господарствах, занесених до Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу; репродукційне — насіння першої та наступних репродукцій. До насіння зазначених категорій прирівнюється відповідний садивний матеріал картоплі, винограду, плодових, горіхоплідних, ягідних, декоративних, лікарських, лісових культур з урахуванням особливостей їх розмноження.

Згідно із Законом України до об'єктів насінництва та розсадництва належать: сорт рослин (клон, лінія, гібрид, популяція, сортосуміш); насіння та садивний матеріал; насінницькі посіви та насадження. Суб'єктами насінництва і розсадництва визнаються фізичні та юридичні особи, яким надано право займатися виробництвом, реалізацією та використанням насіння та садивного матеріалу згідно з чинним законодавством. Система насінництва та розсадництва складається з ланок оригінального, елітного та

репродукційного насінництва і розсадництва, страхових і державного резервного насінневих фондів.

Згідно із Законом України створення страхового насінневого фонду є обов'язковим для всіх виробників насіння. Страхові насінневі фонди оригінального, елітного і репродукційного насіння створюються відповідними суб'єктами насінництва в обсягах, передбачених спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики.

Для забезпечення насінням районів, що не виробляють власного насіння або мають обмежені можливості його виробництва, надання допомоги в разі знищення або пошкодження насінницьких посівів внаслідок стихійного лиха, забезпечення сортівдновлення, сортозаміни та реалізації насіння за міжнародними договорами створюється державний резервний насінневий фонд.

Насіння і садивний матеріал уводять в обіг після їх визнання державними органами управління та контролю в насінництві та розсадництві, що підтверджується відповідними документами встановленої форми. Насіння і садивний матеріал вважаються визнаними, якщо вони: за сортовою чистотою і посівними якостями відповідають вимогам нормативного документа; належать до сорту, який занесено до Реєстру сортів рослин України, або за результатами державного випробовування сорту визнані перспективними, тобто показали значну перевагу щодо урожайності або за іншими цінними ознаками.

Державний контроль у насінництві та розсадництві здійснюють Українська державна насіннева інспекція, Державна насіннева інспекція Автономної Республіки Крим, обласні, районні, міські, міжрайонні державні насінневі інспекції, Українська державна помологічно-ампелографічна інспекція, Українська державна лісонасіннева інспекція, державні зональні лісонасінневі інспекції, Українська державна квітково-декоративна насіннева інспекція.

Правове регулювання захисту рослин. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про захист рослин» захист рослин — це комплекс заходів, спрямованих на зменшення втрат урожаю та запобігання погіршанню стану рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження через шкідників, хвороби та бур'яни.

Спеціально уповноваженими органами виконавчої влади в галузі захисту рослин є Головне управління державної служби захисту рослин (Головна державна інспекція захисту рослин) Мінагрополітики, а також державні станції захисту рослин Автономної Республіки Крим, областей і районів. У населених пунктах, на територіях природно-заповідного фонду, в лісопаркових частинах зелених зон, захисних лісових насадженнях у смугах відведення залізниць та автомобільних доріг захист рослин здійснюють підрозділи захисту рослин підприємств, установ та організацій, які є їх (рослин) власниками чи користувачами. Спеціальним органом у справі

захисту рослин є також Державна служба з карантину рослин України.

Закон визначає права та обов'язки посадових осіб спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері захисту рослин. Зокрема, вони мають право: вимагати від підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян, діяльність яких пов'язана із захистом рослин, додержання законодавства про захист рослин; відвідувати підприємства, установи, організації усіх форм власності, діяльність яких пов'язана з користуванням землею, лісом, водними об'єктами, вирощуванням рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, а також реалізацією, переробкою, зберіганням і використанням рослин та продукції рослинного походження з метою перевірки додержання законодавства про захист рослин та відбирати зразки ґрунту, води, насіння, рослин, продукції рослинного походження та інших матеріалів для проведення фітосанітарної діагностики; обмежувати, тимчасово забороняти або припиняти діяльність підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян у разі порушення ними вимог технології та нормативно-правових актів з питань захисту рослин, що можуть спричинити загрозу життю і здоров'ю людей та довкіллю; визначати і регулювати обсяги робіт, пов'язаних із захистом рослин, відповідно до фітосанітарного стану; забороняти реалізацію засобів захисту рослин, які не відповідають вимогам щодо їх якості; одержувати від міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян необхідну інформацію з питань захисту рослин; давати обов'язкові для виконання розпорядження (приписи) про проведення підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами профілактичних і винищувальних заходів щодо захисту рослин; накладати адміністративні штрафи на осіб, винних у порушенні законодавства про захист рослин.

Посадові особи спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері захисту рослин зобов'язані: у межах своєї компетенції розробляти та приймати нормативно-правові акти з питань захисту рослин; прогнозувати розвиток і поширення шкідливих організмів; своєчасно інформувати органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи, організації усіх форм власності та громадян, діяльність яких пов'язана з користуванням землею, лісом, водними об'єктами, вирощуванням, реалізацією, переробкою, зберіганням і використанням рослин та продукції рослинного походження, про фітосанітарний стан, строки та методи проведення захисних заходів; здійснювати контроль за виконанням загальнодержавних, міждержавних, регіональних цільових програм захисту рослин; впроваджувати безпечні для здоров'я людини та охорони довкілля інтегровані та інші системи захисту рослин; визначати обставини, межі території, час уведення особливого режиму захисту рослин та заходи щодо локалізації і ліквідації особливо небезпечних шкідливих організмів, а також залучати в установленому законодавством порядку для цих цілей ресурси держави, а також ресурси підприємств, установ, організацій усіх форм

власності та громадян з попереднім відшкодуванням їм понесених ними витрат тощо.

Закон визначав також права та обов'язки підприємств, організацій та громадян у сфері захисту рослин. Зокрема, вони мають право: отримувати в установленому порядку повну та достовірну інформацію про появу, поширення, розвиток шкідливих організмів та їх шкодочинність; брати участь у розробленні й обговоренні проектів цільових програм захисту рослин, вносити пропозиції з цих питань до спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері захисту рослин; на відшкодування збитків, завданих їм внаслідок порушення законодавства про захист рослин. Водночас вони зобов'язані: проводити систематичні обстеження угідь, посівів, насаджень, продукції рослинного походження, сховищ тощо і в разі виявлення поширення шкідливих організмів поінформовувати про це спеціально уповноважені органи виконавчої влади у сфері захисту рослин; додержувати технології вирощування рослин сільськогосподарського та іншого призначення; допускати до робіт, пов'язаних із транспортуванням, зберіганням, застосуванням засобів захисту рослин, їх торгівлею, лише осіб, які пройшли спеціальну підготовку і мають на те відповідне посвідчення і допуск, що видаються спеціально уповноваженими органами виконавчої влади у сфері захисту рослин; своєчасно проводити комплекс профілактичних і винищувальних заходів щодо боротьби зі шкідниками, хворобами та бур'янами; виконувати регламенти зберігання, транспортування та застосування засобів захисту рослин; використовувати відповідну техніку, обладнання та засоби громадської й особистої безпеки; відшкодовувати підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності та громадянам завдані їм збитки в установленому законодавством порядку тощо.

Відносини щодо захисту рослин від шкідників, збудників хвороб рослин, які відсутні або обмежено поширені на території України (карантинних організмів), регулюються Законом України «Про карантин рослин». Відповідно до цього закону у разі виявлення карантинних організмів карантинний режим запроваджується: у межах кількох областей Кабінетом Міністрів України за поданням Головного державного інспектора з карантину рослин України; на території Автономної Республіки Крим, області, кількох районів, району, населеного пункту чи території окремого господарства — відповідно Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, місцевою державною адміністрацією за поданням, відповідно, головних державних інспекторів з карантину рослин України, державних інспекторів з карантину рослин.

Карантинний режим запроваджується протягом доби з моменту виявлення карантинного організму. Орган, який прийняв рішення про запровадження або скасування карантинного режиму, протягом доби повідомляє про це осіб, які перебувають або проживають у карантинній зоні.

У карантинній зоні здійснюються такі спеціальні карантинні заходи: огляд і обстеження підкарантинних матеріалів та об'єктів; здійснення контролю за проведенням локалізації та ліквідації карантинних організмів; заборона

вивезення з карантинної зони заражених на карантинні організми підкарантинних матеріалів та об'єктів; знезараження підкарантинних матеріалів та об'єктів; технічна переробка заражених на карантинні організми підкарантинних матеріалів тощо.

Тема 17. Договірні відносини у сільському господарстві

- 1. Поняття і види договорів у сільському господарстві.*
- 2. Характеристика окремих договорів щодо реалізації сільськогосподарської продукції.*
- 3. Договори про закупівлю зерна.*
- 4. Договори на використання науково-технічної продукції у сільському господарстві.*

Поняття і види договорів у сільському господарстві. Загальне поняття договору передбачено ст. 626 ЦК України, згідно з якою договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Договір у сільському господарстві можна визначити як правовідношення між двома або більше суб'єктами аграрного господарювання, змістом якого є їхні договірні майнові зобов'язання діяти певним чином: передавати і приймати сільськогосподарську продукцію, виконувати роботу, надавати послуги.

Класифікація договорів у сільському господарстві ґрунтується на системі договірних зобов'язань, що містяться у ЦК України. Відповідно до цього договірні зобов'язання поділяють на договори: щодо переходу права власності (купівля-продаж, дарування, рента, поставка, контракція сільськогосподарської продукції, постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, міна); пов'язані з передачею майна у тимчасове користування; про виконання робіт; про надання послуг; про страхування; про кредитно-розрахункові відносини; про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Враховуючи специфіку аграрних відносин, договори у сільському господарстві поділяють на три основні групи. До першої групи належать такі договори: про спільну діяльність з виробництва певної продукції рослинництва та тваринництва; про спільну діяльність з виробництва, дорощування та відкормлювання молодняку худоби та птиці; на виробництво та переробку кормів для тваринництва; з фермерськими господарствами на виробництво продукції на землях цих господарств; інші договори про виробництво сільськогосподарської продукції. До другої групи належать аграрно-правові договори: про реалізацію сільськогосподарської продукції та товарів; про матеріально-технічне забезпечення; про фінансове забезпечення; інші договори про реалізацію продукції та постачання. До третьої групи означених документів відносять договори: про агрохімічне обслуговування сільськогосподарських підприємств; про виконання меліоративних робіт; про ремонт техніки та її технічне обслуговування; про виконання інших

підрядних робіт; про надання наукових послуг аграрним підприємствам; договори з банківськими установами та інші договори про надання різноманітних послуг.

Окрему групу складають договори про виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт у сфері сільського господарства тощо.

Характеристика окремих договорів щодо реалізації сільськогосподарської продукції. Закупівлю сільгосппродукції здійснюють переважно за договорами контрактації. Згідно з ч. 1 ст. 713 ЦК України за договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується виробити визначену ним сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію й оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору.

Згідно зі ст. 272 ГК України за договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції (надалі — виробник) зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (надалі — контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти й оплатити її.

У договорах контрактації повинні передбачатися: види продукції (асортимент), номер державного стандарту або технічних умов, гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин; кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника; ціна за одиницю, загальна сума договору, порядок і умови доставки, строки здавання-приймання продукції; обов'язки контрактанта щодо подання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції та її транспортування на приймальні пункти і підприємства; взаємна майнова відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору та інші умови.

Особливості виконання договорів контрактації передбачені ст. 273 ГК України. Зокрема, виробник повинен не пізніше як за 15 днів до початку заготівлі продукції повідомити контрактанта про кількість і терміни здавання сільськогосподарської продукції, що пропонується до продажу, та погодити календарний графік її здавання. Контрактант зобов'язаний прийняти від виробника всю пред'явлену ним продукцію на умовах, передбачених у договорі. Нестандартну продукцію, яка швидко псується, придатну для використання у свіжому або переробленому вигляді, та стандартну продукцію, яка швидко псується, що здається понад обсяги, передбачені договором, контрактант приймає за цінами і на умовах, що погоджені сторонами. У договорі контрактації можуть передбачатися обсяги сільськогосподарської продукції, приймання якої контрактант здійснює безпосередньо у виробника, та продукції, яка доставляється безпосередньо виробником торговельним підприємствам. Решта продукції приймається контрактантом на визначених договором приймальних пунктах,

розташованих у межах адміністративного району за місцезнаходженням виробника.

За невиконання або неналежне виконання сторонами своїх зобов'язань за договором настає відповідальність відповідно до умов договору або закону. Так, за нездачу сільськогосподарської продукції у строки, передбачені договором контрактації, виробник сплачує контрактанту неустойку в розмірі, встановленому договором, якщо інший розмір не передбачений законом. За невиконання зобов'язання щодо приймання сільськогосподарської продукції безпосередньо у виробника, а також у разі відмови від приймання продукції, пред'явленої виробником у строки і в порядку, що погоджені сторонами, контрактант сплачує виробнику штраф у розмірі 5% вартості неприйнятої продукції, враховуючи надбавки і знижки, а також відшкодовує завдані виробникові збитки, а щодо продукції, яка швидко псується, — повну її вартість. У разі, якщо продукцію не було своєчасно підготовлено до здавання-приймання і про це не було попереджено контрактанта, виробник відшкодовує контрактанту завдані цим збитки.

Останнім часом зростає роль біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, під час якої укладаються відповідні біржові договори. Створення системи спеціалізованих аграрних бірж започатковано Указом Президента України від 18 січня 1995 р. № 63/95 «Про заходи щодо реформування аграрних відносин», яким було передбачено організацію та проведення на Українській міжбанківській валютній біржі торгів ф'ючерсними та форвардними контрактами під закупівлю сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки із залученням до цього комерційних банків як агентів-брокерів, з подальшим проведенням таких торгів на спеціалізованих товарних біржах.

Ф'ючерсний контракт — це стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) товари (цінні папери або кошти) у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту.

Форвардний контракт — це стандартний документ, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) товари (цінні папери або кошти) у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення такого форвардного контракту.

В агропромисловому комплексі застосовуються бартерні (товарообмінні) операції. Згідно зі ст. 715 ЦК України за договором міні (бартеру) кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший. Застосування цих договорів у сільському господарстві дає змогу аграріям діяти за умов великої інфляції. Водночас вони позбавляють товаровиробників обігових коштів. Тому уряд намагається обмежити застосування бартеру.

Договори про закупівлю зерна. Характерна для сільського господарства нестабільність на ринку зерна зумовлює необхідність застосування спеціальних механізмів державної підтримки цієї галузі аграрного виробництва. З цією метою було створено механізм заставних закупівель

зерна. Згідно з ч. 3 ст. 52 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» до 31 березня відповідного поточного року у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, затверджуються заставні ціни на зерно, тобто на зерно майбутнього врожаю. Заставна ціна зерна (ціна підтримки) — це гарантована державою ціна зерна, яка відшкодовує середньогалузеві нормативні витрати та забезпечує мінімальний прибуток, достатній для відтворення виробництва.

За ст. 61 цього закону після затвердження заставних цін на зерно врожаю певного року ДАК «Хліб України», який призначено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 червня 2003 р. № 374-р державним агентом із забезпечення заставних закупок зерна, та уповноважені із забезпечення заставних закупок зерна до 1 липня поточного року повідомляють у засобах масової інформації чи спеціальних виданнях про обсяги закупівель заставного зерна та заставні ціни. Сільськогосподарські товаровиробники, які виявили бажання укласти договір заставних закупок зерна, направляють відповідну заявку Державному агенту із забезпечення заставних закупок зерна або уповноваженому із забезпечення заставних закупок зерна. Державний агент із забезпечення заставних закупок зерна або уповноважений із забезпечення заставних закупок зерна протягом 5 днів після отримання заявки повідомляє сільськогосподарського товаровиробника про її прийняття або відхилення. У повідомленні про прийняття заявки Державний агент із забезпечення заставних закупок зерна або уповноважений із забезпечення заставних закупок зерна вказує також місцезнаходження зернового складу, до якого сільськогосподарський товаровиробник повинен доставити зерно за свій рахунок.

Згідно зі ст. 47 означеного Закону України сільськогосподарські товаровиробники, здійснюючи заставні закупки зерна на підставі укладених договорів заставних закупок зерна, передають зерно зерновим складам, які приймають його на зберігання згідно з укладеними договорами з Державним агентом із забезпечення заставних закупок зерна або уповноваженим із забезпечення заставних закупок зерна, а останні протягом 3 банківських днів перераховують сільськогосподарським товаровиробникам плату за нього в повному обсязі за заставною ціною. Зберігання заставного зерна є строковим. Перебіг строку зберігання заставного зерна у зернових складах починається з приймання цього зерна на зберігання після 1 липня поточного року, але не може тривати довше ніж до 1 березня наступного року. Протягом цього строку сільськогосподарські товаровиробники мають право витребувати заставне зерно у порядку, передбаченому цим законом.

За ст. 56 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні», сільськогосподарські товаровиробники мають право розпоряджатися заставним зерном лише після повернення отриманих за заставною ціною коштів та відшкодування зерновим складам витрат за зберігання зерна за час його фактичного зберігання. Якщо до закінчення терміну дії договору заставних закупок зерна (сільськогосподарський товаровиробник) не витребував заставне зерно для подальшого продажу, воно переходить у

власність держави, а видані складські документи втрачають чинність. Витрати зернових складів за зберігання такого зерна відшкодовуються за рахунок коштів державного бюджету.

Договори на використання науково-технічної продукції у сільському господарстві. Договірні правовідносини щодо використання науково-технічної продукції у сільському господарстві регулюються нормами ЦК України, законами України «Про охорону прав на сорти рослин» та іншими.

Окремими предметами договорів на використання науково-технічної продукції у сільському господарстві є сорти рослин і породи тварин, які, відповідно до ст. 420 ЦК України, належать до об'єктів права інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 40 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» власник сорту має право передати своє майнове право на сорт на підставі договору будь-якій особі, яка стає його правонаступником. Власник сорту може видати будь-якій особі дозвіл (ліцензію) на використання сорту на підставі ліцензійного договору. За ліцензійним договором власник сорту (ліцензіар) передає право на використання сорту іншій особі (ліцензіату), яка бере на себе зобов'язання вносити ліцензіару обумовлені договором платежі і здійснювати інші дії, передбачені договором про виключну або невиключну ліцензію.

За договором про виключну ліцензію ліцензіар передає право на використання сорту ліцензіату у певному обсязі, на визначеній території і в обумовлений строк, залишаючи за собою право використовувати сорт в частині, що не передається ліцензіату. Ліцензіар не має права надавати ліцензії на використання сорту іншій особі на цій же території у обсязі наданих ліцензіату прав.

За договором про невиключну ліцензію ліцензіар передає право на використання сорту ліцензіату, залишаючи за собою право на використання сорту і надання ліцензій іншій особам.

Упродовж строку чинності патенту власний сорт має право в установленому порядку подати до Установи для офіційної публікації заяву про готовність надати дозвіл будь-якій особі на використання сорту (відкриту ліцензію). У цьому разі збір за підтримання чинності виключного права власника сорту зменшується на 50%, починаючи з року, наступного за роком опублікування такої заяви. Якщо жодна особа не заявила власнику сорту про свої наміри щодо використання сорту і не виявила бажання укласти ліцензійний договір, він може подати письмове клопотання про відкликання своєї заяви. У такому разі збір за підтримання чинності виключного права власника сорту вноситься у повному розмірі, починаючи з року, наступного за роком опублікування такого клопотання.

Ліцензійний договір і договір про передачу виключного права власника сорту вважаються дійсними, якщо вони укладені в письмовій формі і підписані сторонами.

Видача ліцензії на використання сорту та передача виключного права власника сорту вважаються дійсними для третіх осіб із дати публікації

відомостей про це в офіційному виданні, яка здійснюється на підставі занесення відповідних відомостей до Реєстру патентів.

Права на селекційні досягнення у тваринництві можуть бути предметом договору на використання науково-технічної продукції у сільському господарстві. Власник патенту має право на підставі договору передати як право на породу тварини, так і права, що з нього випливають.

Тема 18. Правове забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції

- 1. Поняття та загальна характеристика правового забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції.*
- 2. Державне регулювання відносин щодо забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції.*
- 3. Права та обов'язки виробників і продавців (постачальників) щодо забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції.*

Поняття та загальна характеристика правового забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції. Якість визначається як сукупність властивостей продукції, які зумовлюють її придатність задовольняти потреби відповідно до її призначення.

Низька якість продукції — це не лише показник низької ефективності суспільного виробництва, а й загроза (коли йдеться про якість харчових продуктів) здоров'ю людини. Особливі вимоги щодо забезпечення якості та безпеки продукції ставляться до суб'єктів аграрного господарювання, які виробляють основну масу харчової продукції та продовольчої сировини.

Згідно зі ст. 1 Закону України від 6 вересня 2005 р. "Про внесення змін до Закону України "Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини" якість харчового продукту — ступінь досконалості властивостей та характерних рис харчового продукту, які здатні задовольнити потреби (вимоги) та побажання тих, хто споживає або використовує цей харчовий продукт. Безпечність харчового продукту визначається як стан харчового продукту, що є результатом діяльності виробництва й обігу, яка здійснюється з дотриманням вимог, встановлених санітарними заходами і/або технічними регламентами, та забезпечує впевненість у тому, що харчовий "продукт не завдає шкоди здоров'ю людини (споживача), якщо він спожитий за призначенням.

Відповідно до ст. 3 цього Закону України, держава забезпечує безпечність і якість харчових продуктів з метою захисту життя і здоров'я населення від шкідливих факторів, які можуть бути присутніми у харчових продуктах, шляхом:

- встановлення обов'язкових параметрів безпечності для харчових

продуктів;

- встановлення мінімальних специфікацій якості харчових продуктів у технічних регламентах;

- встановлення санітарних заходів і ветеринарно-санітарних вимог для потужностей (об'єктів) та осіб, які зайняті у процесі виробництва, продажу (постачання), зберігання (експонування) харчових продуктів;

- забезпечення безпечності нових харчових продуктів для споживання людьми до початку їх обігу в Україні;

- встановлення стандартів для харчових продуктів з метою їх ідентифікації;

- забезпечення наявності у харчових продуктах для спеціального дієтичного споживання, функціональних харчових продуктах і дієтичних добавках заявлених особливих характеристик та їх безпечності для споживання людьми, зокрема особами, які мають особливі дієтичні потреби;

- інформування та підвищення обізнаності виробників, продавців (постачальників) і споживачів стосовно безпечності харчових продуктів та належної виробничої практики;

- встановлення вимог щодо знань і вмінь відповідального персоналу виробників, продавців (постачальників);

- встановлення вимог щодо стану здоров'я відповідального персоналу виробників, продавців (постачальників);

- участі в роботі відповідних міжнародних організацій, які встановлюють санітарні заходи та стандарти харчових продуктів на регіональному і світовому рівнях;

- здійснення державного контролю на потужностях (об'єктах), де виробляються та переробляються продукти, що становлять значний ризик для здоров'я та життя людей;

- здійснення державного нагляду з метою перевірки виконання виробниками та продавцями (постачальниками) об'єктів санітарних заходів вимог цього закону;

- виявлення порушень даного закону та здійснення необхідних заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, які не виконують положень Закону України.

За законом, харчові продукти, вироблені в Україні, повинні бути безпечними, придатними для споживання, правильно маркованими та відповідати санітарним заходам і технічним регламентам. Для забезпечення безпечності харчових продуктів, вироблених в Україні, забороняється: використання харчових добавок, які не зареєстровані для використання в Україні; використання ароматизаторів і допоміжних матеріалів для переробки, які не зареєстровані для використання в Україні; використання дієтичних добавок, які не зареєстровані для використання в Україні; використання допоміжних засобів і матеріалів для виробництва та обігу, які не дозволені для прямого контакту з харчовими продуктами; використання допоміжних засобів і матеріалів для виробництва та обігу, які за своєю природою та складом можуть передавати забруднювальні речовини харчовим

продуктам; використання харчових продуктів як інгредієнтів для виробництва, враховуючи сільськогосподарську продукцію, якщо вони містять небезпечні фактори на рівнях, що перевищують обов'язкові параметри безпечності.

З метою забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції закон встановлює певні вимоги щодо виробництва та обігу харчових продуктів.

Забороняється введення в обіг харчових продуктів спеціального дієтичного використання, функціональних продуктів та дієтичних добавок, які не пройшли державної санітарно-епідеміологічної експертизи та державної реєстрації. Забороняється забій тварин, які не супроводжуються ветеринарним документом, що засвідчує здоров'я тварин, які направляються на забій, та ветеринарно-санітарний стан потужності (об'єкта) походження таких тварин. Забороняється здійснювати забій парнокопитних та інших копитних, а також забій свійської птиці та кролів в обсягах, що перевищують 5 голів на день, не на бойні, що має експлуатаційний дозвіл і зареєстрована ветеринарною службою. Забороняється реалізація та обіг необробленого молока та сиру домашнього виробництва, а також туш або частин туш парнокопитних та інших копитних подвірного забою на агропродовольчих ринках. Цілі туші свійської птиці, кроликів та малих диких тварин, риба, мед, яйця і рослинні продукти можуть продаватись на агропродовольчих ринках за умови їх перевірки на придатність для споживання людиною перед їх продажем. Власник таких туш зобов'язаний надати їх для дослідження у державну лабораторію ветеринарно-санітарної експертизи на агропродовольчому ринку. Ця лабораторія проводить дослідження зазначених харчових продуктів щодо їх придатності для споживання людиною згідно з відповідними правилами.

Забороняється: обіг харчових продуктів на потужностях (об'єктах), що не відповідають вимогам санітарних заходів; продаж харчових продуктів домашнього виготовлення; обіг необроблених харчових продуктів тваринного походження, в тому числі туш тварин, на яких безпосередньо та/або на упаковці відсутня позначка придатності (маркування у формі позначки придатності) за відсутності відповідних ветеринарних документів.

Державне регулювання відносин щодо забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна санітарно-епідеміологічна служба України, Державна служба ветеринарної медицини України, Міністерство аграрної політики України, Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики, їх органи на місцевому рівні.

Названі державні органи в межах належної їм компетенції здійснюють державне нормування показників якості та безпеки харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів, державну реєстрацію нормативних документів на харчові продукти, продовольчу сировину і супутні матеріали, декларування відповідності харчових продуктів,

продовольчої сировини та супутніх матеріалів, сертифікацію харчових продуктів, продовольчої сировини, супутніх матеріалів, запроваджують системи контролю якості та безпеки виробництва цих продуктів, сировини, матеріалів тощо.

Оператори потужностей (об'єктів), що здійснюють в Україні діяльність з виробництва та/або обігу харчових продуктів, підконтрольних санітарній службі, повинні отримати експлуатаційний дозвіл відповідного головного державного санітарного лікаря, який видається на кожну з таких потужностей (об'єктів), що використовуються для здійснення вищезазначеної діяльності. Потужностям (об'єктам), які потребують експлуатаційного дозволу, присвоюється персональний контрольний (реєстраційний) номер. Потужності (об'єкти) та їх оператори заносяться до реєстру потужностей (об'єктів), який ведеться в порядку, встановленому Міністерством охорони здоров'я України.

Оператори потужностей (об'єктів), що здійснюють діяльність з виробництва харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі, та оператори агропродовольчих ринків повинні отримати експлуатаційний дозвіл відповідного головного державного інспектора ветеринарної медицини для кожної з таких потужностей (об'єктів). Потужностям (об'єктам), які потребують експлуатаційного дозволу, присвоюється персональний контрольний (реєстраційний) номер. Потужності (об'єкти) та їх оператори заносяться до реєстру потужностей (об'єктів), який ведеться в порядку, встановленому Міністерством аграрної політики України.

Якщо під час державного контролю або державного нагляду відповідний інспектор виявляє порушення умов експлуатаційного дозволу, що становить безпосередню загрозу для здоров'я або життя населення, відповідний інспектор видає припис про призупинення функціонування потужності (об'єкта) та/або тимчасову заборону обігу об'єктів санітарних заходів, що пов'язані з такими порушеннями, про що негайно інформує відповідного головного державного санітарного лікаря або відповідного головного державного інспектора ветеринарної медицини чи їх заступників, які на підставі цього припису видають постанову про призупинення експлуатаційного дозволу.

Права й обов'язки виробників і продавців (постачальників) щодо забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської продукції. Особи, які відповідно до Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” займаються виробництвом та обігом харчових продуктів, мають право: одержувати в установленому порядку необхідну, доступну та достовірну інформацію від відповідних органів виконавчої влади про результати державного контролю та державного нагляду за виробництвом та обігом їх харчових продуктів; одержувати від постачальників сільськогосподарської продукції, харчових продуктів, харчових добавок, ароматизаторів та матеріалів для виробництва (переробки) харчових продуктів декларацію виробника; вимагати зберігання конфіденційності будь-якої інформації та нерозголошення конфіденційної

інформації, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством; оскаржувати результати лабораторних досліджень, якщо ці результати відрізняються від результатів, отриманих виробником з використанням таких самих або ідентичних методів аналізу, та проводити арбітражні дослідження в уповноваженій та акредитованій арбітражній лабораторії; оскаржувати будь-які рішення відповідних інспекторів, що стосуються їх господарської діяльності, відповідно до законодавства; звертатися за захистом своїх прав до суду; вимагати відшкодування збитків, заподіяних внаслідок постачання їм непридатних до споживання, неправильно маркованих або небезпечних об'єктів санітарних заходів, за умови їх використання та зберігання відповідно до інструкцій, наданих їх постачальником; бути звільненим від відшкодування збитків, пов'язаних із непридатністю до споживання або небезпечністю харчового продукту, завданих внаслідок порушення іншими особами, в тому числі споживачами, відповідних санітарних заходів.

Законом встановлено, що особи, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів, повинні: застосовувати санітарні заходи та належну практику виробництва, міжнародну систему забезпечення безпеки харчових продуктів НАССР та/або інші системи забезпечення безпечності та якості під час виробництва та обігу харчових продуктів; забезпечувати використання у харчових продуктах дозволених інгредієнтів, які використовуються в дозволених межах, є безпечними та належної якості; забезпечувати наявність достатньої та надійної інформації щодо поживної цінності, складу, належних умов зберігання, застережень та приготування харчових продуктів; забезпечувати належні умови зберігання та/або експонування харчових продуктів; запобігати продажу небезпечних, непридатних до споживання та неправильно маркованих харчових продуктів; компенсувати відповідно до закону шкоду, заподіяну споживачам внаслідок споживання непридатних до споживання або неправильно маркованих харчових продуктів та споживання харчових продуктів, які були визнані небезпечними, за умови їх зберігання, приготування та/або споживання згідно з інструкціями, наданими виробником та/або продавцем тощо.

Виробник сільськогосподарської продукції, призначеної для споживання людиною, харчових продуктів, харчових добавок, ароматизаторів або допоміжних матеріалів для переробки зобов'язаний видавати декларацію виробника на такі об'єкти під час введення їх в обіг. Декларація виробника засвідчує відповідність харчових продуктів, харчових добавок, ароматизаторів або допоміжних матеріалів для переробки вимогам, визначеним у декларації за умови, що вимоги, встановлені виробником, виконуються протягом подальших дій.

Декларація виробника видається на визначений період часу для серійного виробництва одного й того самого харчового продукту, харчової добавки, ароматизатора, допоміжного засобу для переробки або для партії. Якщо декларація виробника видається на серійне виробництво продукту, включені до неї партії повинні зазначатись у такій декларації виробника. Декларація виробника, що видається на партію, має містити посилання на конкретну

партію. Декларація виробника повинна містити таку інформацію: назву та адресу виробника; назву харчового продукту, харчової добавки, ароматизатора, допоміжного матеріалу для переробки та іншу інформацію, необхідну для ідентифікації продукту; посилання на санітарні заходи, технічні регламенти або стандарти, відповідність з якими засвідчується, та умови, за яких така відповідність буде підтримуватися (умови транспортування, зберігання та інші умови обігу); дату видачі, ім'я, підпис та посаду особи, яка видала декларацію виробника; для продуктів, вироблених в Україні, контрольний (реєстраційний) номер, наданий виробнику після отримання експлуатаційного дозволу. Виробник, що видає декларацію виробника, повинен мати документальні докази дійсності його декларації. Такими документальними доказами визнаються, зокрема, протоколи вимірювань, досліджень, проведених акредитованою лабораторією, документи про впровадження на виробництві систем НАССР або аналогічних систем забезпечення безпечності та якості вироблених товарів, експлуатаційні дозволи і документи про результати державного контролю та державного нагляду санітарної та/або ветеринарної служби відповідно.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
4. Кодекс законів про працю України, затверджений Законом від 10 грудня 1971 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.
5. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Урядовий кур'єр. – 2001. – 15 листопада.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 31.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
8. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
9. Водний кодекс України від 6 червня 1995р. // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 24. - Ст.189
10. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Кодекс України про надра від 27 липня 1994р. // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 36. - Ст.340.
12. Про сільське господарство: Угода СОТ від 15 квітня 1994р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
13. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 30 червня 1999 р. // Голос України. – 1999. – № 159. – 31 серпня.

14. Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі: Закон України від 10 липня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 41. – Ст. 188.
15. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст. 527.
16. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років: Закон України від 18 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 11. – Ст. 52.
17. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України від 17 жовтня 1990 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 32. – Ст. 453.
18. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1992. – № 20. – Ст. 272.
19. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17 липня 1997 року // Голос України. – 1997. – № 150. – 13 серпня.
20. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 року // Голос України. – 2003. – 29 липня.
21. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 року // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 106. – 11 червня.
22. Про оренду землі: Закон України від 6 жовтня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 46–47. – Ст. 280.
23. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
24. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 350.
25. Про захист конституційних прав громадян на землю: Закон України від 20 січня 2005 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4.
26. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних 24 часток (паїв): Закон України від 5 червня 2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 124. – 9 липня.
27. Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства: Закон України від 9 квітня 1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 18.
28. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 4 липня 2002 р. // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 138. – 31 липня.
29. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру: Закон України від 17 червня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 32. – Ст. 268.
30. Про племінну справу в тваринництві: Закон України від 17 червня 1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27.
31. Про ветеринарну медицину : Закон України (у ред. від 16 листопада 1996 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 5–6. – Ст. 53.

32. Про бджільництво : Закон України від 2 лютого 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 21. – Ст. 157.
33. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них: Закон України від 6 лютого 2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 46. – 12 березня.
34. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 8 липня 2011 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
35. Про молоко та молочні продукти: Закон України від 24 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 47. – Ст. 513.
36. Про насіння і садивний матеріал: Закон України від 26 грудня 2002 р. // Голос України. – 2003. – 28 січня.
37. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 р. // Урядовий кур'єр. – 2005. – 16 листопада.
38. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 38. – Ст. 470.
39. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 6 вересня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 50. – Ст. 533.
40. Про сільськогосподарський перепис: Закон України від 23 вересня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 9. – Ст. 115.
41. Про захист рослин: Закон України від 14 жовтня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 50–51. – Ст. 310.
42. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21 квітня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 21. – Ст. 218.
43. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 2 березня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 14. – Ст. 91.
44. Про карантин рослин: Закон України від 30 червня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 34. – Ст. 352.
45. Про виноград та виноградне вино: Закон України від 16 червня 2005 р. // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 168. – 7 вересня.
46. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
47. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці N 184 2001 року про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві Закон України від 1 квітня 2009 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
48. Про ідентифікацію та реєстрацію тварин: Закон України від 4 червня 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 42. – Ст. 635.
49. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25 червня 2009 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 58. – Ст. 2024.

50. Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції»: Закон України від 17 липня 1997 р. // Офіційний вісник України. – 1997. – № 41. – Ст. 1.
51. Про Єдиний митний тариф: Закон України від 5 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008 . – № 25. – Ст. 239.
52. Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину: Закон України від 7 травня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996 . – № 28. – Ст. 134.
53. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур: Закон 25 України від 10 вересня 1999 р. // Офіційний вісник України – 1999. – № 39. – Ст. 389.
54. Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу: Закон України від 7 лютого 2002 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: [http:// zakon. rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
55. Про захист прав покупців сільськогосподарських машин: Закон України від 5 червня 2003 р. [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http:// zakon. rada.gov.ua>
56. Про встановлення тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини: Закон України від 30 листопада 2006 року [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http:// zakon. rada.gov.ua>
57. Про стандартизацію і сертифікацію : Закон України від 10 травня 1993 року № 46-93 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http:// zakon. rada.gov.ua>
58. Про перелік майнових комплексів державних підприємств, організацій, їх структурних підрозділів основного виробництва, приватизація або передача в оренду яких не допускається : Закон України 31 грудня 1992р. // Відомості Верхов. Ради України. -1993.- № 11.- Ст.96
59. Концепція Національної програми відродження села на 1995 - 2005 роки, схваленої Постановою Верховної Ради України від 4 лютого 1994 року N 3924-XII [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http:// zakon. rada.gov.ua>
60. Про Міністерство аграрної політики та продовольства України : Указ Президента України від від 23 квітня 2011 року N 500 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http:// zakon. rada.gov.ua>
61. Про затвердження Положення про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України : Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 464 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http:// zakon. rada.gov.ua>
62. Про Державне агентство рибного господарства України : Указ Президента України від 16 квітня 2011 р. N 484 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http:// zakon. rada.gov.ua>

63. Положення про Державне агентство лісових ресурсів: Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 458 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
64. Положення про Державне агентство водних ресурсів: Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 453 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
65. Про Державне агентство земельних ресурсів України : Указ Президента України від 8 квітня 2011 р. № 445 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
66. Про Державну інспекцію сільського господарства України: Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 459 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
67. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 49. – Ст. 11.
68. Про заходи щодо забезпечення захисту майнових прав селян в процесі реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 29 січня 2001 р. № 62/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 5. – Ст. 38.
69. Про додаткові заходи щодо підвищення рівня захисту майнових прав сільського населення: Указ Президента України від 21 лютого 2002 р. № 170 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 9.
70. Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян-власників земельних ділянок та земельних часток (паїв): Указ Президента України від 2 лютого 2002 р. № 92/2002 // Офіційний вісник України, 2002. – № 6. – Ст. 239.
71. Про гарантування захисту економічних інтересів та поліпшення соціального забезпечення селян-пенсіонерів, які мають право на земельну частку (пай): Указ Президента України від 15 грудня 1998 р. № 1353/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 50. – Ст. 24.
72. Про захист прав власників земельних часток (паїв): Указ Президента України від 21 квітня 1998 р. № 332/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 16. – Ст. 590.
73. Про Основні засади розвитку соціальної сфери села: Указ Президента України від 20 грудня 2000 р. № 1356 // Урядовий кур'єр. – 2001. – 24 січня. – № 13. 26
74. Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села: Указ Президента України від 15 липня 2002 р. № 640 // Урядовий кур'єр. – 2002. – 31 липня. – № 138.
75. Концепція реформування і розвитку аграрної освіти та науки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2011 р. № 279 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
76. План заходів щодо державної підтримки розвитку сільського туризму на 2006-2010 роки", затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів

- України від 3 липня 2006 року № 373-р [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
77. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми соціального розвитку села на період до 2011 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. № 573 // Офіційний вісник України. –2004. – № 32. – Ст. 2172.
78. Про схвалення Концепції Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006–2010 роки: розпорядження від 21 грудня 2005 р. № 536 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 52. – Ст. 3339.
79. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – Ст. 2715.
80. Про запровадження державних форвардних закупівель зерна постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 736 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
81. Про підготовку фахівців для роботи в сільській місцевості: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. №1159 // www.liga.kiev.ua.
82. Про затвердження Порядку перетворення у процесі приватизації державних, орендних підприємств і підприємств із змішаною формою власності у відкриті акціонерні товариства: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1996 р. № 1099 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
83. Про затвердження Державної програми розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на 2007-2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007р. № 1181 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
84. Про підприємства, що приватизуються з урахуванням особливостей, визначених законодавством для агропромислового комплексу: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 1996 р. № 638 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
85. Про затвердження Порядку використання коштів державного бюджету для надання підтримки новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими садибами: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1102 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 34. – Ст. 2269.
86. Про затвердження мінімальних розмірів земельних ділянок, які утворюються в результаті поділу земельної ділянки фермерського господарства, що успадковується: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1908 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 51. – Ст. 2682.

87. Про затвердження типових положень про Головне управління агропромислового розвитку обласної, управління агропромислового розвитку Севастопольської міської, районної державних адміністрацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 967 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
88. Про затвердження типового договору оренди землі: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2003 р. № 220 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 50. – 17 березня.
89. Про врегулювання питань щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектору економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2001 р. № 177 // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 46. – 15 березня.
90. Порядок і правила проведення обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 590 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 17. – Ст. 780.
91. Положення про Аграрний фонд, затвержене постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2005 р. № 543 // Урядовий кур'єр. – 2005. – 13 липня.
92. Статут Аграрної біржі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 27 грудня 2005 р. № 1285 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
93. Порядок декларування зерна суб'єктами його зберігання, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2002 р. № 1877 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
94. Про запровадження державних форвардних закупівель зерна: постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 736 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
95. Примірні статuti сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, затвержені наказом Міністерства аграрної політики України від 26 червня 2003 р. № 191 // www.liga.kiev.ua.
96. Інструкція з ведення погосподарського обліку в сільських, селищних та міських радах, затвердженої наказом Державного комітету статистики України від 8 грудня 2010 р. № 491 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
97. Про затвердження форми паспорта сільського населеного пункту, затвердженої Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 7 квітня 2011р. № 116 [Електронний ресурс] // Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
98. Концепція збалансованого (сталого) розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року: Наказ Міністерства аграрної політики України від

20 серпня 2003 р. N 280 [Електронний ресурс] // Законодавство України. -
Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Основна література:

1. Аграрне право України: підручник / Єрмоленко В.М., Гафурова О.В., Гребенюк М.В. та ін. ; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010.-
2. Аграрне право: підручник // за ред. В.П. Жушмана, А.М. Статівки. – Х.: «Право», 2010. – 296с.
3. Аграрне право України: Підручник / В.П. Жушман, В.М. Корнієнко, Г.С. Корнієнко та ін.; за ред. О.О. Погрібного. – К.: Істина, 2006. – 448 с.
4. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика. Монографія // за ред. А.М. Статівки. – Х.: Видавництво «ФІНН», 2010. – 240с.
5. Аграрное законодательство зарубежных стран и России / отв. ред. Е.Л. Минина. — М.: Юстицинформ, 2011. — 320 с.
6. Гафурова О.В Сільські території: поняття, ознаки, класифікація Підприємництво, господарство і право. – 2010. - № 8 – С. 84-88
7. Гафурова О.В Сільська поселенська мережа: поняття, склад, проблеми формування. //Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: право / ред. кол. (Д.О. Мельничук (голова). – 2010. - № 156. – С. 75-82
8. Єрмоленко В.М. Правові аспекти поняття «сільське поселення» // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: право / ред. кол. (Д.О. Мельничук (голова). – 2011. - № 157. – С. 66-72
9. Єрмоленко В.М. Характерні особливості сучасних аграрних законів // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право». – 2011. – Вип. 165. – Ч. 1. – С. 53–57.
10. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. – Науково- навчальний посібник / за ред. Н.І. Титової. – Л.: ПАІС, 2005. – 368 с.
11. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. Монографія. – К.: Логос, 2011. – 688с.
12. Мачуська І.Б. Аграрне право: навчальн. посіб.- К.: КНЕУ, 2009. – 273с.
13. Науково-практичний коментар до Закону України «Про особисте селянське господарство» // за ред. В.В. Носіка. – К.: Кондор, 2004. – 252 с.
14. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» / За заг. ред А.М. Статівки // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2005. – № 10. – 350 с.

15. Організаційно-правові питання аграрної реформи в Україні / за ред. В.І. Семчика. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2003. – 280 с.
16. Організаційно-правові засади розвитку аграрного і земельного ринків в Україні / кол. авторів; за ред. В.І. Семчика. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 264с.
17. Правові основи майнових і земельних відносин. Навчальний посібник / за ред. В.М. Єрмоленка. – К: Магістр ХХІ сторіччя, 2006. – 384 с.
18. Статівка А.М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні. – Х.: Право, 2007.– 208с.
19. Уркевич В.Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин. Монографія. – Х.: Харків юридичний, 2007. – 496 с.
20. Шульга М.В., Жушман В.П., Кулинич П.Ф. Уркевич В.Ю. Фермерське господарство: правові засади створення, функціонування та припинення: Навчально-практичний посібник / За заг. ред. М.В. Шульги. – Х.: ТОВ «Одісей», 2004. – 464с.

Додаткова література:

1. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України. Актуальні проблеми практичної теорії. – К.: «Знання», 2005. – 445 с.
2. Аграрне законодавство України: проблеми ефективності / за ред. В.І.Семчика. – К.: Наукова думка, 1998. – 240 с.
3. Аграрне право України: Підручник. / за ред. В.З. Янчука. – 2-е вид., перероб. та допов. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 720 с.
4. Аграрне право: Навчальний посібник / за ред. В.П. Жушмана. – Х.: Національна юридична акад. України, 1997. – 230 с.
5. Аграрне право України: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / за ред. В.М. Гайворонського та В.П. Жушмана. – Х.: «Право», 2003. – 240 с.
6. Аграрное право: Учебник / С.А.Боголюбов, М.М. Бринчук, Н.О. Ведышева и др.; отв.ред. М.И. Палладина, Н.Г. Жаворонкова. – М.: Проспект, 2011. – 432с.
7. Гафурова О.В. Сільськогосподарські виробничі кооперативи: права та обов'язки членів. Монографія. – К.: МАУП, 2006. – 200 с.
8. Гафурова О.В. Спільна аграрна політика союзу: розвиток законодавства// Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України.-2011.-№157.-С.73-80.
9. Єрмоленко В.М. Майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств: теорія, законодавство, практика. Монографія – К.: Магістр ХХІ сторіччя, 2005. – 304 с.
10. Єрмоленко В.М. Теоретичні проблеми аграрних майнових правовідносин. Монографія – К.: Магістр ХХІ сторіччя, 2008.- 188с.
11. Жушман В. П. Аграрне право та законодавство України: навч.-практ. посібник – Харків.: Одісей, 2003. – 447 с.

12. Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.І. Семчика. – К.: Видавничий дім Ін Юре., 2007. – 896 с.
13. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання. Монографія / за ред. В.І. Семчика. – К.: ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2008. – 252с.
14. Курман Т.В. Правовое обеспечение хозяйственной деятельности государственных специализированных сельскохозяйственных предприятий. Монография. – СПД-ФЛ Чальцев А.В., 2006. – 208 с.
15. Мірошніченко Земельне право України. Навчальний посібник. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. – 432с.
16. Муді Р., Поліводський О. Експортно-імпорتنі операції з країнами ЄС: сільськогосподарська продукція (посібник з правових питань). – К.: Європейська Комісія, 2005. – 106 с.
17. Піддубний О.Ю. Державні сільськогосподарські інспекції в Україні: стан та можливості удосконалення правового регулювання. Монографія. – К.: Ірідіум, 2009. – 128 с.
18. Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства. / за ред. А.П. Гетьмана, В.З. Янчука. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 624 с.
19. Раджбоньєри Марія Пия, Валетта Марко. Агроэкологическое право Европейского Союза и Италии// отв.ред.Д.О. Тузов.-М.: Статут,2006.-208с.
20. Святченко Л.О. Правове регулювання цукробуряківництва в Україні. Монографія.- Київ- Ніжин: видавець ПП Лисенко М.М., 2011. – 144с.
21. Статівка А.Н. Договори в агропромисловому комплексі України в умовах ринку. – Харків: Право, 1997. – 237 с.
22. Статівка А.Н. Новые виды договорных отношений с участием аграрных товаропроизводителей. – Х.: Право. – 1999. 29
23. Статівка А.М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні. – Х.: Право, 2007.– 208с.
24. Уркевич В.Ю. Становлення сільськогосподарських кооперативів в умовах ринкової економіки України: деякі правові аспекти. Монографія. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – 120 с.
25. Федорович В. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні. – Л.: Атлас, 1998. – 142 с.

Інформаційні ресурси

- 1.Офіційний веб-портал Верховної Ради України
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws>
2. Веб-портал органів виконавчої влади України www.kmu.gov.ua
3. Сайт Центру політико-правових реформ www.pravo.org.ua
4. Офіційне інтернет-представництво Президента України
www.president.gov.ua
5. Єдиний державний реєстр судових рішень
<http://www.reyestr.court.gov.ua/>

6. Сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського
<http://www.nbuv.gov.ua/>

7. Сайт Національної парламентської бібліотеки України <http://nplu.org/> 8.

Сайт Державної науково-технічної бібліотеки України
<http://www.gntb.gov.ua/ua/>